

Tidning för Hitis skärgård

Femtonde årgången

RoHit

2017

Reportage från:
Bockholmen, Bolax, Djupö,
Hangö, Hitis, Högsåra,
Jussarö, Rosala och Vänö

I detta nummer

- 4 Första Respons räddar liv i Hitis skärgård
- 6 Första Respons förr och nu
- 7 Hitis sjöbevakning kan sin sak
- 9 Sjöräddningscentralen finns i Åbo
- 11 När hälsosystemen fungerade som Första Respons
- 12 Få kunde som Göta skäribons hälsa!
- 13 I Högsåra är hjälpen nära
- 15 Långvård av skärgårdsbor inget byråkratin vill veta av
- 17 Solglimtens tillkomst var en segsliten procedur
- 19 Prästen gav järnet
- 21 Hemvård i skärgården
- 23 Diakoni och sjukvård i Hitis
- 25 Diakonissan Adèle Selin, kyrkoherdska på Stubbnäs prästgård 1929–1953
- 26 Kyrkfärder i Hitis, Högsåra på 1800-talet
- 28 Bastubad en ovanlighet i skärgården
- 30 Bastu i Rosala
- 31 En skopa full med vatten
- 32 Om havsvatten, tryckvatten och gråvatten
- 34 Bockholmare men inte Bruksare
- 36 Hitisbor verksamma i Jussarö gruvsamhälle
- 38 Dräng ombord på Eugenia
- 41 Vänö är känt ute i världen
- 43 Beslutsamma damer spred simkunnighet i skärgården
- 47 Mental hälsa i skärgården
- 49 Hjältinnor i ny barnbok vill Radda Rosala och världen
- 51 Fiskrätter
- 53 Country Express: Still going strong
- 55 Rekordet ingen slagit i Hangö IK
- 57 Stick och bett – kort om sommarens nyttiga plågoris
- 60 Jättebalsamin: en bedräglig skönhet
- 61 Information
- 62 Händelsekalender
- 64 RoHit dikt

Hitis Friidrottsträning & lek 2017

Träningsdagar	söndag	9/7	kl. 14.00–17.00
	måndag	10/7	kl. 16.00–19.00
	tisdag	11/7	kl. 16.00–19.00
	onsdag	12/7	kl. 16.00–19.00
Tävling och avslutning	torsdag	14/7	kl. 15.00–20.30

Grenar - Höjdhopp, längdhopp, löpning (30/60m, 200/400m), kula (mini/lätt/tung kula), spjut (barn-/juniorspjut).

Ålder och gruppindelning

Grupp 1	Födelseår	2013
2		2012 & 2011
3		2010 & 2009
4		2008 & 2007
5		2006 & 2005
6		2004 -

Hitis idrottsplan - Vi håller till på idrottsplanen på Vikarevägen mellan Hitis kyrka och Vikare.

Prova på - De allra minsta är välkomna att leka och prova på några grenar.

Regler - Alla som har deltagit på minst 2 st träningar och deltar på tävlingsdagen får medalj och diplom. Vid tävlingens poängräkning räknas sämsta grenplaceringen bort.

Prisutdelning - Tävlingsdagen avslutas med prisutdelning.

Avgift - 8 euro som går till priser & förfriskningar på avslutningsdagen.

Kontakt - www.facebook.com/hitidrottsskola.
E-post: michael.lassenius@gmail.com

Medhjälpare - Vill du hjälpa till med träningar eller tävling? Kontakta oss via Facebook eller E-post.

Välkomna önskar

Christer Wiberg, Michael Lassenius, Johan Nybergh och Tony Enholm med medhjälpare.

Idrottsträningen arrangeras genom Hembygdens vänner i Hitis rf.

Social- och hälsovården centraliseras, skärgården negligeras

Landets regering styrs av en ingenjör som i den professionen inte lanserar en teknisk mackapär utan att ha provat om manicken fungerar. Javisst, en båtmotor i butiken kommer knappast till försäljning innan ingenjörerna som konstruerat motorn har testat att den fungerar oklanderligt. Om motorn trots det krackelerar i båten blir den olyckliga ägaren garanterad en ersättning och därtill är hen skyddad av konsumentlagstiftningen som ser till att konsumenten inte blir oskäligt lidande.

Nåväl, enligt samma enkla logik borde ingenjören och hans regering ryggmärgsenligt fungera enligt samma princip. Ack nej, den historiskt sätt massivaste reformförslaget om att vända upp och ned på social- och hälsovården kombinerad med en landskapsreform har av någon oförklarlig anledning aldrig testats. Ett sådant test kunde ha skett i ett av de tilltänkta arton landskapen. Givetvis borde ett sådant test ha föregåtts av ett grundligt utredningsarbete utan ideologiska förtecken. En utvärdering av detta test med tillhörande korrigeringar hade utgjort en säker grund för en reform. Istället skall denna reform klubbas oprövad igenom och sjösättas i hela landet. Många protester har hörts men i regel klingat för döva öron. Knappast sparar reformen utlovade tre miljarder och vem i skärgården tror att vården blir bättre och geografiskt mer jämlik.

Redan nu räknas hälsovården i Finland till de mest effektiva i världen och mer kostnadseffektiv än den i USA där den privata vården florerar. Inte nog med detta, varför skall den människonära omsorgen centraliseras till landskapen? En centralisering har redan skett med kommunsammanslagningar, vilket folk i skärgården har fått erfara. Hur kan ingenjören med sin regering påstå att längre avstånd till klienten leder till bättre omsorg. Berättelser i denna tidning vittnar om hur viktigt den människonära kontakten är. Detta är givetvis ingen nyhet, en uppsjö av vetenskapliga publikationer visar på detsamma. Däremot finns det tekniska lösningar som blivit bättre såsom helikopterservice, snabba båtar, välutrustade ambulanser och effektiv radarövervakning.

Den del av vården som finns i gränsmarken mellan social- och hälsovård hamnar i gråzonen. Detta sköttes bättre förut. Kommunalt anställda barnmorskor och hälsosystrar var i beredskap dygnet runt därtill bidrog prästen och diakonissan till att göra livet värdigt för långtidssjuka och döende. Vart har denna medmänsklighet tagit vägen? Inte hittas den i regeringens proposition men nog hos frivilliga krafter som trätt in och axlar det ansvar som förut hörde till de kommunalt eller kyrkligt anställda. Nu förväntas ansvarskenande skärgårdsbor ställa upp när den offentliga vården sviker.

Med centraliseringen av vård och omsorg samt en tillhörande privatisering försämrar kunskapen i svenska. Regeringen avslöjade med tydlighet sina kort när den hävdar att sjukhuset i helfinska Seinäjoki har lika stora färdigheter att vårda på svenska som sjukhuset i Vasa. Finland har inte ändrat på språklagstiftningen men tummat rejält med tolkningen av den. Finland tillhör den nordiska gemenskapen genom att språk och kultur förenar oss med dem, denna regering har inte bidragit till att fördjupa denna gemenskap, snarare bidrar den att isolera landet från våra grannar.

Vad kan göras? Skärgårdsbor i Kimitoö kommun och Pargas måste med nödvändighet samordna sina gemensamma krafter för att göra det bästa av situationen. För att detta skall lyckas bör den kommunala administrationen vara till hjälp. Motkraften måste däremot bölja fram mellan skärgårdshavets kobbar och skär.

Jan Sundberg

RoHit

Tidning för Hitis skärgård
2017

Chefredaktör: Jan Sundberg

Ombrytning och layout: Bernt Örså

Pärbild: Bernt Örså

Bakside: Bernt Örså

Redaktörer: Olof och Gun Biström

Henry Clay Ericsson

Mary Johansson

Ann-Sofie Selin

Harry Silander

Camilla Lindberg

Göta Blomqvist

Christina Sundberg

Johanna Aschan

Kjell J Wennström

Anki Holmgård

Lotta Lassenius-Panula

Fanny Örså

Heidi von Wright

Tina Örså

Tryckeri: Mariehamns Tryckeri Ab

Ansvarig utgivare: Rosala Byråd r.f.

www.dragsfjard.fi/rosala

Första Respons räddar liv i Hitis skärgård

Frågan om liv och död är i allvarets stund viktigare än allt övrigt vi värdesätter. Snabba insatser är avgörande när det ovälkomna inträffar. Skärgården är en utmaning för det mest rutinerade räddningsmanskapat. Frivilliga eldsjälar med kännedom om de lokala förhållandena har en nyckelroll i att räddningsoperationerna lyckas.

RoHit har varit inne på temat Första Respons förut men nu är det dags att göra en grundligare uppföljning särskilt när de aktiva nu kan blicka tillbaka efter flera år av erfarenhet. Jag tar en avstickare till Hitis där **Camilla Lumme** och **Peter Fihlman** väntar på mig. Båda är aktiva brandkårister men det är Första Respons-uppdragen som dominerar utryckningarna, bränderna är betydligt färre. Diskussionen förs med Camilla och Peter men före det kan det vara på sin plats med en liten men inte oväsentlig inledning till denna frivilliga verksamhet.

Peters mamma **Marica Fihlman** var den sista hälsosystem som bodde i Hitis och till hennes arbetsuppgift hörde att under dygnets alla timmar vara färdig att rycka ut i akuta situationer. Peter följde med ibland och när Marica pensionerades föddes idén om att inleda en frivillig verksamhet för att fylla denna lucka.

Första Respons är en utvidgad första hjälp

–Marica hade ett samarbete med Röda Korset i Kimito där **Anki Henriksson** jobbade i en av deras två ambulanser. Anki startade en föregångare till Första Respons i Kimito. När Röda Korset förlorade ambulanskontraktet blev det

ett uppehåll i deras verksamhet. Anki föreslog då ett liknande koncept för Hitis och Rosala byar.

– Den första kursen inleddes senhösten 2004 och fortsatte vintern 2005. Vi var totalt tio personer som deltog i den 55 timmar långa kursen som Anki planerat. Alla deltagare hade gått första hjälpen-kurserna 1 och 2 dessförinnan.

– I maj 2005 gjordes ett avtal med Kimito hälsocentral om att vi mottar larmen direkt från 112. Sjukdomsfallen klassas från A, B, C till D. C och D är inte brådskande fall, B är livshotande och A är akut livshotande. Från början var det tänkt att vi skulle få A- och B-larm men nu får vi även C- och D- uppdrag. C- och D-uppdragen aktualiseras när väntan på hjälp beräknas bli lång eller om patienten befinner sig under bar himmel.

– Vi har ordnat ytterligare två kurser i Hitis, allteftersom besättningen fått nya medlemmar. Anki hade uppgiften att årligen hålla förhör med oss för att kolla att vi är ajour. Det var ett bra system och samarbetet fungerade väl.

Centralisering inte nödvändigtvis en välsignelse

– Så länge akutvården var i kommunal regi fungerade verksamheten relativt smärtfritt. Egentliga Finlands sjukvårdsdistrikt tog över ansvaret 2013. De hade många fina idéer om utbildning och arbetsrutiner. Ingen utbildning erbjöds på svenska och de som erbjöds var omöjliga för oss skärgårdsbor att delta i då undervisningen hölls tidigt på söndag morgnar antingen i Salo eller Åbo.

– Röda Korset har anordnat nya Första Respons-kurser inom projektet Skärgårdshjälpen som har gett oss ett

par nyutbildade i vår verksamhet. Även de lovade stort men undervisningen har huvudsakligen gått på finska. Centraliseringen har lett till en klar försämring. Vi har ingen koppling till den kommunala hälsovården längre. Ambulansen på Kimitoön tillhör distriktet och personalen där har med få undantag bristande språkkunskaper.

– Det som fungerar är helikoptertransporterna, där det finns två alternativ: antingen gränsbevakningens Super Puma eller läkarhelikoptern FINHEMS, före detta MediHeli. När larmet går når budet alla. Givetvis gäller det ambulanspersonalen och i regel även sjöbevakningen. Vår roll är att åka ut vid alarm för att bedöma situationen. Vår primära funktion är att hålla patienten vid liv och att per radiotelefon ge information till den som leder uppdraget.

– Om sjuktransporten sker med båt är det sjöbevakningen som sköter sjötransporten, vi följer med och vårdar patienten vid behov. Oftast är vi först på plats med vår båt. Vi kan berätta att det inte är lätt att hitta den rätta röda stugan på ett skär. Därför ber vi att de anhöriga eller nödställda viftar synligt med båda armarna på bryggan, ingen idé att vinka för det gör många när vi är ute på uppdrag.

Ett sammansvetsat gäng

– Vårt distrikt omfattar skärgården utanför Kasnäs medan Högsåra och östra skärgården, det vill säga Biskopsö med omnejd, hör till Första Respons i Dalsbruk. Vi följer principen om att närmaste enhet larmas. Ett undantag är Kasnäslandet som med den fasta vägförbindelsen nås snabbare av enheten i Dalsbruk.

– Dessvärre är utrymmet begränsat och vi kan inte ta in en bår i vår båt. Däremot har vi skaffat utrustning för egna medel som till exempel defibrillator för att återställa hjärtrytmen, ryggbände, första hjälpen-väska och en skopbår med mera.

– Som mest har vi i brandkåren haft över 50 utryckningar under ett år varav Första Respons stått för de allra flesta, men under de senaste åren har utryckningarna stabiliserats kring drygt 30. Vi har tolv frivilliga på listan men kärnan av aktiva är inte fler än fyra eller fem personer som är tillgängliga på ön. Vid alarm har vi alltid åkt iväg, med bil eller båt. Ensam får man inte åka. Vi har alla kort väg

till brandstationen där utrustningen finns. Det tar inte mer än tre minuter för oss att vara startklara på stationen efter att alarmet gått. Alarmet kan komma mitt i natten och i värsta oväder men vi känner skärgården och dess utmaningar utan och innan.

– Det är att viktigt att sjöbevakningen med sina goda transportmöjligheter finns på orten vid olika tillbud, vi har ett gott samarbete med dem.

– Efter otäcka uppdrag samlas vi i brandstationen för att diskutera om någon av oss mår dåligt. Påfrestningen är stor om en nära släkting eller anhörig råkat illa ut. En stor del av uppdragen har med sommargäster eller turister att göra och alla får den hjälp vi kan ge. Helt uppenbart är att vi räddat många liv, men dessvärre lyckas vi inte alltid.

– Förutom det medicinska har vi även en social funktion eftersom det är viktigt att lugna ned patienten och de anhöriga. Endast under någorlunda lugna förhållanden går det att reda ut vilka mediciner som intagits och eventuella sjukdomar som patienten lider av. Förut hade hälsosystrarna ortsbornas sjukjournal i minnet. Vi har tillåtelse att använda fem receptlagda mediciner när läget är akut. Receptbelagda värmemediciner har vi inte tillgång till.

– Vi upplever alla att räddningsverksamheten är motiverande, men däremot är det tungt att ha ett samarbete med sjukvårdsdistriktet.

En centraliserad verksamhet har vissa fördelar vad gäller teknik men bristerna är uppenbara beträffande kunskap om lokala förhållanden inklusive språk och kultur. Myndigheter och olika aktörer gör sitt yttersta för att locka turister från andra länder. Vad som inte nämns är att de skall akta sig för att bli sjuka eller råka ut för en olycka. De förväntas kunna klara sig på finska i detta land. När språkkunskaperna vid sjukvårdsdistriktet är skralla, eller snarare obefintliga, brukar inte heller kunskaperna om skärgården vara något att hurra för. Allt större ansvar vilar på de frivilligas axlar som stundvis med stora oppoffringar ger sig ut för att rädda människoliv. Tack vare dem känns det tryggt att leva och färdas i Hitis skärgård.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt Camilla

(komponerad av Peter på Camillas begäran)

Född: 1900-talet i Vasa

Bor: I skolan där Peter föddes

Familj: Lummes klan

Favoritträtt: Löv och frön enligt Kristian

Favoritdryck: Sura ciderdrycker

Favoritläsning: Livets manualer

Karakterisera dig själv: Frivilligt motionerande frivillig brandkårist

Personporträtt Peter

Född: 2 feb 1978 01:30 i skolan i Hitis där Camilla

bor, hjälpt till världen av dåvarande hälsovårdare i

Hitis, Britt-Helen Eriksson

Bor: Hitis kyrkby, Skata, Windkulla

Familj: Min fru som jag är gift med, Elvira, Bobo och två hundar och inte att förglomma två systrar och föräldrar och deras hundar!

Favoritträtt: Köttbullar och som efterrätt bulle toppad med russin

Favoritdryck: Laktosfri mjölk, men under veckoslutet

tackar jag inte nej till lite rom och en cider.

Favoritläsning: Jag har läst två böcker, den ena

”Fientligt hav” var bättre! Men ÅU är kanske vanligast.

Karakterisera dig själv: En troende finlandssvensk mångsysslande frivillig skärgårdsbrandkårist.

Första Respons förr och nu

Att skärgårdsborna vid behov gått man ur huset för att hjälpa folk i nöd finns det otaliga berättelser om. En händelse under stor nordiska kriget som berättar om detta kan man läsa om på en plakett i vapenhuset till Hitis kyrka.

”Till minnet av de modiga bybor som med allt sitt folk den 29.10.1700 räddade sammanlagt 80 militärer, 30 besättningsmän och 75 hästar då det svenska kronoskeppet Constantia och transportskeppet Propheten Daniel led skeppsbrott i Jungfrusunds skärgård. Dessa var på väg från Karlshamn till Reval för att transportera Karl XII:s dargoner (karoliner) till Narva som då belägrades av Tsar Peter I.”

I räddningsoperationen deltog 15 från Hitis by, 4 från Böle by och 11 från Rosala by.

Den fåordiga plaketten berättar inte om hur räddningsoperationen gick till men väl att man ställde upp för folk i nöd. En annan berättelse redogör däremot lite närmare om hur man gjorde

Jalan Ainamos förlisning vid Bryggeklöbben söder på Bolax

Allan Gustafsson återger vad Åbo Underrättelser berättar om räddningen;

”På kvällen den 11 november 1895 grundstötte vid Byggeklöbb av orsbor kallad Bryddjikklobb i Hitis skärgård ”jalan Ainamo” av Lavansaari, på resa från Petersburg till Åbo med en last av 2.000 säckar kli och grundstötningen skedde i storm och mörker. På natten bröt sjön våldsamt över jalan, som svårt massakrerades mot det hårda underlaget. Då stormen fortsatte följande morgon, kapade man aktermasten för att avvärja kantring och längre fram på dagen lät man också förmasten gå överbord. Ett försök att sätta livbåten i sjön misslyckades och båten slog sönder mot fartygssidan. De fyra männen ombord var så prisgivna åt stormen: men, skrev ÅU, ”dessa havets arbetare, som säkerligen icke nu första gången skådade faran på nära håll, tyckas också tagit saken lugnt och inne i kajutan, dit vattnet inte inträngt, ställt det så väl för sig som omständigheterna tillåto”.

Uno Rosenberg, själv från trakten, berättar i sin bok ”Glimtar från gamla Hitis” hur gamla Bolaxbor berättat;

”Fartyget hade naturligtvis slagit läck vid smällen, och blev ganska svåråtkomlig. Bolaxborna försökte bärga besättningen redan samma kväll, men tyvärr lyckades det inte, besättningen måste tillbringa natten på skrovet i ur och skur. Det var ju sånt väder, att dom inte vågade sig riktigt nära vraket med bärgningsbåten, för att inte själva bli sönderslagna mot klipporna.

De för hem, men tidigt följande morgon var dom där igen med kompletterad besättning och med bättre utrustning. Enda energin i dessa operationer var karlarnas muskler, båtarna skulle drivas med långa och tunga åror.

Bärgningen skulle gå så till, att fyra man satt vid

årona hela tiden, och de andra skulle försöka få de skeppsbrutna ombord.

Besättningsmännen försökte få ett kraftigt rep över till vraket, och de nödställda skulle då själva linda och knyta repet kring sin kropp, och sen hoppa i det kalla vattnet. Det var enda möjligheten i dessa situationer på den tiden. (Enligt artikeln i ÅU kastade man ut livbojar, fästa vid linor, och lät dem driva ner mot haveristen, där männen lyckades fånga upp dem.) Stormen hade inte bedarrat under natten, tvärtom blåste det nästan hårdare än på natten. Det gick bra med de fyra första. De kastade sig i vattnet och blev uppdragna av kraftiga händer. Men med den femte och sista mannen blev det problem. Han hade knutit repet så, att knopen var på ryggen, och då han hoppade ner i vattnet med magsidan före, så försvann han under vattnet då han började dras till räddningsbåten.

Efteråt lär han ha berättat om sitt beslut att placera knopen på ryggen: ”Tå man ändå ska dö, så kan man någö dö med knåopen på rydjin”. Räddningspatrullen från Bolax, fick honom ändå dragen till båten med mycket vatten i sej, men vid liv. Efter att de fått vattnet ur honom, hade de försökt ge honom något varmt och starkt, för att få blodcirkulationen att fungera.

Huruvida dom hade något varmt med sej tvivlar jag lite på, men troligen hade de med sig lite konjak eller motsvarande. Termosflaskorna torde inte ha förekommit 1895, men möjligen kunde dom ha haft varmt kaffe inlindat i fårskinn och pälsar. Men åtminstone hade mannens ögon öppnats mer och mer för varje sup.”

Det föregående berättar att man redan på den tiden hade metoder att få liv i räddade, kanske inte lika avancerade som dagens första responsgrupper, men man tog vad man hade. Till samma tema kan vi hänföra det som ÅU berättar;

”Om bärgningen har berättats att den sista av Ainamos fyra man, som blev bärgad, då han halades ombord i Bolaxbornas storbåt kom mest hela vägen under vattnet ”som en svirvel”. Knopen, som mannen knutit så att den blev på ryggen, ställde så att mannen fick huvudet under vatten i stället för ovan. Då han kom in i storbåten, spottade han vatten och svor, vilket Bolaxborna tyckte var olämpligt; han borde ha tackat en helt annan än den mörkrets furste, som han åkallade. Väl inne i värmen på Västerstu, kröp han upp i den stora spiseln i stugan och fann där en kär och skön plats, som han inte i onödan lämnade på tre dygn.”

Huruvida det var fyra eller fem man ombord på jalan är kanske inte så viktigt, huvudsaken är att alla räddades. Och ÅU berättar vidare att;

”Följande år fattade senaten beslut att bland tio Hitisbor fördela 75 mark för att de den 13 november 1895 med fara för eget liv bärgat besättningen på Ainamo.”

Ett annat exempel är när skepparen **Emil Fagerholm** från Hitis råkade illa ut i en isig storm på väg hem från Hangö. Hitisborna räddade passagerare, besättning och sump, vilket vi berättade om i fjolårets RoHit.

Drakens förlisning utanför Utö en stormnatt 1930 visar skärgårdsbornas beredskap att ställa upp när någon är i nöd. Eller den amerikanska ångaren s/s Park Victory som sjönk vid Utö juldagen 1947 där Utöborna räddade 38 besättningsmän. En ljusstake på altaret i Utö kyrka vittnar om de 10 besättningsmän, som inte överlevde förlisningen.

Dagens Första Responsgrupper är organiserade och tränade på ett helt annat sätt än förr i tiden när man vid behov gick man ur huset och använde sina resurser,

Hitis sjöbevakning kan sin sak

Hitis sjöbevakning ligger strategiskt placerad i vår svårnavigerade skärgård. Flera bevakningsstationer har lagts ned, tur att så inte skett i Hitis. Här jobbar en personal som är väl förtrogen med de lokala förhållandena och med folk i skärgården.

Denna gång tar jag mig inte till sjöbevakningen som kustbevakningen officiellt heter i detta land. Istället väljer jag att åka till sjöbevakaren **Jan Granlund** som är den enda av stationens personal som är bosatt på orten. Jag kommer körande på min moped i ösregn till Jan som bor i sitt fina nya hus Norr-på-land i Rosala. Våt om kläderna får jag ett varmt välkomnande och snart är vi färdiga att diskutera sjöbevakningens roll när larmet går.

Stor hjälp av Första Respons

– Jag är hemma från Kasnäs och jag har rört mig här i

kunskaper och erfarenhet så bra som man bara kunde. Men antagligen får dagens första responsgrupper göra lika, antagligen är inget uppdrag lika som det man övat, och i allvarets stund är det de resurser, kunskaper och den erfarenhet man skaffat sig på övningarna som ger dem förmågan att utföra sina uppdrag.

Text: Kjell J Wennström

Referenser:

Allan Gustafsson, Åbo Underrättelser 19 november 1895

Uno Rosenberg, Glimtar från gamla Hitis, 1998

för att vår vattenjet suger in sand och gyttja i systemet. Små pontonbryggor är svåra att angöra och passar egentligen inte i skärgårdsförhållanden.

– Ute på sjön händer det att seglare skadar sig mot bom och lina. Armar och ben kan då lätt brytas. Vid sådana tillfällen försöker vi köra på sidan om segelbåten för att få över patienten i vår båt. Ingen lätt operation om skadan är allvarlig och vågorna kränger segelbåten. Ibland är det bäst att ta hela båten på släp

– Sjöräddningscentralen i Åbo sköter koordineringen av uppdragen och bedömer vad som är mest akut. Det är inte ovanligt att vi måste avbryta en bogsering av en båt med motorstopp för att skynda till en förolyckad. Årligen rör det sig omkring trettio sjuktransporter men de kan vara fler om det vill sig illa.

Sjöbevakningen förblir i Hitis

I takt med att ett flertal sjöbevakningsstationer lagts ned och verksamheten centraliserats aktualiserades Hitisstationens öde. Även här var det tänkt att stationen skulle följa samma mönster, det vill säga lämna skärgården och flytta upp mot land. Dalsbruk var påtänkt som bas men uppenbarligen stötte planerna på olika problem. Sjöbevakningen tillhör gränsbevakningen som i sin tur styrs av inrikesministeriet, där de stora politiska besluten fattas.

– Nej, det är inte längre aktuellt att flytta bort från Hitis. Det nuvarande läget är ypperligt beträffande isförhållanden och det centrala läget i skärgården. Isarna är betydligt tjockare inomskärs och det ställer till stora besvär för oss. Med all orsak var folk här oroliga för vi bidrar till att öka tryggheten i skärgården.

– Personalen består av nio personer och vi jobbar tre personer i varje skift. Endast jag bor här ute i skärgården. De övriga är från Kimito och Pargas. Två av oss har inte svenska som modersmål men de klarar av svenskan hur bra som helst.

Det är uppenbart att några kulturkrockar inte sker mellan Första Respons och personalen på Hitis sjöbevakningsstation. Samarbetet är smidigt och så skall det vara när saker och ting får skötas på det lokala planet. Samtidigt är det tacknämligt att man inom gränsbevakningen sett till att till Hitisstationen rekrytera personal som kan kommunicera på samma språk som skärgårdsborna, vilket förut inte alltid varit fallet. Vid en nödsituation är det extra viktigt att kommunikationen fungerar.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: 20 februari 1984

Bor: Rousal, NorrPåLaand

Familj: Sambon Nette

Favoriträtt: Gulasch

Favoritdryck: Grannens öl!

Favoritläsning: Historieböcker främst om Nordeuropa

Karakterisera dig själv: Stolt yrkesfiskarson

Kurt Sundqvist
0400 466 730

Grävarbete med traktorgrävare.
Dikning, vattenlednings-, kabeldikning
samt avloppsystem.

Café Kardemumma
Johanna Berlin
050 514 90 39

14.7 - 31.7 alla dagar
kl. 11.30-17.30
Brunch söndagar
kl. 11.30 - 14.30

Bengtskär + Öro + Charter

Nyhett!
ÖRÖ FORT dagligen sommartid
24€ tur-retur

BENGTSKÄR dagligen sommartid

CHARTER
m/s Sissel 75 pax
m/s Minandra 40 pax

www.wilsoncharter.fi
info@wilsoncharter.fi
050 5514 266

Service av nya och gamla fastigheter

Hitis fastighetservice
Jan-Erik Holmström
0400 320 915

Solglimten

040 50 81 394 www.salenseutu.fi/solglimten

Sjöräddningscentralen finns i Åbo

Sjöräddningscentralen har koll på all båttrafik från Torneå i norr till Hangö i söder. Alla sjöfarare är välbevakade, vilket i vissa fall kan kännas onödigt, men när olyckan drabbar oss är det sjöräddningscentralen som ser till att räddningsoperationerna är väl samordnade.

För att följa kedjan från Första Respons till Hitis sjöbevakning kan inte Sjöräddningscentralen i Åbo negligeras, för den är själva spindeln i nätet när larmet går. Dessbättre behöver jag inte ta mig till Åbo för att göra intervjun. **Benny Paulsson** är sjöbevakare och fungerar numera som sjöräddningsledare vid Sjöräddningscentralen i Åbo. Han är från Hitis där han nu råkar vara på besök hos sin mor som fortfarande bor kvar i byn. Benny är väl förtrogen med vår skärgård, uppvuxen som han är i en sjöbevakarfamilj.

Kunniga sjöfarare

– Sjöräddningscentralen, som på samma gång är Västra Finlands sjöbevakningssektions ledningscentral, befinner sig numera i Aurigabyggnaden vid Åbo hamn, granne med Sjötrafikcentralen och Åbo vägtrafikcentral som bland annat har hand om Strömma bro. Tack vare tekniken har vi kunnat centralisera verksamheten men det är en stor fördel att ha personal som känner till de lokala förhållandena. Positionsbestämning är ett måste som alla som jobbar här skall kunna. Förut fanns det flera sjöräddningscentraler men numera är centralen i Åbo den som har huvudansvaret i Finland. Den

fungerar som internationell kontaktpunkt då det gäller sjöräddningsfrågor. Finska vikens sjöbevakningssektion och sjöräddningscentralen i Helsingfors sköter dock självständigt den praktiska sjöräddningen på Finska viken.

– På Sjöräddningscentralen är svenskan och finskan nästan jämspelta. Det gynnsamma läget för svenskan kan delvis förklaras med att personalen vid Vasa Sjöräddningscentral förflyttades till Åbo när centralen lades ned. Bland personalen fanns många svenskspråkiga. Åland ingår i vårt distrikt och kontakter till Sverige har vi så gott som dagligen. Inte går det att fungera enbart på finska här.

– De flesta i vår personal har jobbat ombord på fartyg eller på sjöbevakningsstationer längs vår kust. Vi har skärmar som visar områdena som täcker hela vår kust och skärgård. Med hjälp av dem kan vi snabbt lokalisera ett tillbud. Det finns ingen kvinna bland de ca 32 anställda på centralen trots att det idag också finns kvinnor i tjänst. Vi jobbar i två skiften 12 timmar i taget med byten klockan 9 och 21. Vi har en bemanning på fyra personer 24 timmar i dygnet under alla veckodagar.

Helikoptern kan landa nästan var som helst

– Larmet kommer antingen direkt till oss på sjöräddningscentralen eller via nödcentralen som vidarebefordrar nödsamtal till oss när det sker en olycka ute på sjön eller i skärgården. Händer det en olycka på ett litet skär eller en större holme går larmet via nödcentralen, antingen till räddningsverkets, polisens eller till

sjukvårdens första hjälpen-enheter på området, men i regel vill åtminstone polisen och ambulanspersonalen ha assistans av oss för att ta sig ut till skärgården till kunden eller patienten. På centralen lyssnar vi på enheternas radiotrafik under de olika uppdragen och vid behov deltar vi i diskussionen för att på ett eller annat sätt lösa problem som har uppkommit. Det kan också handla om att säkerställa att enheterna förstått varandra rätt om den verkställande parten har svenska som modersmål och uppdragen ges på finska. Detta är inget som krävs eller förväntas av oss på sjöräddningscentralen, men det är klart att man ingriper om man hör att det finns obesvarade eller missförstådda frågor som kan orsaka problem under en hjälpinsats.

– Vi har tre helikoptrar i beredskap och de har sina respektive baser i Rovaniemi, Åbo och Helsingfors. Därtill har vi samarbete med FinnHems helikopterservice. Till exempel då vädret är för dåligt för att FinnHems skall kunna flyga hoppar FinnHems läkare in i sjöräddningshelikoptern och flyger ut med den till patienten. Om det handlar om sjöräddning där en patient bör evakueras från ett fartyg och det är nödvändigt att ha en läkare med följer FinnHems läkare med i mån av möjlighet.

– Alla tillbud som sker på havet, alltså i saltvatten, ansvarar vi för, oberoende om det är någon som sjunker med sin båt efter grundstötning eller om någon ombord på ett fartyg har blivit allvarligt sjuk och måste evakueras till ett sjukhus. På insjöar ansvarar räddningsverket för sjöräddningen. För att göra operationerna effektiva alarmeras helikoptrar, sjöbevakningsstationerna och fartygen automatiskt. Vår uppgift är att bestämma vem som åker i väg. Sjöräddningsledaren här har ett stort ansvar eftersom han skall bestämma vilka och vem som skall engageras. Väderlek, årstid, isförhållanden och tid på dygnet samt olyckans art måste beaktas så att rätt hjälp

verkligen når fram utan att räddarna också måste räddas.

– Helikoptrarna kan landa nästan var som helst. Lite konstigt är det att de enligt regelverket inom civilflyget inte får landa utan flygledning på Åbo flygfält nattetid. Däremot kan de landa på Åbo Universitetscentralsjukhus, på fartyg och på små skär i skärgården. Problemet är att helikopterbesättningen då de gör sin ruttplan måste utgå från att planera in bemannade flygfält för sin flygning. Helikoptern kan inte flyga tillbaka till ett obemannat flygfält, om så är fallet är den obligatoriska ruttplanen bristfällig. Hoppas nu denna byråkrati inte försvårar vår räddningsverksamhet och leder till att människor kommer till skada (alt. människoliv hotas).

– Folk har nog blivit mera likgiltiga med tiden och begär hjälp i tid och otid, vilket upptar våra resurser. Många seglare har begärt bogsering av oss på grund av att de inte kan eller vill kryssa. Enligt regelverket kan vi ta betalt för assistans på sjön men i regel tolkas det ändå som ett sjöräddningsuppdrag och sjöräddning är tillsvidare gratis i vårt land.

Även om språkkunskaperna är rätt så intakta på Sjöräddningscentralen i Åbo gäller det inte övriga centraler som exempelvis Sjukvårdscentralerna. Benny påpekar att kunskaperna i svenska verkar ha sjunkit hos bland annat myndigheterna och att språkraven verkar ha förmildrats. Tjänster som tidigare krävt goda kunskaper i svenska tycks idag besättas med någon som knappt behärskar svenska.

Detta känner vi av i Hitis skärgård. Håller Finland medvetet på att isolera sig från sina västliga grannländer? Inget klokt val om så är fallet, däremot faller det herr Putin väl i smaken.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: 1968 i Korpo, men hela barndomstiden från 1970 framåt i Hitis. ABI -87 KÖG. Militärtjänstgöringen i Dragsvik 87-88. Den första januari 1989 påbörjade jag tjänstgöringen inom gränsbevakningsväsendet på Kumlinge sjöbevakningsstation på Åland.

Bor: I Dragsfjärd

Familj: Sambo som har ett vuxet barn och jag har två vuxna barn av vilka den yngre fortfarande bor hemma.

Favoritträtt: Lasagne

Favoritdryck: Kall öl (kaffe i tjänst)

Favoritläsning: Tittar hellre på filmerna utan att läsa böckerna bakom dem. Blir aldrig besviken då. En bok som jag läste då jag började min karriär på Kumlinge sjöbevakningsstation var den åländska författaren Anni Blomqvists bok Havet finns inte mer som berättar om hur det var att leva med havet in på livet och hur en efter en fick sätta livet till då havet visade sig från sin brutala sida.

Karakterisera dig själv: Jag tar vara på solen från tidig vår till sen höst och då solen inte visar sig här i vår fantastiska skärgård har det under de senaste åren blivit ett par resor till Spanska solkusten varje år. Humorn är förutom solen en viktig drivkraft och stress vet jag inget om och detta kan tolkas som lättja trots att jobbet blir gjort. Choklad är jag näst intill beroende av, vilket alla handelsmän från förr i Hitis säkert kan intyga. Finskspråkiga Österbotten och svenskspråkiga skärgårdshavet i en salig blandning.

När hälsosystemen fungerade som Första Respons

Hitis har aldrig haft tillgång till en egen anställd läkare. Däremot hade man tidigare råd att anställa en hälsosyster och barnmorska som bodde i Hitis. Även om tjänsten var en formaliserad kommunal anställning ingick i uppdraget att alltid finnas till hands. På sätt och vis var detta en frivillig jour dygnet runt som hälsosystemen förväntades leva upp till.

Vi har i vår tidning intervjuat före detta hälsosystrarna i Hitis **Britt-Helen Eriksson** och **Marica Fihlman**. Nu är de pensionerade damerna aktuella igen, men denna gång ur ett lite annat perspektiv. Vi ska ta reda på hur hälsovården fungerade i gamla Hitis kommun för att få en uppfattning om varför Första Respons blivit en behövlig fortsättning på hälsosystrarnas värdefulla insats.

Intervjuerna är gjorda med en dags mellanrum och då faller det sig motiverat att inleda med Britt-Helen som anställdes i mitten av 1950-talet i Hitis och hennes efterträdare Marica som blev den sista med Hitis som hemort.

Många födslar på Hangö västra fjärd

– Jag var hälsosyster mellan åren 1956 och 1991. Veldig många åkte båt till Hangö på läkarbesök eftersom där fanns ett relativt komplett sjukhus. Där fanns platser reserverade för Hitisbor. Jag hade god kontakt med doktor **Wichman** i Hangö. Många åkte hellre till Hangö

än Dalsbruk för att föda barn. Alternativen var att ta sig till Åbo eller att föda hemma, berättar Britt-Helen.

– **Bo Strömberg** var kommunalläkare i Dalsbruk. Till honom kunde man ringa dygnet runt. Han gjorde inga hembesök i Hitis men hade rådgivning och mottagning här under förutbestämda dagar. Därtill gjorde han en runda i kommunens skolor tillsammans med mig. Läkarbesöken var avgiftsbelagda.

– Ambulansförarna var ensamma i bilen under sjuktransporter och därför följde jag alltid med för att ta hand om patienten. Sjöbevakningen skötte om sjötransporterna till Hangö och Dalsbruk. Vid transporter till Hangö hände det ett antal gånger att jag fick agera barnmorska ombord på båten mitt på Hangö västra fjärd. Kvinnorna var vid god fysisk kondition och det snabbade på förlossningarna. När förbindelserna blev bättre och Hitis uppgick i Dragsfjärd kommun blev det vanligt att utnyttja sjukvårdstjänster i Dalsbruk.

– När jag inledde min tjänstgöring fanns det en barnmorska i kommunen. När **Olga Gabrielsson** gick i pension skickades jag på barnmorskekurs. Efter det var jag både barnmorska och hälsosyster. Under tiden jag gick på kurs sköttes uppdraget tillfälligt från Dalsbruk.

Redo dygnet runt

Marica fortsatte där Britt-Helen slutade och var verksam hälsosyster och barnmorska till 2004 då Första Respons tog över. En hälsosyster besöker Hitis en gång i veckan

Marica Fihlman

för att sköta om rådgivning och ta emot patienter.
– Någon arbetstid att tala om fanns inte. Jag fick rycka ut mitt i natten eller mitt i maten beroende på när samtalet

kom. Det förväntades att jag alltid var redo. Om det var någon som födde barn på en holme utan fast vägförbindelse skulle barnmorskan stanna där i några dagar och sedan ta sig hem med båt eller på skidor, berättar Marica.

– Formellt hade jag en fast arbetstid och mottagnings-tider. Till mitt distrikt hörde hela gamla Hitis. Mottagningar hölls en gång om året på Vänö, i Högsåra en gång i månaden och i Rosala en gång i veckan. I Kasnäs höll jag mottagning i Louis bar och även på Biskopsö höll jag mottagning. Till uppdraget hörde även att besöka Bolax och andra holmar. Färderna skedde ofta tillsammans med **Valdemar Rosenqvist** som åkte omkring och läste av elmätare hos abonnenter.

Även Britt-Helen hade ett liknande system som Marica med mottagningar och hembesök. Hon samarbetade ofta med diakonissan **Maj-Lis Eskills** (se artikeln i denna tidning) och till att börja med cyklade de till Rosala, sedan köpte de varsin moped och på slutrakan blev det aktuellt med biltransport.

Som läsarna förstår har hälsosystrarna lämnat ett stort tomrum efter sig. Första Respons kom i grevens tid, ett uttryck som härstammar från **Per Brahes** ankomst till Åbo i det svenska rikets östra del. Hälsosystrarnas lagstadgade arbetstid var det ingen som åberopade, allra minst de själva. De ställde upp i vått och torrt och skall ha en eloge för alla liv de räddat och alla barn de hjälpt att komma till världen. Egentligen utförde de ett uppdrag av Första Respons-karaktär utan att någon kände till benämningen. Kort sagt, ansvarskänsla och omsorg om skärgårdsbornas hälsa har gått väl i arv.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Få kunde som Göta skäribons hälsa!

Göta Blomqvist, Korpo, är pensionär sedan den första april 1975 men fortfarande hoppar hon till då telefonen ringer och tänker: - Vem är det nu som är sjuk. I nästan trettiofem år har hon hjälpt Åbolänningar i glesbygden då hälsan har vacklat. Först i Hitis, sedan i Västanfjärd och slutligen i Korpo. Lätt är det inte heller nu att vara hälsovårdare i skärgårdsförhållanden, men bra mycket besvärligare var det ändå för några årtionden tillbaka. Förbindelserna var skrala eller obefintliga. Sparkstötting, cykel och skidor var de snabbaste fortskaffningsmedlen på vintern. Ofta var man tvungen att gå. Jag hann köpa det tredje paret skidor. Två par slet jag ut under åren i Hitis. Det var långa färder över väldiga fjärdar, råkar, rännor och strömdrag. Flera gånger blev man så utmattad att man bara ville sätta sig ner. Men då hade man blivit där, berättar Göta Blomqvist. Det är färder över de stora fjärdarna i Hitis hon aldrig glömmet.

Goda tiden inte så god

– Man pratar om den gamla goda tiden, men nog är det väl ändå bättre nu, säger hon. Då tänker hon inte närmast på arbetsförhållandena, utan t.ex. alla vaccineringar som

nu görs. Förr var det mycket svårt att skydda barnen mot svåra sjukdomar. Redan calmettevaccinet var en stor förbättring, menar hon. Göta Blomqvist (Johansson) kom som diakonissa till Hitis 1940. Efter tio år som sådan gick hon hälsosysterkurs och därefter var hon både diakonissa och hälsosyster i den geografiskt splittrade skärgårdskommunen. Då fanns det ännu folk på de flesta större holmarna. Hälsosystemen var något av ett alltiallo beträffande sjukvård. Hon var tvungen att ta ansvar som en läkare i många fall och hon var också apotekare för holmborna. Jag var nog en packåsa då jag kom ut till öarna. Jag hade ett medicinförråd och folk passade alltid på och beställde mediciner med mig då jag en gång kom ut. Bra i alla fall att den tiden är förbi, säger hon. Jobbet var minst sagt tungt.

Folk levde ett friska liv förut

Ingen arbetstidslag då. – Förr var det inte frågan om timmarna. Det var arbetet som avgjorde hur länge man jobbade. Och roligt var det så länge man var ung, säger Göta Blomqvist. Skönt är det nog med åttatimmars dag, men nuförtiden blir hälsovårdaren allt mer en kontorsmänska.

Pappren äter upp en, menar hon. Förbindelsebåtar fanns det inte i Hitis på fyrtioalet. Men postförare fanns det och det var med dem diakonissan färdades. Postförarna var storartade, säger Göta Blomqvist. – En av dem var **Ture Knuts**. Också sjöbevakarna var till stor hjälp, påpekar hon. På den tiden var det ordentliga isar. Man kände det som en befrielse då isen kom. – Locket var på och man kunde färdas obehindrat. På skidor eller med sparkstötting. Ibland cyklande. Den nio kilometer långa vägen mellan Hitis kyrkby och Rosala cyklade jag ofta flera gånger per dag, berättar hon.

Sundare levnadsbanor då

Folk levde ett sundare och friskare liv förr. – Och virket var kärnfriskare också, menar Göta Blomqvist, som har närapå trettiofem års erfarenheter av skärgårdsbornas krämpor. Det som oroar henne är den stora mängden mediciner som används nuförtiden. I många fall skulle

det nog vara mycket bättre om folk skulle vara mera ute i rörelse, säger hon.

Via Västanfjärd till Korpo. Efter sjuutton år i Hitis flyttade Göta Blomqvist till Västanfjärd. Där bytte hon ut cykel och skidor mot bil. Västanfjärd var ett idealsamhälle, säger hon. Trots det blev det ännu en flyttning för henne. Nämligen till Korpo (1965) där hon har jobbat de tio senaste åren som hälsovårdare. Mera jobb, nya problem. Arbetet som hälsovårdare i skärgården är lättare genom att man känner alla människor både innan och utan, anser hon. På sommaren är arbetsbördan dubbelt större på grund av sommargästerna och speciellt därför att man inte känner dem. Det stora bekymret är festandet – och nya rusningsmedel.

Göta Blomqvist

Åbo Underrättelser, Veckandan 5.4.1975 (Artikeln här är lätt redigerad med tillåtelse av Åbo Underrättelser)

I Högsåra är hjälpen nära

I Högsåra by bor inte fler än ca 40 personer. Många är seniorer och sjukdomsfall är inte ovanliga. På ön finns ingen kommunal sjukvård att tillgå. Dessbättre finns det en frivillig kraft på ön som på eget initiativ ställer upp för de hjälpbehövande.

När hälsosystemen i Hitis gick i pension fanns ingen lokalt anställd kvar att sköta de sjuka. Att endast förlita sig på den kommunala hälsovården uppe på land är inte tillräckligt. Närheten har ett mervärde. Frågan är om det i närområdet finns en person som kan hälsovård och därtill

är villig att ställa upp på frivillig basis. Högsåraborna är lyckligt lottade för de har **Gunilla Örnell** som är utbildad sjuksköterska och som frivilligt ställer upp för hjälpbehövande i byn.

Frivillig första hjälpen-station

– Jag är utbildad sjukskötare och hälsosyster men numera pensionerad. I mitten av 1970-talet pendlade jag härifrån till Kimito och Västanfjärd där jag var kommunalt anställd hälsovårdare. Sedan dess har jag skött olika vikariat på Kimitoön. Bäst trivdes jag ändå med att jobba inom företagshälsovården.

– Här i Högsåra har jag aldrig haft någon anställning anknuten till sjukvården. I praktiken har jag ändå upprätthållit en frivillig första hjälpen-station här. Jag har alltid ställt upp när folk blivit sjuka. Därför har jag skaffat bland annat förband, spjälor och en första hjälpen-väska.

– Många av de äldre är oroliga över sin hälsa och ställer olika frågor. Förutom råd till dem som frågar, plockar jag bort stygn, ger första hjälpen vid öppna sår, eller om fiskedraget fastnat i hjässan, även fästingar ska avlägsnas. Vid knepiga situationer brukar jag ringa till **Gunilla Åkerberg** i Björkboda som är läkare. Hon besvarar alltid villigt och vänligt mina frågor. Förre kände kommunalläkaren **Strömberg** i Dalsbruk alla bybors krämpor.

– Överlag har de offentliga hälsovårdstjänsterna minskat på lokal nivå. Folk får ta sig på egen hand till hälsostationen i Dalsbruk. Färjan mellan Högsåra och Svartnäs har gjort färderna lättare. I övrigt har utvecklingen gått mot det sämre. Det uppstår problem för den som saknar bil och inte har tillgång till färdtjänst. De hjälpbehövande anvisas ofta till Kimito centrum eller ända till Salo.

Gunilla är Högsåra Första Respons

– Sent på kvällarna och på natten går inga färjor. Då får jag hjälp av min man **Trygve** som bär bären och lyfter patienten ombord i vår båt. Ambulansen väntar i Svartnäs. Förre var ambulansföraren ensam i bilen och då åkte jag med och vårdade patienten på väg till Åbo, Salo eller Mjölbolsta.

– Vid akuta fall är det ofta jag som får rycka ut. I regel är det jag som står för Första Respons här. Jag har ingen skyldighet att ställa upp, men den moraliska skyldigheten

finns genom min yrkesbehörighet. Till det frivilliga uppdraget hör även att ta hand om sommargäster, turister och båtfolk som råkar ut för mindre olyckor som stukningar och muskelbristningar. Både hundar och kor har jag också vaccinerat.

– Det värsta jag varit med om var när en kutterförare drunknade i byviken. Trots alla upplivningsförsök lyckades jag inte. Det blev min uppgift att berätta för den nyblivna änkan vad som skett.

– Före mig skötte **Mirjam Söderström** de sjuka i byn. Hon var utbildad barmorska och hade jobbat många år på Eira sjukhus i Helsingfors. Numera finns här en och annan läkare bland sommargästerna som är till hjälp den korta tid de är här.

Allt mera ansvar vilar på frivilliga krafter i skärgården när de offentliga tjänsterna koncentreras upp på land. Det är ansvarslost av myndigheterna att belasta volontärer eftersom sådana inte alltid finns att tillgå särskilt när det gäller hälsovård. Högsåraborna har det väl förspänt då de har Gunilla till hands, alla har inte samma förmån.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: 19.08.48

Bor: På Högsåra

Familj: Man, barn och barnbarn.

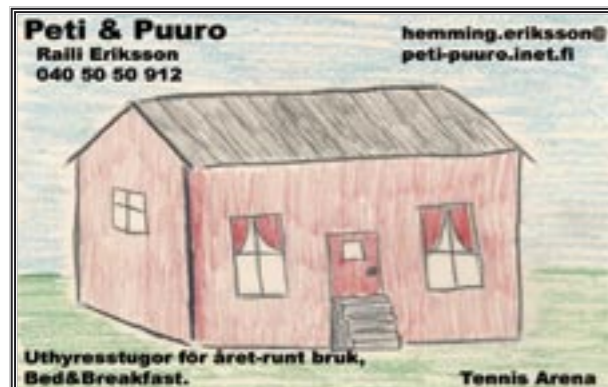
Favoritträtt: Fisk i olika former.

Favoritdryck: Bubbel i alla former, också vichy.

Favoritläsning: Skönlitteratur och biografier.

Karakterisera dig själv: Har svårt att säga nej.

Räddar in mej i alla möjliga projekt utan att riktigt förstå vart jag är på väg. Impulsiv.

Långvård av skärgårdsbor inget byråkratin vill veta av

Ute på Djupö som är granne till huvudön Biskopsö bodde **Lola Berglund** med sin man **Gunnar** tills han drabbades av stroke 2012. Nu är **Lola** ensam kvar och **Gunnar** har varit intagen för långvård på **Hannahemmet** i **Genböle**. Att regelbundna besök från **Djupö** till **Hannahemmet** har blivit ytterst besvärliga bottnar i den centralisering som genomförts i kommunen.

När **Gunnar Berglund** drabbades av stroke i augusti 2012 var läkarhelikoptern **MediHeli** och första responsgruppen från **Dalsbruk** snabbt på plats. Han klarade sig med livet i behåll.

– **Gunnar** miste talförmågan och blev förlamad i kroppens högra sida. Efter intensivvård flyttades han till baddavdelningen i **Dalsbruk**. Kommunen vägrade betala för behövlig terapi, han var 71 år fyllda och bäst föredatum var passerat, säger **Lola**.

– Skadan var omfattande och han vårdades med stora mängder depressionsförebyggande mediciner. En kunnig neurolog har intygat att **Gunnars** livskvalitet höjs avsevärt om jag besöker honom regelbundet, vilket jag försökt leva upp till. Jag hade inga större problem med att besöka honom i **Dalsbruk**, men när baddavdelningen där hade sommarstängt 2014 flyttades han tillfälligt till **Hannahemmet** i **Genböle**. Då fick jag problem eftersom jag saknar körkort. **Gunnar** flyttades inte tillbaka utan

han fick lov att stanna kvar på **Hannahemmet**.

För en bilist som bor på fastlandet är det kanske inte något större problem att ta sig från ett ställe till ett annat på **Kimitoön**. För den som försöker färdas utan bil blir läget helt annat. **Djupö** ligger ca sex sjömil utanför **Dalsbruk**, dit det går relativt snabbt att färdas med båt när vädrets makter tillåter. **Skärgårdsbor** är beroende av sina båtar, landets regering har en annan uppfattning och anser dem vara onödiga lyxfarkoster som borde beskattas. På **Djupö**, där **Lola** bedriver gårdsbruk, går det inte att färdas med bil. Ett sådant fordon har **Lola** inte haft behov av, centralorten var ju tidigare **Dalsbruk**. Avståndet från **Dalsbruk** till **Genböle** är ca tio kilometer och busstrafiken är minimal mellan dessa två orter.

Dalsbruk det enda vettiga alternativet

– Förbindelsebåten angör **Djupö** två gånger i veckan, det vill säga tisdag och onsdag. När **Gunnar** var intagen i **Dalsbruk** låg fartyget en timme i hamnen och då hann jag vistas i 50 minuter hos **Gunnar** innan det var dags för återfärd. I själva verket åkte jag fem gånger i veckan för att hälsa på honom. Jag har en robust båt med GPS-plotter och radar som jag lärt mig använda.

– Båten är upptagen på land endast under två vintermånader. Inte räds jag vågor så länge vindhastigheten inte överstiger 18 sekundmeter, ostliga vindar är

värst på den öppna fjärden. I mörker vill jag helst inte köra, dimma däremot går an.

– Problemen uppstår egentligen först när jag debarkerar i Dalsbruk. Under skolåret kan jag ta skolbussen på morgonen till Genböle och taxi tillbaka. Under somrarna finns inga andra alternativ än att åka taxi båda vägarna, vilket blir dyrt i längden. Mycket tid har gått åt att lösa färdproblemet med de kommunala myndigheterna. Vi har blivit ifrågasatta om vi är riktiga skärgårdsbor och jag har blivit tillfrågad om jag inte kunde ta cykeln i stället.

– Trots alla motgångar har jag stött på förståelse hos några kommunala förtroendemän. Med en betalningsförbindelse från kommunen kunde Gunnar få plats på det nystartade Dahliahemmet i Dalsbruk. Samtidigt borde bäddavdelningen i Dalsbruk bereda plats för skärgårdsbor även om de inte är i behov av medicinsk behandling.

Tog saken i egna händer

Detta var läget i somras. Jag ringde upp Lola i januari för att höra hur det står till med Gunnar och då visade sig att han inte längre är kvar på Hannahemmet. Ett beslut som Lola och hennes barn tagit tillsammans utan kommunens medverkan.

– När läget förblev oförändrat beslöt vi flytta Gunnar till Dahliahemmet där Gunnar har det bra. Det var ett radikalt men nödvändigt beslut med tanke på hans hälsa och sociala välbefinnande. Nu hoppas jag kommunen kommer till skott beträffande servicesedlar och att skärgårdsborna beaktas när de delas ut.

Marina "Mia" Sandholm driver Dahliahemmet som ligger i samma byggnad som det välsorterade Stigs kontor.

– Jag väntar på att kommunen övergår till servicesedlar som de flesta andra kommuner har gjort, säger Mia.

– Vården i den södra delen av kommunen inklusive skärgården skulle ha stor nytta av Dahliahemmets tjänster. Dessutom kvarstår funktionen med mitt företag Syster Mia som tidigare både för fritidsfolk och andra här i trakten. Jag vaccinerar, tar blodprov och sköter sårvård. En mottagning skall öppnas i Dahliahemmet men jag fortsätter även med hembesök. Någon möjlighet att färdas med båt har jag däremot inte.

Lite respekt tack!

Det är väldokumenterat att anhörigas regelbundna besök har en positiv effekt på patienten. Därtill handlar det om medmänsklighet som trots vackra tal lätt blir

Lola och Gunnar

undanskyfflad när principer och ekonomi kommer på tal. Folk skall behandlas med respekt, därmed basta. Egentligen borde inte skärgårdsbor alls bli långvarigt sjuka, men dessvärre händer det. Hur det blir när och om den omtalade social- och hälsovårdsreformen blir av är svårt att sia om. Allt skall bli bättre säger regeringen, skärgårdsborna har de knappast inkluderat i sina planer. De som bor i glesbygden, det vill säga skärgården, får stå sitt kast har jag hört flera ekonomer uttala och nu har även politiker börjat upprepa samma mantra. En skärgårdskommun behöver inte följa samma dumma idéer som kläcks på nationell nivå.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Konflikt mellan söder och norr

Sammanläggningen av de tre kommunerna Dragsfjärd, Kimito och Västanfjärd blev ingalunda den framgångssaga många hade önskat sig. Uppslitande konflikter har avlöst varandra, senast var det vindkraften och en ständigt återkommande konflikthärd är klyvningen mellan den södra och norra delen av kommunen. I söder ligger den vidsträckt skärgården med Dalsbruk som centralort och i norr ligger öns inland med Kimito som centrum. Den vackra skärgården är kommunens varumärke men det kommersiella och administrativa centrumet har huvudsakligen koncentrerats till Kimito. Detta gäller även vården som stegvis koncentreras längre upp på land.

Solglimstens tillkomst var en segsliten procedur

Servicehemmet Solglimten i Hitis öppnade sina sportar 2003. Satsningen var hisnande sett ur ett lokalt perspektiv. Inget var givet när idén kläcktes i slutet av 1970-talet, finansieringen var oklar, placeringen var oklar och kommunens roll var oklar. Frågan är hur man egentligen bar sig åt?

Flera eldsjälvar var inblandade när Solglimten kom till. Gemensamt för dem alla är att de anser kollegernas roll vara viktigare än deras egen. Det går alltså inte att peka ut någon enskild person som huvudaktör i detta sammanhang. Här gäller det att sovra och därför tar jag mig friheten att inleda med att nysta upp den organisatoriska verksamheten bakom projektet. Inget blir gjort om inte det finns en fungerande organisation som tar ansvar och omvandlar tanke till handling. Med denna gränsdragning var det lätt att gå vidare. **Paula Wilson** i Rosala är den person som varit med från början och är det fortfarande i denna dag.

Som bekant håller Paula till på Bengtskärr en stor del av året. Det händer att hon dyker upp i Rosala ibland innan hon skyndar vidare till ett möte på Solglimten i Hitis. Denna gång hade jag turen att få träffa henne i hennes Rosalahem, för där kan vi sitta ostörda och hon får i lugn och ro memorera hur idén om servicehemmet kom till och hur idé blev verklighet.

Misstro i det kommunala beslutsfattandet

– Idén till det som skulle bli Solglimten föddes i slutet av 1970-talet när det var aktuellt att planera ett radhusbygge i Rosala. **Granroths** byggfirma från Biskopsö hade till uppgift att planera och bygga radhuset. Folk tyckte att bostadspriserna var för höga och husen fick inga köpare, vilket resulterade i att planen förföll. Kommunen hade köpt tomten på ca en hektar och nu stod den oanvänd. Kommunen ägde tomter även i Hitis och i Kasnäs.

– Vi var först med att grunda ett byalag i kommunen och därtill var det aktivt. På 1980-talet fanns många äldre här som bodde i hus utan bekvämligheter. Vi började trycka på kommunen att börja bygga pensionärsbostäder i Hitis, Kasnäs och Rosala. Tjänstemän och förtroendevalda i kommunen var inte speciellt förtjusta i byalagets ambitioner eftersom de ansåg att föreningen försökte nå fördelar till sin kommun. Jag valdes in i Dragsfjärds fullmäktige där jag satt i 20 år och de sista åtta åren satt jag dessutom i kommunstyrelsen. Alla invalda skärgårdsbor i fullmäktige stödde vår plan.

– För att bredda det organisatoriska underlaget grundades Kyrkosundsskärs pensionärsbostadsstiftelse 1998 för att förverkliga byggnadsplanerna i de tre aktuella byarna. Kyrkosundsskärr var det medeltida namnet på Hitis skärgård. Kommunen gick in som stiftande medlem

och skänkte de tre tomterna till stiftelsen för att ge ett grundkapital. Förutom kommunen kom Marthorna, Folkhälsan, Röda korset, ungdomsföreningarna, Hitis församling och den lokala banken med som stiftande medlemmar.

Kyrkoherden satte fart på förberedelserna

– Arbetet med planeringen fortlöpte trögt tills **Eeva Hanner** valdes till kyrkoherde i Hitis församling. Hon vände sig till Penningautomatföreningen för att få finansiering. De beviljade endast medel för serviceboende koncentrerat till en by. Nu gällde det att komma överens mellan de tre byarna. Beslutet gick smidigt till och Hitis valdes som den mest lämpliga. Vi erbjöds 46 procent av totalkostnaderna som uppgick till 1,2 miljoner euro. Kuntarahoitus beviljade lån för resten. Nu uppgår den resterande lånesumman till ca 230 000 euro.

– Alla stiftande medlemmar ingår i ett representativt organ för stiftelsen, den operativa ledningen sköts av fyra medlemmar som bildar styrelsen. Kommunens representant är medlem i styrelsen och därtill har kommunen två platser i det representativa organet.

– När Solglimten öppnade sina dörrar 2003 gav kommunen betalningsförbindelse individuellt till kommuninvånare som bodde på hemmet. När Kimitoöns kommun bildades växte motståndet mot personliga betalningsförbindelser och i stället har Solglimten årligen beviljats en klumpsumma. Denna förändring har definitivt försämrat möjligheterna att driva verksamheten.

Kommunens byråkrater gillar inte Solglimten

– Det största motståndet mot att stöda Solglimten finns bland byråkraterna i omsorgen, politikerna däremot har för det mesta stött oss. Nu handlar det inte längre om betalningsförbindelserna som försvunnit utan klumpsumman på 65 000 euro som behållits oförändrad.

– Beslutet om denna klumpsumma fattas på nytt varje år och vi lever i ständig osäkerhet om hur vi ska klara av verksamheten. Under senare år har tjänstemännen i kommunens omsorg medvetet negligerat att notera Solglimten i budgetberedningen. Varje år tvingas vi mobilisera våra krafter för att få in summan i budgeten. Här får vi tacka våra förtroendevalda från skärgården som tillsammans med övriga politiker lyckats få med bidraget vid omsorgsnämndens och kommunfullmäktiges budgetbehandlingar.

– Medelåldern är ca 90 år hos de boende och de flesta lever på en liten folkpension, vilket givetvis inte räcker till för att täcka vårdkostnaderna. Den vård som kommunens äldreomsorg erbjuder är mångfalt dyrare. Vården på Solglimten är ett klart förmånligare alternativ för kommunens skattebetalare.

– I motsats till kommunens noggranna utvärderingar är vi öppnare för att anta nya invånare. Den som vill flytta till Solglimten är i ett sådant skede av sitt liv att behovet är uppenbart. Absolut flertalet är skärgårdsbor även om undantag finns. Tillströmningen har varit hackig då vi periodvis haft lediga rum och däremellan har huset varit fullbelagt. Vi har erbjudit kommunen platser här men de är inte intresserade även om deras vårdinrättningar är överbelastade. Vi kan nämligen erbjuda rum för par att bo tillsammans, vilket inte kommunen gör. Det är ju tragiskt att skilja åt äldre par som levat hela sitt vuxna liv tillsammans.

Paula fortsätter sitt uppdrag som styrelseordförande för stiftelsen, alla övriga förtroendeuppdrag har hon lämnat. Utan hennes och alla övrigas insats för Solglimten hade det fina huset fått utrymmas och verksamheten gått i graven. Principer och kalkyler levererade av ekonomister anammas okritiskt inom förvaltningen, medmänsklighet väger lätt i denna värld. Trots detta måste vi kämpa emot för att visa att vi lever i en civiliserad värld där mätaren är hur väl den medmänskliga omsorgen fungerar. Skärgårdsborna är ett civiliserat folk, de skall behandlas med respekt även på ålderns höst.

Text: Jan Sundberg

Foto: Nora Wilson

Personporträtt

Född: 26.12.1949

Bor: Rosala/Bengtskär

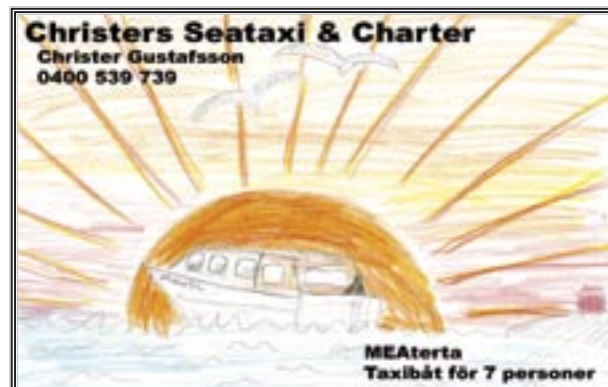
Familj: Make och tre vuxna barn, fyra barnbarn

Favoritträtt: Stekt strömming

Favoritdryck: Kaffe

Favoritläsning: Deckare

Karakterisera dig själv: Har ett gott humör, är intresserad av vad som händer i närmiljön och i världen

Prästen gav järnet

Solglimtens tillkomst var ett resultat av med- och smotgång. De lokala krafterna höll på att ebba ut när Hitis fick en präst som tog tag i saken. Om det var frågan om tro eller vilja kan diskuteras, möjligen en lyckad kombination av båda ingredienserna.

Eeva Hanner kom till Hitis församling 1996 och verkade där som kyrkoherde tills hon flyttade från orten. Mera om detta i årets tidning. Hennes namn dyker ständigt upp när jag ställer frågor om hur lilla Hitis lyckades med att förverkliga Solglimten. Numera bor Eeva i Ekenäs men via skärgårdstelegrafen får jag veta att hon är på väg till Hitis för att träffa vänner och bekanta. Jag tar kontakt och ett sammanträffande går lätt att ordna.

Tro och vilja först, sedan började det hända

– Jag blev i ett tidigt skede informerad om planerna att bygga ett eller flera servicehem någonstans i gamla Hitis kommun. Efter samtal med **Marica** och **Per-Erik Fihlman** var det dags att skrida från ord till handling. Planeringen stod stilla och det fanns en uppenbar risk att kommunen inte skulle upplåta sina tomter för våra tilltänkta byggnader om inget började hända.

– Det var visst 1996 jag skickade in en ansökan till RAY, men vi fick avslag. Två damer från RAY besökte oss, den ena var positiv den andra negativ. Vi fick beskedet att endast ett servicehem kan finansieras och vi kom snabbt

överens att om att byggnaden skulle placeras i Hitis. Vi gjorde en ny ansökan och nu var lyckan med oss.

– När vi fick ritningarna till huset var ingen intresserad att åta sig bygget. **Åke Stenmans** byggfirma F-life tog sig an uppdraget som inleddes 2002, men arbetet fortskred sakta på grund av firmans finansiella läge. Vi som satt i styrelsen hade en hel del bekymmer med detta.

– RAY-pengarna räckte till att uppföra byggnaden, men inte till att installera jordvärme. Vi saknade pengar och YH-Rakennuttajat som bevakade byggprojektet för RAYs räkning hade inget till övers för jordvärme. Jag var envis och lät installera jordvärme med Västanfjärds Mekaniska Verkstad som entreprenör. Via kontakter placerade en fond 200 000 mark på vårt konto och vi kunde betala räkningen. Eldstaden byggdes med donationsmedel. Åtskilliga föreningar och enskilda donerade pengar till Solglimten.

– Jag var inte van med byråkrati, men tursamt fick vi kontakt med pensionerade kommundirektören från Velkua, **Anne-Maija Kivimäki**. Hon visste hur man skulle gå till väga och var man kunde söka finansiering. Hennes insats var oerhört värdefull.

– Eftersom jag inte hade små barn att sköta kunde jag lägga ned en massa jobb på projektet. Vi anställde folk men verksamheten knagglade i början. Jag var styrelseordförande i början och sedan tog **Gunnar Niemi** från Högsåra över. Han var en bestämd man som kämpade bra med goda resultat.

– Det underbara med Hitis var det frivilliga arbetet som hela byn ställde upp med, allt från att vara nattvakter på Solglimten till en hel del annat. Solglimten blev ett projekt för Hitis och Rosala byar. Det glädde mig att rummen på Solglimten blev snabbt belagda efter en knagglig början. Snart kunde vi inleda ett system där vapenvägrare fick göra sin samhällstjänst som nattvakter på Solglimten, vilket underlättade bestyret med att engagera frivilliga.

Oumbärliga volontärer

För att få en helgjuten bild av hur verksamheten kom i gång och hur allt det praktiska skulle skötas åkte jag över till Marica och Per-Erik Fihlman som bor nära Solglimten. Medan fåren bräker och tuppen gal reder vi ut detaljer kring Solglimten.

– Byns Marthor som är stiftande medlemmar har skött om vår- och höststädning på Solglimtens gård. Grannen **Bo Gustafsson** sköter om att klippa gräsmattorna samtidigt som han klipper sitt eget gräs. Städningen inne i huset är däremot en köptjänst.

– Per-Erik var allt i allo och avlönad fastighetsskötare, berättar Marica. Alarmen från respektive rum på Solglimten var kopplad till hans telefon och vi fick rycka ut åtskilliga nätter, ibland flera gånger under samma vecka. Oftast handlade det om att någon gäst hade ramlat och nattvakten orkade inte lyfta upp henne eller honom. Våra nattvakter är i regel gamla och klarar inte tunga lyft.

– Inledningsvis var det en massa bekymmer med tekniken i huset. Jordvärmens och ventilationen kunde ställa till med problem. Massor av tekniska alarm kom i onödan. Däremot fick vi alarm om läckage och värmen på vinden blev lätt för hög. All ventilation sköts maskinellt eftersom planerarna ville ha det så.

– Tillsammans lade vi ned åtskilliga timmar i veckan för Solglimten. Många av de anhöriga ställde upp som nattvakter. Det räckte tillnärmelsevis inte till och därför engagerade sig byns Marthor helhjärtat med att sköta

Marica och Per-Erik Fihlman

gästerna under nätterna. Solglimten hade inte råd att anställa nattpersonal. Jag skötte om att byta katetrar under några år för att gästerna inte skulle behöva förflyttas till landbacken.

Givetvis är det inte praktiskt möjligt att intervjua alla som engagerat sig för Solglimten men omdömet säger att hela byn ställde mer eller mindre mangrant upp. Ensam går det inte att sköta allt, men eldsjälarna behövs för att föra projekt vidare och ingjuta hopp om att även det som verkar omöjligt är möjligt. Alla de som verkat för Solglimten är värda en eloge, förutan dem hade planerna aldrig förverkligats och den dagliga verksamheten hade inte kunnat fortgå.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Hemvård i skärgården

Hemvårdaren är den enda kommunalt anställda Hinom världen som bor i gamla Hitis kommun. Trots detta eller kanske snarare tack vare detta är hon en uppskattad och oumbärlig hjälp för dem som har svårt att klara sina hembestyr på egen hand.

Enligt modern syn på vården skall äldre och personer med funktionsnedsättning vistas i sina hem så länge det bara är möjligt. Denna syn på vården har inte uteslutande uppstått av humanitära skäl utan snarare av ekonomiska. Olika former av kollektivt boende i servicehem är ett dyrare alternativ för kommunerna. Därför uppmanas folk att bo i sina egna bostäder och för att detta skall vara möjligt behövs hemvårdare. När detta är konstaterat finns det givetvis även de som på inga villkor vill flytta in på ett servicehem.

Hemvård är inget nytt i skärgården. Behovet var särskilt stort under en tid då äldre och handikappade saknade moderna faciliteter i sina bostäder, såsom innetoalett, rinnande vatten och eluppvärmning. I dag har de flesta dessa bekvämligheter men vårdbehovet har inte minskat för det eftersom folk förväntas klara sig på egen hand betydligt längre än förut.

Hemvårdaren **Regina Wilson** är anställd av kommunen och hennes distrikt omfattar Hitis, Böle, Stubbnäs och Rosala byar. Regina bor i Rosala och efter några övertalningar lyckas jag slutligen med att träffa henne för ett samtal hemma hos henne.

Flexibla vårdinsatser

– Jag blev anställd som hemvårdare 1987 och har jobbat med det sedan dess. Min utbildning fick jag i Hindhår som då tillhörde Borgå landskommun. Utbildningen var tvåårig och där lärde vi oss vårda barn och äldre.

– Min föregångare var **Birgitta Eriksson** från Hitis. Det har egentligen ingen betydelse i vilken by hemvårdaren bor eftersom distriktet i praktiken omfattar både Hitis och Rosala byar där de flesta bor.

– Visst händer det att barnfamiljer behöver extra hjälp ibland men huvudsakligen är det de äldre som är i behov av hjälp. Vid hembesök ser jag till att de äldre tar sina mediciner från dosetten. Hygienen är viktig och då hjälper jag till med att duscha och bada dem. Samarbetet med Solglimten är viktigt för där tillreds maten som jag kör ut med en bil som ägs av Folkhälsan.

– I vanliga fall gör jag två till tre hembesök per dag. En del besöker jag varje dag, andra endast vart tredje vecka. I de fall där besöken är glesare hör det till min uppgift att hjälpa med dammsugning. Förr var det vanligt att hemvårdaren skötte om storstädning som tog betydligt mer tid i anspråk. Vid behov handlar jag i Hitis butik.

– Jag tvättar de äldres kläder hemma hos dem eller på skolan i Rosala. När jag började var det många som saknade rinnande vatten både in och ut. Numera har de allra flesta moderna bekvämligheter.

Inforuta

Tipsbolaget Veikkaus utdelar numera finansiellt stöd till olika projekt och samhällsliga verksamheter. Penningautomatföreningen RAY som uppgått i Veikkaus finansierade efter ansökan sådana projekt som exempelvis bygget av servicehemmet Solglimten. Detta är inte längre möjligt eftersom den tredje sektorn inte längre ges fördelar i det man kallar öppen konkurrens. Visst kan man skylla på EU men verkligheten är den att beslutet är nationellt efter påtryckningar

från kommersiella intressenter. Verkligheten i dag är den att föreningar som går samman för att bygga ett servicehem inte längre kan räkna med finansiellt stöd givet att man inte hittar någon annan finansiär än det statliga spelbolaget. Genom detta har mattan dragits undan för föreningar med små resurser som planerar genomföra liknande projekt som man gjorde i Hitis när Solglimten uppfördes.

Viktigt att förmedla trygghet

– Många av de äldre lever ensamma och har behov av sociala kontakter, ett behov som jag försöker uppfylla. I allmänhet har jag god tid vid varje besök och jag känner alla väl. Vid samtalen sipprar det fram hur behovet av trygghet är viktigt och att någon bryr sig. Samtidigt är jag en viktig länk till hälsosystemen. Därtill har jag kontaktat Första Respons när någon har ramlat och slagit sig eller vid andra sjukdomsfall. Många är över 80 år gamla.

– Nuförtiden är mödrarådgivning, skolhälsovård, hälsorådgivning och diabetsvården uppdelad i olika funktioner medan allt detta sköttes förut av en enda person, det vill säga hälsosystemen som dessutom bodde här.

– Min chef sitter i Dalsbruk och jag har på grund av avståndet inte mycket kontakt med henne eller mina kolleger där. Däremot samarbetar jag med hemsjukvården i Dalsbruk genom att göra hembesök tillsammans med dem. Min arbetstid var förut åtta timmar per dag och ofta med flera timmar övertid. Numera har jag gått ned till deltid.

Det är uppenbart att folk inte behöver ligga övergivna i sina hus och hem i veckor, ja till och med i månader, här jämfört med vad som kan hända vid dödsfall i städer. Antingen är det frivilliga som ställer upp eller i detta fall Regina som gör det i sitt arbete. Allt gott kommer inte från stora städer som många beslutsfattare tycks föreställa sig.

När intervjun väl var över var det dags att ta en bild på Regina vilket jag och fotografen **Bernt Örså** ansåg vara mer än väl motiverat. Här stötte vi på patrull, något sådant ville inte Regina veta av. Jag fick uppstå alla min charm och lite mild handräckning för att locka ut henne på gården för att avbildas. Visst vill läsarna veta hur Regina ser ut, det är hon värd. För kallades hemvårdarna hemsamariter och det senare är väl ett epitetsom ligger nära det som vår hemvårdare i skärgården står för.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: I Hitis kommun
Bor: Rosala
Familj: Sambo och två barn
Favoritträtt: Fisk
Favoritdryck: Vatten
Karakterisera dig själv: Blyg

Diakoni och sjukvård i Hitis

Diakonissorna var förut huvudsakligen sjukvårdare, numera har de enbart hand om själavården. Genom att Hitis tidigare hade både en hälsosyster och en diakonissa fanns det i praktiken två personer som bodde på orten och vårdade sjuka inom gamla Hitis kommun.

Maj-Lis Eskills i Hitis är sedan länge pensionerad diakonissa men är fortfarande aktiv inom föreningsliv och har ett starkt engagemang för servicehemmet Solglinten. Det är så jag blivit bekant med henne och vi kom överens om en intervju där hon förklarar för mig sin yrkesverksamma roll som diakonissa i Hitis.

Maj-Lis hade fördelen att vara född och uppvuxen på Iniö och visste minsann vad skärgårdslivet handlade om, något som var avgörande för att man skulle klara sig i hälsovårdsbranschen i Hitis.

Ett liv i celibat

– Jag föddes 1934 i Söderby i Iniö där jag gick i skola tills jag var 14 år och därefter skötte jag om en släkting under några år. Mina föräldrar var fiskarbönder som sysslade med notfiske och vi var sex barn i familjen. Åren 1952–1953 studerade jag vid Kristliga folkhögskolan i Houtskär och därefter ett år vid Lärkkulla Folkakademi i Karis. Pengarna räckte inte till för studieåret i Karis och då var jag tvungen att finansiera studierna med lån.

– Jag ville gå vidare i livet och 1955 kunde jag inleda studier vid Diakonissanstalten i Helsingfors. Utbildningen var gratis men efter avklarade studier förväntades man jobba två år på Diakonissanstalten. Utbildningen var fyraårig, under de tre första åren blev vi utbildade till sjuksköterskor och under det sista ägnade vi oss åt diakoni.

– Under studieåren hade jag sällan möjligheter att åka hem till Iniö. Från Folkhögskolan i Houtskär var det inte lätt att ta sig hem, från Lärkkulla kunde jag komma hem till jul. Menföret inföll vid påsk och då besökte jag mina släktingar i Kimito. På Diakonissanstalten hade vi ledigt under en sommarmånad och då tog jag mig till mina föräldrar som hade flyttat till Nagu där min far fått en frontmannatomt.

– Efter knappt ett år av arbete på Diakonissanstalten kom jag till Hitis 1960. I Hitis var man i behov av en diakonissa och jag kom gärna ut till skärgården. Hitis fick sin första diakonissa 1917 och hennes arbete var att vårda sjuka.

– Under mina fyra första år i Hitis hade jag även hand om sjukvården. Lagen ändrades och därefter var min uppgift att sköta församlingsarbetet. På den tiden fick inte diakonissorna gifta sig och den traditionen levde kvar ända till tidigt 1970-tal. Jag var från början inställd på att inte skaffa en familj. Även män kan vara diakoner men det är inte speciellt vanligt.

Hembesök på alla holmar

– Jag jobbade i nära samarbete med hälsosystemen, vi kompletterade varandra. Församlingen hade en egen ruffad båt fram till 1970 som jag snabbt lärde mig att använda och att hitta rätt bland kobbar och skär. 1968 skaffade jag mig en egen aktersnurra. Med båt tog jag mig till alla bebodda öar och holmar i Hitis skärgård.

– Till Rosala cyklade jag under de första åren och sedan skaffade jag moped. På isarna körde jag efter traktorspårerna och vid djup snö fick jag tillgång till snöskoter. Inledningsvis åkte jag skidor till Kasnäs och Holma, sparkstöttingen kom till användning där det fanns blankis. Dagarna var korta vintertid och det gällde att komma hem innan det blev mörkt. En gång åkte jag moped ända till Hangö över isen. Min bror skaffade mig en varm overall som höll kylan stången.

– Till jobbet hörde att leda grupper för barn i åldern 10 till 15 år. På programmet stod kristen tro, frågesporter och lite idrott. Vi träffades en gång i veckan och barnen slöt upp i brist på alternativa program. Grupperna samlades i Hitis och Rosala. Dessutom höll jag söndagsskola för barnen men i brist på barn torkade verksamheten in. På Öro ledde jag en grupp barn med lek och umgänge på finska.

– Här i Hitis var jag ansvarig för den lokala Missionsföreningen. Vi stickade och sydde och höll auktioner. Pengarna gick till Finska Missionsällskapet.

– Under årens lopp har jag suttit vid åtskilliga dödsbäddar. Det var dyrt att ligga på sjukhus. Sjukförsäkringslagen ändrades 1964 och då blev det klart billigare för patienten att vara intagen på sjukhus.

– Många kände sig ensamma och hemmen saknade bekvämligheter. De gamla och sjuka ville gärna tala med någon. Aldrig att jag skulle ha blivit motad vid dörren. Arbetet var självständigt och jag kunde oförväntat bli kallad att sköta äldre och handikappade.

När Maj-Lis fyllde 60 pensionerades hon och då drogs tjänsten in. Sedan 1974 har Hitis fått leva utan diakonissa. Hennes insats i byn har fortsatt oförtrutet sedan dess. Nattvaktsuppdrag på Solglimten har hört till hennes mångåriga engagemang. Inte att förglömma allt frivilligt arbete hon bidragit med i byns olika föreningar.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

“Folksånger sjungna i skärgården”

Trion Systrafolk med Victoria Lindqvist, Linda Sundberg och Stella Wahlström bjuder på underbara sånger från fiskebodarna och torp i Åbolands skärgård. Kom och ta del av denna unika konsert! Bengtskärs kapell 15.7 kl. 15.30, Hitis kyrka 16.7 kl. 16 och Farmors café, Högsåra 17.7 kl. 13!

Hjärtligt välkomna!

Stigs Kontor & Foto

Biometrisk passfoto

Biometriskt passkuvat

Kolabucksvägen 4, 25900 Dalsbruk

02-4661 848

02-4661 090

0400-839 861

stig.osterberg@hotmail.com

Ida Wallens kennel

Uppfödare av långhåriga hundar

Bushaya Tsvetnaya Bolonka i hemmiljö

Gennya Stenman

040 744 76 25

Diakonissan Adèle Selin, kyrkoherdska på Stubbnäs prästgård 1929-1953

Som medborgare i vårt Norden och som kvinna har jag svårt att förstå mormors position för 100 år sedan. Jag är stolt och glad över att hon fick både en och två utbildningar som ung kvinna. Men det känns främmande, att hon förlorade rätten till dem då hon gifte sig.

Adèle Selin, kyrkoherdska på Hitis Stubbnäs 1929–1953 föddes i S:t Petersburg 1882. Som 13-

åring flyttade hon in hos prostens och tant Kajanus på S:t Katarina prästgård för att slutföra sin skolgång och skriftskola. Adèle vill bli nunna och gå i kloster men övertalas av prostinnan, tant Kajanus att i stället bli Luthers nunna. Då Adèle är tillräckligt gammal utbildar hon sig till diakonissa i Helsingfors och arbetar vid Diakonissanstalten som operationssköterska. Sedan vaknar intresset för hednamissionen. Adèle söker och blir antagen till Missionärsskolan i Helsingfors, till den första kursen för fruntimmer som hon påbörjar i september 1906. Men hon får aldrig sitt slutbetyg för Adèle och sjömansprästen **Karl Erik Lindström** vigs i Diakonissanstaltens kyrka sommaren 1907. Som gift förlorar Adèle rätten att kalla sig diakonissa, hon får ej heller avgångsbetyg från missionärsskolan. En gift kvinna har ej rätt ens till sin egen utbildning. Men diakoniarbetet och hednamissionen stannade nära hjärtat i Ambolandet, Snappertuna och Hitis. I boken om Snappertuna församling ”Templet på höjden” av **Henrik Ekberg**, 2016 nämns bland annat: ”Selins hustru, änkan efter kaplanen Lindström, hade sedan [ankomsten till

Adele, Kaj och Lasse

Snappertuna] 1915 i kyrkbyn med omgivningarna bedrivit 'en mycket anlitad sjukvårdsverksamhet', som ibland inkluderade gratis mediciner.” Sin kunskap, förmåga och vilja att arbeta som diakonissa förlorade hon inte.

Diakonin var ett av Selinarnas skötebarn, hednamissionen ett annat. Så var det överlag under deras tid. Selins dagböcker och klippböcker är fulla av notater. Diakonissan nämns ofta. Hon ger råd, vårdar, arrangerar och är självskriven medlem i det mesta, i Kyrkans ungdom i Hitis, Hednamissionen och Sjömansmissionens syförening och Kyrkbyns diakonisykrets som ofta håller sina möten på Stubbnäs.

Kyrkoherden Selin skrev i Församlingsbladet 27.10.1932 om beslutet att bereda församlingssystemet tillfälle att vid Diakonissanstalten utbildas till sjuksköterska: ”F:bl 27/10 1932 HITIS.

Diakonafest. Årligen återkommande större tilldragelse i vår utskärsbygd är höstens diakonafest i Rosala by med auktionsförsäljning av syföreningens arbeten samt av naturagåvor, skänkta från de flesta byar i församlingen. Denna gång väckte festen större intresse än vanligt genom att i den samma deltog föreståndarinnan för Diakonissanstalten, syster Hanna Masalin, som vår utskärsö hade glädjen få mottaga på två dagars besök. Syster Hanna Masalin talade vid festen väckande och manande om diakonisakens välsignelser, om diakonisaken såsom en uppgift varom alla kunna vara med. – Efter försäljningen följde sluttal av kyrkoherden samt körsång av Rosala Sångkör under kyrkoherdens ledning. – Försäljningen av sakerna gick raskt undan med gott ekonomiskt resultat. – Även ett par abbornät blevo inropade och avsända, vi tro, med adress ”Heponiemi”.

Om söndagen var efter högmässan kyrkorådssammanträde med församlingens diakonisak som enda fråga. I sammanträdet deltog syster Hanna Masalin, som önskat sig detta möte, samt som inkallad intresserad part kommunalfullmäktiges ordförande J. Granlund. Kyrkorådet, som är församlingens diakonatstyrelse, antog med tacksamhet syster Hanna Masalins förslag, att nuvarande församlingssystemet, genom en kurs vid Diakonissanstalten, skulle beredas tillfälle att erhålla kompetens som skolad sjuksköterska. – På sammanträdet diskuterades även frågan om en påtänkt ”hälsosystems” verksamhet, för vilken fråga intresse på kommunalt håll förefanns.

Vi tro att syster Hanna Masalins besök var till välsignelse för församlingens diakonisak. S–n.”

Föreståndarinnan på Diakonissanstalten Hanna Masalin var samtida med Adèle i Helsingfors både som lärare och diakonissa. Det var uppenbart att syster Hanna och Adèle ägde ett syskonskap som Luthers nunnor, även om Adèle förlorade rätten att kalla sig diakonissa i och med giftermålet. Hennes brevväxling med Diakonissanstalten bar frukt. Hitis skulle få en utbildad sköterska, diakonissa. Det behövdes på dessa tusentals öar och skär

Text och bildarkiv Ann-Sofie Selin, Adèles dotterdotter

Rosala kyrkobåt

Kyrkfärder i Hitis, Högsåra på 1800-talet

Från 1800-talet till vår tid har kommunikationerna och samfärdseln både till lands och till havs gått framåt. Det kan ibland intressera oss nutidsmänniskor att få vet hur man förr i tiden färdades från trakt till trakt. Därför har jag efter min ”gammelmormors” upplevelser och berättelser i det följande försökt berätta om hur man färdades i min hemsöcken Hitis.

Hitis är en skärgårdskommun, där byarna ligger långt spridda från varandra. Det är självklart att fortskaffningsmedlet är och har varit något slag av båt. Det är kyrkfärder med segel och roddbåt på 1800-talet, från min hemby Högsåra till Hitis kyrkoby, jag vill berätta om. Högsåra ligger på ca 15 km avstånd från kyrkbyn. Enda vägen att komma dit är sjövägen. I Högsåra by intränger en vik, vilken ger ortsborna anledning till benämningen norrsidan och södersidan. Sålunda kom det sig att byn har två båtar, vilka enkom voro gjorda för dessa kyrkfärder. Båtarna voro stora och breda. De voro gjorda för åtta roddare. På varje båt fanns plats för åtta roddare. Vid segling, två segel och en foc. Båda båtarna voro lika, endast färgen skilde dem åt. På norrlänningarnas båt var målad en grön rand upptill och en vit nedanom. Söderlänningarnas var brun-röd. De hemmavarande kunde därför på långt håll urskilja vilken båt som kom först. Klockan sju på söndagsmorgonen var båtarnas avgångstid. Sålunda måste man tidigt göra sig redo för avresan. Män och barn klädde sig helgdagsfärdiga hemma, medan kvinnorna packade sina helgdagskläder i det så kallade kyrkskrinet. Dessa kyrkskrin vilka endera

vor konfirmations- eller fästmansgåvor hade följande utseende. Till formen påminde de om en sjömanskista, fast betydligt mindre, locket var kupigt och vid ena sidan fäst med gångjärn, vid den andra två små hakar. Skrinen voro målade i någon mörk färg. Locket pryddes i hörnen med granna blad och blommor, i mitten årtal och en blomsterslinga omkring. Trots att dessa kyrkfärder voro förenade med stora svårigheter deltog nästan hela byns befolkning, utom de som måste stanna hemma för mjölkning och matlagning.

Bryggan stod fullradad med folk som började stiga ned i båten. Enligt gammals sed placerades männen akterut, medan barnen satte sig i mitten på kyrkskrinen och kvinnorna förut. Så var man färdig för avresan. Nu var man beroende av vädret. Bläste det, hissade man segel. Var det lugnt fick man lov att bruka årorna. Som redan nämnts fanns det plats för åtta roddare. Det gjordes inget undantag för man eller kvinna utan alla vuxna fick lov att ro. Barnen fick order att hålla sig stilla för eljest kunde årlommen komma för nära huvudet. Då man kom till ett grund som kallades Ömsanklobben var halva vägen tillryggalagd. Då byttes roddare, dessa rodde sedan till Vikare eller Bredviken, landningsplatsen på kyrklandet. Nu skyndade sig kvinnorna upp med kyrkskrinen i händerna, de gick bakom buskar och snår för att klä sig i helgdräkt. Man kan föreställa sig hur det såg ut då folkskaran långsamt skred upp till kyrkan. De talade med dämpad röst och det låg helgdagsstämning över det hela. Gudstjänsten började vid kl. 11 och slutade kl. 1.

Så begynte hemfärden. Då blev det ofta kapprodd mellan båtlagen. Det skämtades och ropades till varandra, båtarna rodde nämligen så nära varan att man lätt kunde höra vad som sades. Trötta och hungriga som efter ett helt dagsverke kom de hem vid 4-5 tiden på eftermiddagen. – Besvärligare var kyrkfärderna till julottan. Då måste man stiga upp kl. 3 på morgonen, 4-tiden bar det iväg för att hinna i tid till ottesången som började kl. 6. Man såg kyrkfolkets lyktor och bloss här och där i byn på väg till båtarna. Fast det var både isigt och kallt stannade inte ens barnen hemma, de skulle ut och se julljusen brinna. Den morgonen lämnades kyrkskrinen hemma, ingen hade helgkläder på, utan alla voro påpälsade med jackor och koftor. Det liknade mer en båtlast kläder än kyrkfolk. Var det köldgrader fick man frysa rätt duktigt, ty varje vattendroppe som spolades in över bord frös till is. Bläste det var man ändå glad, värre var det om det blev lugnt, då var det fara för att bli infrusen. Det hände en julmorgon under pågående gudstjänst att en gubbe smugit sig ut och sett att vädret lugnat av. Han kom inrusande och ropade till gumman.: ”Kom me heim nu, he ha lagt blå is”. Gubben och gumman for ut efter varann, prästen gjorde ett uppehåll men då han såg att de övriga kyrkobesökarna satt trygga, fortsatte han sin predikan.

Många andra såväl sorgliga som lustiga episoder inträffade på dessa långa och mödosamma kyrkfärder. Jag vill här återge en som fastnat i mitt minne.

En kall söndagsmorgon på senhösten kom en gumma vilken av byborna allmän kallades Lillstumor ned till kyrkbåten. Hon var flitig kyrkobesökare och uteblev nästan aldrig från dessa färder. Nu kom hon som vanligt med kyrkskrinet i handen. Det blåste och ryckte i seglen och just som gumman steg i båten rycktes spristången loss och slog henne i huvudet. Innan någon hann hjälpa henne låg hon i vattnet. Lillstumor halades upp och den morgonen måste hon sorgsen återvända hem.

Trots alla svårigheter som redan berättats om, besöktes kyrkan i Hitis förr nästan alla söndagar. Nu däremot då nästan varje familj har sin egen motorbåt, får kyrkan ofta stå så gott som tom.

Avskrift av ett föredrag om kyrkfärder i Hitis skärgård under 1800-taler. Föredraget hölls av eleven vid Åbolands folkhögskola, **Mary Johansson** (gift Enqvist) från Högsåra i början av 1940-talet. Uppgifterna var givna av fru **Hedvig Jakobsson** i Högsåra. Hon var född den 28.8.1845 och dog den 23.8.1943.

Tia :s Bok
:n Kirja
Vuorikatu 10
Berggatan 10
248 6060

Hanko
Hangö

Sjökort
Böcker
Kontorsmaterial
Kort
m.m.

Merikortteja
Kirjoja
Konttoritaru
Kortteja.
y.m.

Tervetuloa!

Välkommen!

TRÅKIGT I HÄNGMATTAN?
Kom till oss, vi har ett stort urval svenska
POCKET-BÖCKER
KUNGSBOKHANDELN
Kungsen i Ekenäs. Tel. 019-246 1028. Vard. 9-18, lö 9-14

Taxi Hitis
0400 697 916
Per-Erik Fihlman
Taxibil för 8 personer
Plats för rullstol

Bastubad en ovanlighet i skärgården

Bastu och bastubad, som vi uppfattar det idag, var en relativt sällsynt företeelse i vår skärgård ännu vid krigstiden. Om man hade en bastu fanns den huvudsakligen till för andra ändamål än att tvätta sig. Hur man skötte sin personliga hygien förut är något som vi skall ta reda på.

I Rosala by är det inte många kvar som kan berätta för oss hur man tvättade sig förut och vilken roll bastubadandet hade i skötseln av den personliga hygien. Efter lite sondering var det dags att hälsa på **Ann-Maj Danielsson**, värdinna på Spaks där hon är född, har vuxit upp och levat hela sitt vuxna liv. Maja, som hon kallas, är född 1927 och har bra koll på livet i byn redan före kriget.

Bastun var inte vanlig i skärgården

– Vanligtvis tvättade man sig i köket. En gryta med vatten puttrade på spisen och därifrån hällde vi vatten i ett fat. Nere i stranden hade vi en gryta där vi tvättade kläder och där vi även kunde tvätta oss själva. En tunna hade omvandlats till en sorts tvättmaskin. Med en vev rörde vi om tvätten, i andra fall använde vi bykbräde. Regnvatten

använde vi för att tvätta oss med kalla avrivningar av kroppen.

– I Månusa fanns en byggnad där man rökte kött, förmodligen hade byggnaden uppförts för det ändamålet. I byggnaden fanns en gryta och en ugn fylld med stenar. Det var mörkt där inne, fönstren var små och väggarna var sotiga, endast en fotogenlampa lyste med svag låga. I taket fanns krokar där köttet hängdes upp och fettdroppar rann ned på bastustenarna så att fettdoftens spreds med det förångade vattnet från de heta stenarna. Även bastugolvets var insmord med fett från de upphängda djurkropparna.

– Månusa bastu var den enda i byn och användes flitigt av grannarna under vissa perioder såsom efter slakt när köttet i taket var färdigt rökt. Ingen kammare fanns för av- och påklädnad, i stället fick man gå ut för att torka sig. Bastun var inte stor och mitt under badandet kunde det komma in folk men ingen brydde sig om det. Män, kvinnor och barn kunde stundtals bada samtidigt även om de inte hörde till samma familj.

– Min mamma insisterade att det skulle byggas en egen bastu på Spaks. Den uppfördes strax före kriget, men först efter kriget blev det vanligt med bastu i varje hushåll. Vår bastu användes för att tvätta kläder och

Harry Andersson

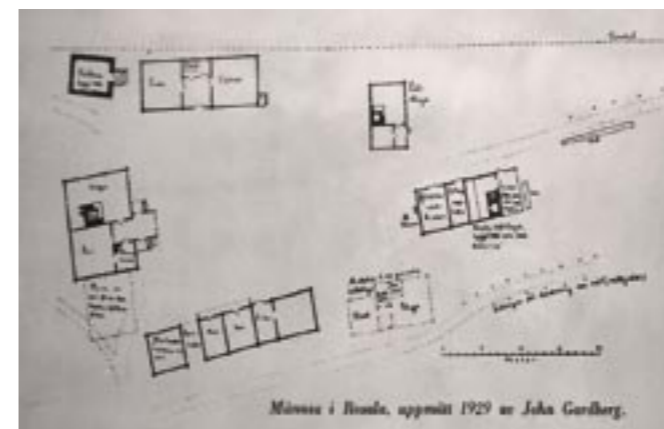
mina bröder **Åke** och **Valdemar Wiberg** flyttade in i bastukammaren. Bastukammaren blev en samlingspunkt för byns ungdomar.

Månusa bastu

För att ta reda på mera om Månusa bastu tittar jag in hos husbonden **Harry Andersson**. Harry har en skiss över bastun ritad av **John Gardberg** 1929. På skissen står antecknat att ”nödfallsria” är byggd 1880 och lär ha rivits på sent 1930-tal. Vad en nödfallsria är för något kan diskuteras men en ria används för att torka spannmål. Därtill var det vanligt med spannmålmagasin för att ha i reserv ifall skördarna slog fel. Efter nödåren på 1860-talet uppfördes sådana för att undvika en lika förödande svältkatastrof. Spannmålsodling förekom sparsamt i skärgården, tegarna var små och steniga, men visst odlades det och högst uppe i byn fanns en väderkvarn som byggdes för att det fanns ett uppenbart behov av att mala mjöl.

– Bastun hade en dubbelfunktion, berättar Harry. Folk från byn kom till oss för att röka färkött men även fläsk. Köttet hängdes i krokar som var fästa i taket. Fönster och dörr stängdes varefter hela rummet fylldes med rök från ugnen som eldades med alved. Processen pågick i flera dagar för att få god smak i det kallrökta köttet. I bastun tvättades även kläder.

– Alla i byn badade här: unga, gamla, kvinnor och män om varandra. Förmodligen var bastun den enda i byn på den tiden.

Månusa i Rosala, uppmätt 1929 av John Gardberg.

Linda Fagerholm från granngården Backa håller med. Hon tillägger att tandhygien sköttes genom att man strödde salt på fingrarna och så var det bara att gnugga tänderna rena.

Allt var inte bättre förr

Maja berättar att när hon var liten fanns det en läkare i Dalsbruk.

– Någon tid behövde inte beställas på förhand, vi satt i väntrummet tills vi blev kallade in till läkaren. Bra klarade vi oss med en läkare, värre är det nu.

– När jag fick blindtarmsinflammation åkte vi till sjukhuset i Hangö där jag opererades. Pappa transporterade fisk till Hangö och jag följde med. Resan kunde räcka upp till tre timmar. Det var vanligt att folk åkte på sjukbesök till Hangö med fisktransporterna vid akuta fall, alternativet var att ta sig till Dalsbruk.

– Sjukhusbesök till Helsingfors var inte de lättaste. Antingen skulle man ta sig till Dalsbruk och därifrån med bil eller åka båt till Hangö och därifrån vidare med bil eller tåg. Nu kommer helikoptern flygande till nödställda inom några tiotals minuter.

Linda Fagerholm

– Bäst var det att hålla sig frisk och det gjorde vi genom att jobba ända sedan barnsben. Vi barn på Spaks och Kas fiskade tillsammans och fångsten sålde vi till min far som var fiskuppköpare. Där emellan skötte jag våra kor, får och hästar.

Visst, allt var inte bättre förr vad gällde hälsa och hygien. På något sätt klarade sig folk ändå och där har Maja rätt. Det gäller att hålla i gång och sköta sin kondition. Konditionen sköttes förut med arbete, idag är nyttomotion omtalad men inte alls lika inbakad i vardagslivet som förut då det mesta sköttes med muskelkraft.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

BASTU I ROSALA

Få saker är så nära förknippade med Finland som bastun. I skärgården har det inte funnits samma bastutraditioner som på fastlandet. Bastun har mera hört till den finska kulturen.

Få gårdar ägde i början av förra seklet en bastu i Rosala. De bastur som fanns användes av många familjer.

Bastun i skärgården fanns i ett skilt hus på gården. I basturummet fanns en murad bastuugn och en gryta, där vattnet värmdes. Bastulaven var placerad högt upp under taket och en stege ledde upp till den. I samma rum på golvet fanns tvättplatsen och stora träsåar med vatten fanns placerade där. Till bastun hörde alltid en bastukammare. Den användes som omklädningsrum men ibland också som bostad för gårdens arbetare eller som samlingsplats för ungdomar.

Fåfängt att bada

Bastun värmdes främst till påsk, midsommar och jul. Att bära ved och vatten till bastun var arbetsdrygt och uppvärmningen tog många timmar i anspråk, på vintern kanske dagar. Vi skall också minnas, att elektricitet kom till Rosala först år 1953, så belysning i bastun måste ordnas med lyktor eller ljus under höst och vinter.

Man tvättade sig inte skärskilt ofta med dagens mått mätt. Att tvätta sig varje dag ansågs fåfängt. Att vattentvätta händer och ansikte efter veckans arbete var sannolikt den vanligaste renlighetsåtgärden. Tvättfatet var ofta placerat i köket i en kommod, det vill säga ett

litet skåp med nedsänkt handfat, oftast under ett lock. Under fatet fanns ett skåp för ett slaskämbar. Om det inte fanns en kommod, var handfatet placerat på motsvarande sätt i diskbänken.

Att tvaga hela kroppen gjorde man några gånger per år. Ett exempel på detta är:

Då gamla Plåtvikmor skulle till julbastu, lär **Elia Holmström**, som bodde som hyresgäst i en liten kammare i Sandviken, ha uttryckt sig:

”Dom är inte kloka som för Plåtan till bastun mitt i vintern, det borde dom spara till midsommar då det är varmt ute.”

Gårdar med bastu i Rosala

Månusa var troligtvis den första gården i Rosala som hade bastu. Enligt en gammal ritning uppfördes en bastu- bykstuga år 1880 på gården. Den användes då troligtvis av många bysbor främst till midsommar och jul. Bastubyggnaden revs under sent 1930-tal och ingen ny byggdes i stället.

På granngården Spaks byggdes därefter en bastu, vilken användes flitigt av många familjer. Samtidigt blev det mera vanligt på de större gårdarna att äga en bastu. Backa, Sådars och Kasfolkis, gårdar mitt i byn, hade troligtvis alla bastur vid denna tid eller genast efter kriget.

Kommunen lät också bygga en bastu på skolgården, den var murad helt av tegel. Flera familjer i byn använde den.

Norrbyggars lät bygga bastu i början av 50-talet och då lär husmor **Göta** ha bestämt att bastukammaren måste vara liten till ytan. Den skulle inte få bli ett syndens näste.

Många kvinnor i byn såg inte med blida ögon på supandet som ofta skedde i bastukammarna.

Mickelsmor (bondvärdinnan på gården Mickelsa) skulle till Norrbyggars bastu, men gammal och tung som hon var, hade hon inte krafter att ta sig upp på laven. Gårdens karlar tillkallades och upp på laven kom gumman och fick sin årliga tvagning.

Bastun fyllde flera funktioner

Bastun användes under sommarhalvåret som bykstuga. Tvätten kokades i grytan eller gnuggades på bykbräden. Tvätten sköljdes i havet. Bastugrytan användes också vid tillverkning av tvål.

I bastun rökte skärgårdsborna saltat kött trots att den inte var en egentlig rökbastu.

I Rosala fanns inte rökbastur utan murad skorsten med undantag av Hamnholmen. Där hade man rökbastu och då man badade täcktes laven med halm för att undvika att bli sotig.

Som samlingsplats för byns ungdomar var bastun i flitig användning. I Spaks bastun samlades ungdomarna på 40-talet. Där lyssnade man på musik från trattgrammofonen och umgicks.

I Norrbyggars bastun användes laven till estrad, då gådens son stämde upp med sitt dragspel till dans. Detta skedde i början av 1960-talet.

Ett populärt tillhåll ända fram till 1980-talet var Tommosa bastun. Här trivdes ungdomarna som gäster hos gårdens son Åke.

Som en extra bostad var bastun viktig. Bastukammaren

En skopa full med vatten

Vi står i den röda strandbastun på Sommarön. Endast en armlängd ifrån Strömmen. Jag är liten och mamma är stor. Mina fötter så små att det finns risk för att de kilar in sig mellan bastutrallarnas spjälor om man inte är försiktig.

En löddrande vit sträng rör sig neråt från mammas nackgrop och vidare längs ryggraden. Hon håller en skopa full med vatten över sitt mörka hår och inom några sekunder flyter löddret ut över trallarna och försvinner ut genom ett hål i golvet. Mammans rygg är brun av sol och blank av vatten.

Sedan är det min tur. Jag sluter ögonen, ryser ändå ner i tårna när det varma vattnet flödar över huvud och axlar. Det är obeskrivligt skönt. Men en skopa räcker ingenstans. Inte ens ett helt tvättfat fullt med vatten. Det blir bara skönare och skönare. Dusch i all ära, men håll med om att det är en speciell känsla att få tvätta sig med hjälp av endast skopa och tvättfat. Vattnet blir liksom mer påtagligt på något sätt. Fylligare. ”Mera”, skriker jag. ”Mera”.

Men nu är det stopp. Vattnet skall räcka till alla andra som skall bada också. I och för sig är de inte lika många

hyrdes i många fall ut för att få en liten slant.

I Båtviksbastukammaren bodde **Suominen**. Han arbetade som dikare i byn på 40- och början av 50-talet.

I Backa bastun bodde butiksbiträdet **Ines**, som var anställd i butiken. **Ellen Söderman** från Fjärdskäret flyttade vintertid tillsammans med sina får och kattor till **Betty Boströms** bastu. Fåren fick bo i fähuset och Tatta, som Ellen kallades, bodde i bastun med sina kattor.

Olyckor i bastun

Eftersom det tog lång tid att få de stora basturna uppvärmda, var det viktigt att hålla värmen inne. Spjället skulle stängas genast när elden slocknat och skedde det för tidigt var det livsfarligt. En sådan nära ögat händelse skedde i skolans bastu i början av 1950-talet.

Elise Röman, som då var lärarinna i småskolan, badade bastu med sitt gudbarn. Då hon dröjde så länge i bastun gick läraren **Tryggve Holmström** för att kontrollera orsaken och fann då båda medvetlösa på bastugolvet. Den lilla pojken bars till läraryrskåden och vaknade snabbt medan Elise placerades i snön utanför bastun. Det tog en längre stund för henne att vakna, men en katastrof kunde ha varit ett faktum.

Någon trygg plats för småbarn var inte heller bastun med heta ugnar och kokande vatten. En gång fick min syster ordet Högfors som spegelbild inbränt i rumpan, då hon böjde sig ned för nära spisen i omklädningsrummet i skolbastun. Hon skulle titta på mej, som låg i barnvagnen. Den kvällen blev det inget bastubad!

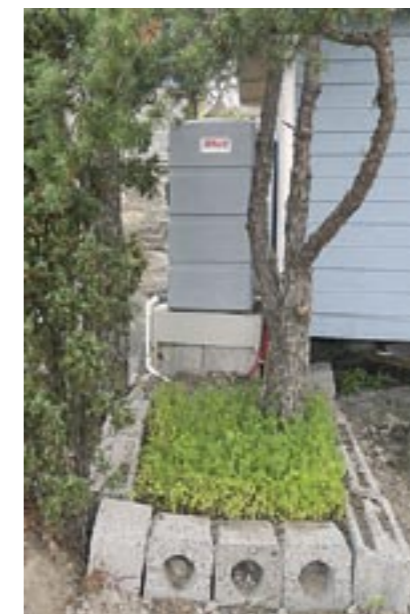
Text: Anki Holmgård

Foto: Bernt Örså

bastun med vatten. De var gjorda av trä och omringades av stora rostiga järnringar. Vi bar vatten i hinkar från brunnen ända tills vi blev riktigt moderna människor och fick pump och slang. Vi fyllde våra sår så länge vi hade sår vill säga. En natt står de utanför bastuväggen. På morgonen är de försvunna. Möjligen flöt de bort med strömmen. Kanske till något annat hushåll med särskild försmak för just morfars träsår. Någon tyckte sig ha

sett dem. Men man är inte riktigt säker. Rykten florerar. "Det är inte alla som vet skillnaden på mitt och ditt i den här lilla byn", säger någon. Men bastun var vår, det vita vattnet i brunnen som vi smutsiga delade med andra smutsiga. Och tillsammans tvättades vi rena.

Journalisten Camilla Lindberg delar ett bastuminne från forna tider på Sommarön

Om tryckvatten

I vår ursprungliga ansökan om bygglov i 2009 uppgav vi standardlösningen "buret vatten". Men någon lämplig plats för grävd brunn fanns inte. Det blev att borra 40 meter ner i berget för att hitta vatten. I hålet installerade vi en eldriven sänkpump, som vi kopplade till vårt "solsystem" med 3 PV-paneler på taket. Pumpen kopplades till en liten vattenautomat, som trycker vattnet vidare till diskho och tvättställ. I ett senare skede installerade vi på taket en grekisk solfångare som värmer vatten för disk och tvätt.

Vid granskningen av bygget konstaterades (helt berättigat) att huset nu var försett med "tryckvatten". Vi uppmanades att diskutera saken med kommunens miljöexpert. Hon ställde krav på grävattenrening och rekommenderade lämplig apparatur. Sagt och gjort, vi köpte förmånligt ett fjolårsexemplar av ett reningsverk, stort som en kyl & frys, gjöt ett fundament för verket och installerade det vid gaveln till vårt redskapsskjul.

Om grävatten

För grävattnet från lavoar och diskho drog vår kunniga rörmokare ett rör från huset ner till verket i slänten. Inne i boxen sipprar grävattnet genom tio lådor med mossor, i vilken orenligheterna fastnar. Det rena vattnet leds till en sandbädd där det sugas in med nöje av några pigga

små tallar. Det hela funkar helt luktfritt, och ingenting rinner ut i sjön. Vi tog en bild av härligheten, visade den åt kommunen och tänkte att det var klart med det. Nej, vi måste ansöka om lov först! Nåja, efter en retroaktiv ansökan med stadgad avgift blev saken avklarad.

Reningsverket har varit lätt att sköta. Ventilatorerna i skåpväggen ska skruvas upp för fullt drag på sommarn, och skruvas till an efter det blir kallare, så att bakterierna i mossan hålls lämpligt hungriga och har det bra. En gång per säsong dras lådorna ut, de klubbiga mossklumparna dumpas i skottkärran och körs till komposten. Några balar ny mossa fylls på, original "märkesmossan" är inte störande dyr. Men säkert kan man med tiden övergå till lokal björnmossa eller klippt vass, det återstår att provas ut. Som "halvårsboende" stänger vi av vattnet till vintern och låter rören rinna tomma.

Personligen tycker jag att anläggningen är värd sitt pris (en dryg tusenlapp plus rör och arbete). Det är en rimlig uppoffring för att hjälpa till att hålla våra blånande fjärdar i skick.

Text och foto: Henry Clay Ericsson
Jag har medvetet låtit bli att nämna personnamn, företagsnamn och varumärken.

OM HAVSVATTEN, TRYCKVATTEN OCH GRÄVATTEN

Om havsvatten

Vi vill säkert alla bidra till att hålla våra vackra skärivatten rena. Den äckliga algsörjan som drabbade oss sommaren 2014 är ju ännu i färskt minne. Miljömyndigheterna har skärpt reningskraven i land. Fastigheter i glesbygden har uppmanats, ja snarast tvingats, att bilda vattenandelslag för att hitta gemensamma lösningar. Att detta ibland har lett till lokala schismer på orter i östra skärgården som Sibbo och Pellinge har livligt ventilerats i insändarspalterna.

Hur saken har utvecklats i västra skärgården är för mig mera obekant. Kanske någon kunde skriva om det i nästa nummer av RoHit?

Vårt fritidshus är ganska ensligt beläget på en bergig holme mellan Kasnäs och Rosala. Jag tänker här beskriva de punktlösningar vi valt för vår situation. Kanske de kan vara av intresse för bebyggarna av de många mindre holmarna i den vackra arkipelagen kring Rosala och Hitis.

Bockholmare men inte Bruksare

Bockholmen är en liten, vacker holme som ligger tre kilometer söder om Dalsbruk. Holmen kantas av två märkta farleder på båda sidorna samt en omärkt, livlig småbåtsfarled på holmens östra sida.

Holmen såldes cirka 1880 av **Abraham Fagerström** till skeppsredare, köpman **K.F Hjelt**. På den tiden hörde holmen till Hitis kommun men blev i början av 1900-talet del av Dragsfjärds kommun.

Bockholmen har från första stund varit levande tvåspråkig. Till exempel pratade min mamma **Ida Silander** svenska, född i Sabbels i Dalsbruk, medan min pappa **Frans Evald** var helt finskspråkig med rötter i Björnå.

När jag som barn växte upp på 1930-talet fanns det 16 hushåll på holmen medan vi idag kan räkna till 26 hushåll. Bockholmen hade fast bosättning året om fram till 1968 då även de sista sökte sig till fastlandet för åtminstone de kallaste och svåraste månaderna.

Bockholmarna jobbade i första hand på Dalsbruks Järnverk och Bergö Granit. Dessutom fanns det allehanda mångsysslare som till exempel tre till fyra minkfarmare, i skärgården kringresande gårdafarihandlare, skomakare med mera. Yrkesfiskare eller jordbrukare har aldrig bott på Bockholmen utan Bockeborna var småtorpare som fick sin lön i kuvert.

Holmen hade också en egen telefoncentral som även skötte förbindelserna till andra närliggande holmar och öar.

Eftersökta äpplen och plommon

Bockholmens varumärke var kvalitativ fruktodling. Äppel- och plommonskörden såldes på Dalsbruks torg och en del skeppades till Åbo och Helsingfors. Ibland var man tvungen att ty sig till ångbåtstransport, med till exempel ”Ahkera”. Näst intill varje torp på Bockholmen hade sin egen trädgård där varje liten bergsskrevla var fylld av höjter, det vill säga blåstång, och som gav mycket smakrika och högklassiga sorter av äpplen och plommon.

I vår familj hade trädgården en stor betydelse för levebrödet. När min pappa dog år 1942 och familjens regelbundna inkomst tog slut levde familjen av sin trädgård under krigsåren. De stränga köldvintrarna kom dock åt att förstöra fruktträden så att beståndet aldrig helt repade sig.

Arbetsresorna och förbindelserna till Dalsbruk och Bergön sköttes man roende vid öppet vatten. Vintertid tog man sig fram på skidor eller sparkstötting. De öppna farlederna på båda sidor om holmen ställde till det, Dalsbruks farled på norra sidan och Förby farled på södra sidan. Att ta sig hoppande över farleden med hjälp av isflaken krävde akrobatik, och när inte det räckte var man tvungen att släpa roddbåten efter sig. Ingen lätt uppgift med den tidens tunga träroddbåtar, speciellt inte för ett litet skolbarn.

Skolgången skedde i huvudsak i Dalsbruk, såväl på

Harry Silander

svenska som på finska. Några barn gick också i skola på Biskopsö.

Själv inledde jag min skolgång i Dalsbruk år 1941. Skolutrymmet delade vi med karelare som hade fått nödinkvartering i några av skolans klassrum. På skolgården fanns en präktig björk, och från grenarnas pendelrörelse kunde jag läsa vindriktningen och styrkan för hemfärden till Bockholmen. På morgonen vid avfärd var det vindstilla varpå isjakten blev i hemstranden, och nu vid skolans slut på eftermiddagen stod man där med sin sparkstötting i Dalsbruk när isjakten skulle ha varit det perfekta fordonet.

För min del började själva lönearbetet vid knappa 14 års ålder. Jobbet inleddes sommartid på järnverket, och min första uppgift var att hjälpa lossa kol från den troligtvis sista kolbåtsfrakten till Dalsbruk. Båten hette Aslak. Arbetet utfördes med hjälp av fabriken hästar

som användes till draghjälp. Hästkarlen transporterade kolvagnen ner till bryggan, och så vände man ekipaget mot stranden. Det här skedde med hjälp av ett svängbord och min uppgift var att öppna och stänga svängbordets låsanordning.

Följande arbetsplats var Andelshandeln. Diversehandeln tjänade på ett förtjänstfullt sätt hela närliggande skärgården under ledning av **Reidar Gustafsson** från Bockholmen. För min del tog butikskarriären slut år 1954 när militärtjänstgöringen i Örö tog vid. Efter militärtiden fortsatte jag jobba på järnverket under många ägare och med flera olika arbetsuppgifter.

Giftermål, familj och ett ständigt byggande såväl på fastlandet som på Bockholmen har bidragit till ett rätt vaket sinnelag.

För vår familj är Bockholmen en självklarhet, för mig själv men också för min dotter och mina barnbarn. Samma tankar delas av en stor del av holmens bosättning och tiden man spenderar på Bockholmen förlängs. Nu som då byter det ägare i någon av stugorna men rätt ofta genom släktskap. Visst finns det köpare som inte har någon som helst anknytning till holmen, men anpassningen till Bockholmen har skett smidigt och naturligt och vardagen har nästan uteslutande fungerat vänskapligt. Och inte skulle det heller passa sig med något annat i en så vacker omgivning.

Olyckligt att inte tillhöra Hitis kommun

Att få elektricitet till Bockholmen var stort. Det skedde redan år 1947 med handräckning av Wärtsilä. Tidpunkten är anmärkningsvärd för Bockholmen fick elektricitet flera år innan den övriga skärgården fick ström. Arbetet skedde med hjälp av Bockholmens talkokrafter, och det betydde röjning, fällning av träd, barkande, uppsättning av stolpar, nedsättning av sjökablar, linjedragning, bygge av transformator med mera. Det enda Wärtsilä behövde göra var att koppla på strömmen och distribuera den.

På Bocken bildades nu ett Andelslag för transformatorbygget, och detta Andelslag stod sedan som grund för bildandet av Bockholmens Byalag. Byalaget har genom en donation byggt upp lusthuset ”Hermanni”, som numera flitigt används sommartid som samlingsplats för möten, midsommarfester, bröllop, dop, båtutfärder och även som tankesmedja för boken ”Bockholmen - vi kommer från en ö” som utkom år 2012.

Under krigstiden hade det varit lyckosamt att ännu ha fått höra till Hitis. Understöd i form av bränsle, kläder och skor kom grannöns befolkning till godo, emedan Bockholmarna som Dragsfjärdsbor med samma vedermödor blev utan.

Framtiden för Bockholmens del ser ljus ut. Inte minst för att efter en paus på knappt 50 år har holmen igen en fast bosatt familj med två barn i den gamla karaktärsbyggnaden.

Bockholmare, holmboare men inte riktigt skäribor. Bockholmare, nära Dalsbruk men inte heller Bruksare.

Text: Harry Silander

Dottern Jaana Silander har hjälpt sin far med att få texten i svensk språkdräkt

Hitisor verksamma i Jussarö gruvsamhälle

Jussarö med sin magnetiska kraft ställde till det för sjöfarare allt sedan kompassen kom i användning. Men det var inte magnetism som drog Hitisor till Jussarö utan utkomstmöjligheterna som erbjöds när gruvverksamheten inleddes. Jobbet nere i gruvan var mindre lockande, snarare var det hamnen och sjötransporterna som lockade skärgårdsborna.

Sven Stenlund, hemma från Julö inte långt från Jussarö, har skrivit en utförlig historik om livet i det lilla gruvsamhället ute vid havsbandet. Boken är läsvärd och den väckte även mitt intresse att utreda Hitisorbornas insats i gruvan som jag hört talas om men som jag av olika orsaker skjutit på framtiden. Givetvis tog jag kontakt med den gode Sven på Julö men dessvärre saknade han detaljkunskap om vilka Hitisorborna var eller vad de jobbade med. Däremot visste han väl att skärgårdsborna i allmänhet föredrog att jobba på pråmarna som transporterade malmen eller i hamnen på Jussarö.

I Hitis, invid kyrkan, bor **Sune Ljungqvist** som jobbade vid olika repriser på Jussarö. Inför vårt möte tecknade han tillsammans med sin fru **Ebba** ned namnen på Hitisor som jobbade på Jussarö och därtill vad de hade för uppgifter där. Även om listan på namn möjligtvis inte är heltäckande ger den i varje händelse en överblick över hur många som var involverade och med vilka arbetsuppgifter.

Hitisorborna var skickliga båtförare

– När provsprängningarna i Nyhamnsgruvan utanför Mariehamn stängdes på grund av olönsamhet öppnades gruvan på Jussarö 1956. Två båtar med manskap följde med från Åland. Från Haverigruvan kom gruvmanskap som var purfinnar. **Torsten Grundström** var den första från Hitis som fick anställning på Jussarö. Förmodligen var det 1959 och han var förman i hamnen. Hans fru **Viva** (se RoHit 2016) jobbade i köket och de var de enda av Hitisorborna som hade tillgång till familjebostad.

– Jussarö behövde manskap till båtarna och Torsten rekommenderade min far **Runar** som var van motorman och båtförare. Han jobbade där ända tills gruvan lades ned. Pråmarna som man forslade malmen med till Koverhar behövde besättning och detsamma gällde passagerarbåtarna som trafikerade mellan Jussarö och Ekenäs. Därtill införskaffades en bogserbåt, Mascot, till Jussarö. Runar jobbade på de flesta av båtarna, antingen som maskinist eller båtförare.

– Personalchefen **Stenbäck** var kapten i försvaret och han tyckte att Hitigrabbarna var skickliga sjöfarare. Visserligen saknade Hitisorborna formell kompetens men de var skickliga båtförare i alla väder, fiskare som de var till professionen.

– Delta, Jussarö, Mistral och Sirocco var passagerarbåtar som trafikerade mellan Jussarö och Ekenäs. Därtill

Runar Ljungqvist till vänster med skeppare Baarman

fanns en snabbgående båt som användes bland annat för sjuktransporter. Vad jag minns skedde där bland annat en sprängningsolycka.

Varje pråm skulle ha en skeppare som ansvarade för lastning och lossning och som styrde pråmen efter bogserbåten. Vid en genomgång av de namn som Sune och Ebba tecknat ned framgår att **Hilding Österberg**, **Rudolf Jakobsson** och **Henrik Breider**, samtliga var pråmskeppare samt att de föredrog att jobba endast sommartid. Jobbet på Jussarö utgjorde då en biinkomst när fisket för det mesta låg nere under sommarmånaderna. Sune däremot praktiserade i verkstaden med att svetsa och smida medan han gick i Vasa yrkesskola. Han var även montör och maskinskötare och jobbade därtill på det lilla ritkontoret på ön mellan åren 1960 och 1962. Efter påbyggnad i Tekniska skolan i Vasa praktiserade Sune på Jussarö men aldrig nere i gruvan.

Olof Henriksson från Hitis jobbade som timmerman en period under gruvans sista år. **Hans Harberg**, även han från Hitis, praktiserade i verkstaden medan han gick i yrkesskola. Även **Per-Erik Bergström** från Hitis jobbade en kort tid på Jussarö och honom passade jag på att besöka.

”Förbudslagen” tillämpades på Jussarö

– Runar Ljungqvist värvade mig för det behövdes arbetsfolk på Jussarö under uppbyggnadsfasen, berättar Per-Erik. Jag började som timmerman hösten 1960. Från

Per-Erik Bergström

Ekenäs skickades yxa, såg och hammare till mig, med de tre verktygen kommer man långt.

– Jag byggde betongformar, innerväggar och innertak på olika anläggningar. Ner i gruvan behövde jag inte gå. Under uppbyggnadsskedet fanns det mest arbetsfolk på Jussarö. Sprit i alla dess former var strängt förbjudet på ön. Vi firade taklagsöl utan öl, men mat fick vi och en peng att köpa öl för när vi kom i land.

– Lördagarna var lediga då vi jobbade nio timmars dagar. I vanliga fall bestod lördagar av fem timmar arbete. Kost och logi motsvarade en timlön och ansågs vara förmånligt. Flera arbetare delade rum, något privatliv att tala om fanns inte. Kvällarna fördrev vi på Texas bar som endast serverade alkoholfria drycker. Flickor var det ont om. Förutom vi från Hitis fanns en och annan arbetare från Dragsfjärd och Västanfjärd på plats. Redan vintern 1961 ryckte jag in i armén, då var jag 19 år. Där slutade mitt arbete på Jussarö.

Sune berättar att Hitisorborna åkte hem nästan varje veckoslut. Passagerarbåtarna förde arbetsfolket till Ekenäs. Därifrån åkte de med tåg till Hangö och sedan vidare med båt till Hitis. Alternativet var att ta bussen till Dalsbruk och färden fortsatte med båt till Hitis. Det hände även att de fyllde en taxi för att snabba på färden.

– På somrarna kunde vi ta oss med egen båt från Hitis till Jussarö. Vi hade en aktersnurra som ansågs vara snabb med sina modiga 18 hästkrafter, något senare bytte vi till en större som producerade hela 28 hästkrafter. Med den tog resan inte mer än ca två timmar.

– Vid återfärden till Jussarö från Ekenäs kontrollerades att ingen arbetare var spritpåverkad när de embarkerade bolagets båt. Om så var fallet blev den berusade lämnad på kajen. När Baggövägen blev färdigbyggd förkortades sjöresorna avsevärt.

– I Hangö och Ekenäs fanns tjänstebostäder för arbetsfolk från Jussarö. Vi som bodde på Jussarö fördrev tiden med att spela kort och corona samt bordtennis. Många skärgårdsbor jobbade här och de var vana att inte få komma hem varje veckoslut.

Jussarö gruva förblev verksam en relativt kort epok. Kort och tillfälligt blev även arbetet för de flesta Hitisor. Arbetet där gav en extra slant till huvudinkomsten fisket, för andra blev det en viktig praktikplats. Gruvschakten lockade inte Hitisorborna, de ville jobba med sådant de var vana med, det vill säga att jobba ombord på båtar, i hamnen och att hålla i hammare och såg. Dessa färdigheter lever fortfarande kvar i Hitis. Gruvan stängdes på grund av olönsamhet 1967, järnmalmen var inte av tillräckligt hög kvalitet. Kvaliteten på Hitisorbornas arbetsinsats var det däremot inget fel på.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså samt ur Sune Ljungqvists fotoarkiv

Referenser:

Stenlund, Sven (2015), *Jussarö. Från sjörövarnäste till nationalpark*. Helsingfors: Schildts & Söderströms

Dräng ombord på Eugenia

Eugenia från Bolax finns inte mer, men jakten har återuppstått i en nyttig välbekant för de flesta. Jakten har fått stor uppmärksamhet i medier och i en bok, därtill har många haft förmånen att åka på kryssningar med henne. Däremot finns inte mycket skrivet om hur det var att vara skepparens dräng under kriget.

Kurt Nykvist i Hangö har jag intervjuat tidigare och då diskuterade vi hur det var att bo och fiska ute på Finnharun som tillhör Bolax. Den intervjun publicerades i vår tidning 2012. Visst nämnde han även tiden på Eugenia men då var jag fokuserad på fiskelägena i skärgården. Dessbättre väcktes intresset på nytt att få tala med Kurt genom att hans avlägsna släkting **Carl Sundman** i Hitis hade haft ett snabbbesök av Kurt. Vi beslöt att uppsöka Kurt senare på hösten. Sagt och gjort, en dag i mitten av december bar det av till Hangö tillsammans med Calle som skulle fungera fotograf och hans fru **Viveca**.

Det börjar redan skymma när vi är framme i Kapellhamnen där Kurt bor. Alla vi tre i bilen är rörande eniga om att detta är en sann skärgårdsidyll och att Kapellhamnen är absolut det finaste Hangö kan visa upp med de gamla stugorna, de pittoreska små bodarna och bryggorna längs med vikens stränder.

Vi är väntade och Kurt tar emot oss och är talför som vanligt. Minnet är fantastiskt, han minns minsta detaljer från förr fastän han snart skall fylla 91 år. Tur för oss eftersom ingen annan i dag sitter på sådana minnen som Kurt. Åtminstone de som är engagerade i nuvarande Eugenia borde rimligtvis ha ett intresse av vad Kurt återkallade i sitt minne. Jag kan intyga att det blev en hel del och jag hade fullt upp med att hålla i pennan medan han berättade. Av någon anledning har Kurt Nykvist inte fått den uppmärksamhet han förtjänar i boken om Eugenia som utkom 2011. RoHit gör en insats i att fylla denna lucka.

”Vägglöss blir vi av med men inte Hangöbor”

– Kriget kom till Hangö den 30 november 1939. Jag stod på skolgården i Hangöby när de första bomberna föll ned alldeles i närheten. Folk flydde från Hangö till Bromarv och jag var med om att forsla dem över med båt från Hangöby där folk stod i stora skaror.

– Vintern kom på julnatten 1939 och kölden var sträng. Vi hade tio dagar på oss att lämna Hangö efter vinterkriget i mars 1940. Alla båtar i Kapellhamnen forslades över isen till Wettlax i Bromarv. Båtarna lyftes på kälkar som drogs av lastbilar.

– Jag bodde med min far **Ture** och tillsammans lastade vi våra möbler och husgeråd på en kälke. Från Hangö gick det en plogad isväg till Hitis och därifrån vidare till Västanfjärd. Hästen drog lasset till Finnharun vid Bolax där vi bodde tills isarna lossnade.

– Hangöbornas hus och hem tömdes i snabb takt och lösöret forslades till den nya gränsen mellan den sovjetiska marinbasen och Finland halvvägs ut på Hangö udd. Bilarna hade inte tid att köra ända till Ekenäs, det var bråttom värre att få Hangö tömt. Från gränsen forslades bohagen vidare mot Ekenäs med andra fordon. Ekenäsborna var inte särskilt glada över de evakuerade Hangöborna. ”Vägglusen blir vi av med men inte Hangöbor” var välkomstorden till en och annan på flykt från Hangö.

Sten, ved, Oskar och Kurt

– Jag bodde med min pappa på Finnharun där vi fiskade tillsammans och han lade beslag på pengarna. Isen lossnade sent efter den kalla vintern. Vi var ut vid Maltskärs den 13 maj och efter det bröt isen upp, men först kring den 20 maj var det någorlunda isfritt.

– Samma vår radade jag ved på Bolax Storön och på plats fanns **Oskar Gustavsson** som bodde där och var ägare till Eugenia. Då var jag 14 år och hans kommentar var att jag var bra på att rada ved. På den vägen blev jag anställd av Oskar.

– Min första resa med Eugenia gick till Grundsund i Bromarv där vi lastade sten. Vi hade ofta stenlast ombord, särskilt på Åland fanns olika färger av granit. Båten lastades och lossades med en handdriven vinsch ombord. En gång slank en sten från kättingarna i kranen och slog ett hål i däck. Den största stenen vi fick ombord vägde fyra ton.

– Ombord fanns bara Oskar och jag. Jakten hade ingen motor, Oskar höll i roret och jag skötte seglen och matlagningen under Oskars kommando. Vi seglade ofta till Salo och då var det jobbigt om vi hamnade på kryss hela vägen i de smala sunden. Ibland körde vi på knallar, men farten var låg och vi undkom större skador i skrovet.

– Värre var det att komma ut från Salo. Båten låg vid järnvägsbron och enda sättet att få ut henne på fritt vatten var att kliva i land och dra ut Eugenia längs älvfaran. Med ett rep runt nacken drog jag ensam Eugenia ut på fritt vatten. Det tog sex timmar i anspråk. Även vid Strömma kanal fick jag lov att dra båten i motström tills vinden gav fart i seglen.

– I Salo skickade Oskar mig till Alko för att köpa brännvin. Jag tvekade för inte säljer de väl åt en 14-åring, men visst gjorde de det. Oskar gillade snaps och stuvorna bjöds på snaps både på morgonen och eftermiddagen. När vi låg i hamn var det min uppgift att vakta båten, Oskar ville alltid gå i land. Visst ville även jag i land men där var Oskar omutlig. Båten lämnas inte obebakad.

– Tidigt på våarna gästade Eugénias skrov och vi lade

övergivna myrstackar under kölen för att täta springorna mellan borden. När vi var i Kvigos för att lasta 50 famnar ved började vattnet spruta in i ökad mängd ju djupare båten sjönk under lastningens gång. Då fick jag stå vid handpumpen enligt regeln 20 minuter pumpa tio minuter vila.

Kriget inget hinder för seglats

– Vi seglade under hela fortsättningskriget. Vedtransporterna var viktiga under de kalla vintermånaderna och då skeppade vi massor med ved från skärgården till Salo och i synnerhet till Åbo. Inga minor fanns inomskärs men däremot kunde vi plocka upp mjölsäckar och konserver som flutit i land när fartyg blivit torpederade ute till havs.

– Undantagsvis fick jag en gång gå i land och då höll det på att gå illa. Vi transporterade ved till Helsingfors 1942 och då jag var ute på stan tog polisen mig. Inga ungdomar fick röra sig ute efter klockan nio på kvällen men det hade jag ingen aning om. Jag hamnade på förhör och när Oskar fick vetskap om vad som hänt ville han lämna mig kvar på kajen. Det var en skam att bli tagen av polisen, han beslöt sig för att kasta loss och lät Eugenia ligga förankrad i Sandviksbassängen. Till all lycka fick jag på nåder och med hjälp av utomstående återvända till skeppet.

– Vi seglade inte i mörker utan föredrog att kasta ankar. All farledsbelysning var släckt under krigsåren. Ute på Erstan utanför Åbo hamnade vi tre gånger exakt på samma ställe ut för häftiga åskväder. Gnistorna slog om ankarkättingen och då höll sig Oskar på behörigt avstånd längst bak i aktern.

– Oskar gillade mjölk och brännvin. Han brukade skicka mig i land för att köpa mjölk. Spensvarm mjölk var det bästa. En gång silade en gumma mjölken genom förklädet där hon satt vid sin ko. Brunnsvatten dög inte åt Oskar, han skulle ha källvatten som fanns på givna platser längs våra resor. Vattnet förvarades i ett stort ekfat ombord.

– Ekstocken följde alltid med på våra resor. Med den

”Oskar rökte pipa och däremellan hade han munnen full med tuggtobak. När jag låg i koj kunde en stråle tuggtobak landa på mig när han spottade.”

rodde vi ut nät, hämtade mjölk eller varpade ut båten från besvärliga platser. Abborrfångsten kokades och äts som sådan, ibland tillredde jag soppa. Bristen på smör gjorde att jag inte kunde steka fisken. Två gånger i veckan skulle han ha potatisgröt. Potatisen skulle stötas och gröten skulle vara lätt bränd, då var Oskar nöjd. Oskar hade haft hyra ombord på ångbåt i tio år mellan England och Indien. Där hade han lärt sig dricka te och det skulle kokas åt honom varje dag.

– Under däck fanns en dubbel koj men jag låg under trappan. Oskar rökte pipa och däremellan hade han munnen full med tuggtobak. När jag låg i kojen kunde en stråle tuggtobak landa på mig när han spottade.

– När isarna lagt sig jobbade jag i skogen och bodde hemma hos Oskars familj. Där fick jag ögonen på Oskars dotter **Regina**. Blivande svärmor **Ellen** gillade inte att hon skulle gifta sig med drängen, Oskar kommenterade inte. Inget var bra vad jag gjorde varken för Oskar eller för Ellen. Jag hade stuckit för länge sedan om inte Regina hade funnits.

Kurt fick Regina efter många års stretande

– Vi var tvungna att lämna Bolax hösten 1941 när krigshandlingarna blev uppenbart farliga för civilbefolkningen i vår del av skärgården. Batteriet på Bolax sköt mot ryssarna i Hangö som i sin tur besvarade elden. Värst vart det med de ryska flygplanen som plötsligt kunde dyka upp mellan molnen. Jag var nära på att bli skjuten men jag hade lärt mig att alltid färdas nära land för att snabbt ta skydd i en vik eller ta mig upp på land. Maskingevärselden svepte obehagligt nära och en granne blev skjuten till döds.

– Vi var sju personer som evakuerades till Finnsjölandet i Västanfjärd. Boskapen följde med och vi blev anvisade en liten sommarstuga. Vi fick dela på ett rum och en farstu. På våren kunde vi ta oss tillbaka till Bolax och återuppta frakterna med Eugenia.

– Oskars söner hade egna sumpar med vilka de forslade ved till Örö och andra fort. De hade ingen lust att segla med sin far Oskar. Däremot följde Regina med ibland på våra resor och då var det hon som stod för matlagningen.

– I februari 1944 började min militärtjänstgöring. Vi blev skeppade med isbrytare från Åbo till Åland där jag tillbringade resten av min tid inom det militära. Efter kriget flyttade jag till Hangö, Regina följde med och där fick hon jobb i ett växthus. Oskar fortsatte skutskepparlivet en tid i mindre skala.

– Jag fick jobb i Sandins fiskrökeri. Min uppgift var att frakta fisk från Bromarv, Västanfjärd och Bolax. Redan 1946 fick jag jobb på en bogserbåt med vilken vi bogserade pråmar och skonare till Helsingfors. Båtarna ingick i Finlands krigsskadestånd till Sovjet. Den ryska besättningen tog över i Helsingfors inför färden över Finska viken till Estland. Inom någon dag hade ryssarna lyckats lorta ned de fräscha hytterna något oerhört.

– En kall vinterdag den 10 december bogserade vi ut den fyrmastade barken Passat från hamnen i Kotka tillsammans med trälaren Aunus som var fastkedjad i vår bogserbåt. Av en tillfällighet kom Aunus och bogserbåten Raumo från varandra med den följd att bogserbåten kapsejsade. Jag hamnade i det iskalla vattnet, temperaturen i luften

var minus tio grader. Jag råkade stöta på ett flytande oljefat som jag lyckades klamra mig fast vid. Där låg jag i ca en timme innan någon från Aunus plockade upp mig. Jag var fullständigt nedfrusen och knappt vid liv, något sjukhusbesök var det inte tal om. Kocken värmde upp spisen med kol i byssan tills jag tinade upp. Nio personer drunknade, två klarade sig. De som var under däck hade inte en chans.

– Efter det blev det aktuellt med vägarbete mellan Salo och Åbo som var ett statligt nödhjälpsarbete. Därefter började jag fiska för Sandins fiskhandel utanför Morgonland och på öppet hav. En gång hamnade vi utanför Estlands kust i dimman. Då blev det bråttom att ta sig därifrån undan det sovjetiska kustförsvaret. Vi hann inte dra upp alla krokarna i brådskan. Först vid Russarö fick vi loss den sista fisken, det var en lax som vägde 12 kilo.

Kurt fortsatte med fiske i några år och 1952 gifte han sig med Regina. Det är en annan historia. Viktigare i detta sammanhang är att vi kan dokumentera Kurts minnen från Eugenia som kan vara av intresse för dem som seglar med den nya Eugenia i samma farvatten där Kurt och Oskar färdades.

Text: Jan Sundberg

Foto: Viveca Sundman

Referenser:

Smeds, Mia, Mari Pennanen och Mats Engblom (2011), *Eugenia. "Någon måste kunna segla också."*

Segla med Eugenia

Örö
48/30 €
7,5 h

Inkl. guidning & fisksoppa

www.eugenia.fi
Tfn 0440 427 862 eller e-post info@eugenia.fi
Aven Bolax-seglatser och flexibla charterlösningar.

Vänö är känt ute i världen

På Vänö råder det tidvis en internationell stämning. I viss utsträckning bidrar båtturen till detta men framförallt är det engagemanget i nordiska och europeiska nätverk som placerat Vänö på världskartan. Här skiljer sig Vänö från de flesta skärgårdsbyar, där vision och handling inte alltid följs åt. På Vänö råkar det finnas ett par som ville något annat.

Vänö hör till redaktionens årliga resmål, behändigt att nå från Rosala när vådrets makter är oss sjöfarande nådiga. Denna gång har vi avtalat ett besök hos **Magnus** och **Pirjo Hoffström** som inte har anknytning till Vänö, men som slagit sig ned här och bidragit till att ön fått sin internationella prägel. De kom ingalunda som ett par ut till Vänö. Utan att gå in på detaljer är Magnus omgift och hans exfru **Petra Gripenberg** finns kvar på Vänö, även hon bekant för tidningens läsare, vilket också gäller deras gemensamma son **Joakim Hoffström**. Beträffande samlevnad verkar Vänöborna överlag ha ett öppet sinne eftersom partnerbyte ingalunda hör till undantagen på ön.

Paret Hoffström bor i den västra delen av byn dit vägen för över kuperade hagar och öppna landskap. Inget problem att hitta fram, huset är fullt med folk men vi sätter oss till rätta för att inleda vårt samtal.

Sadlade om

– Mina föräldrar, mina syskon och jag åkte omkring med skuta i skärgården sommaren 1967 och jag fastnade med en gång för Vänö, berättar Magnus.

Alla somrar sedan dess fram till 1973 gjorde familjen strandhugg på Vänö. De bodde i Ekenäs och Magnus jobbade som kemitekniker på olika företag i Västnyland.

– Jag köpte en egen båt och körde hit från Ekenäs för att prova på hur det är att vistas en vinter här. Året var 1980 och jag fick hyra ett hus som snart skulle renoveras. Här försörjde jag mig med att bygga sommarstugor samt med olika ströjobb som erbjöds. Lön fick jag efter behov, här lever man sparsamt. Jag fiskade torsk på vintern med långrev. När tillgången var stor fylldes båten snabbt.

– Här i skärgården fanns det ett behov av någon som körde taxibåt eftersom skärgårdsborna periodvis var upptagna med andra sysslor och var förhindrade att transportera folk. Jag fick statligt stöd för att köpa en taxibåt och därtill var kravet att man kunde erbjuda en uthyringsstuga för övernattnings. Därefter var det dags att gå på båtförarkurs.

– Skolbarnen skulle skjutas på morgonen till Kasnäs och hem på eftermiddagen. Inledningsvis körde jag via Tunnamn för att plocka upp **Kaj Brunström** som väntade med skolväskan packad. Rutten Vänö – Kasnäs

har jag kört tusentals gånger. Det fanns alltid Vänöbor och sommargäster som skulle i land eller komma ut till Vänö med omkringliggande holmar. Båten var försedd med radar och då kunde jag köra i både mörker och dimma. Skoltransporterna sköttes på vintern över isen med snöskoter eller hydrokopter. Till våra uppgifter hörde även att föra post till Högsåra.

Austruvegr blev Skärgårdsbokning

Pirjo och Magnus träffades på en restaurang i Helsingfors 1981. Pirjo är utbildad sekreterare och uppvuxen på landsbygden, men skärgården var obekant för henne.

– Jag fick kontorsjobb på Söder Is i Kasnäs. År 1982 flyttade jag ut till Vänö. Inledningsvis började jag med pälsdjursuppfödning men sumpbävvar visade sig inte vara ett lyckat koncept. Då fick jag idén att ordna fiskeresor och picknick på holmarna. Jag skötte bokningen, **Gun-Maj Venberg** skötte matlagningen och **Bengt Venberg** fiskeresorna. Magnus transporterade turisterna. Övernattningen arrangerades i våra stugor.

– Tillsammans grundade vi bolaget Austruvegr. Mitt jobb var att boka resor och sköta om marknadsföringen. Utgångshamn var Blåmuslan i Kasnäs och utfärderna gick till Skärgårdhavets nationalpark med strandhugg på Vänö, Yxskär, Borstö och Jurmo alternativt Bengtskär, Högsåra och Högländ. Flera båtar anlätades, bland annat Magnus taxibåt.

– Austruvegr lades ned och numera har jag övertagit bolaget Skärgårdsbokning. I Nagu fanns ett kooperativ som skötte bokningar i skärgården och hade svårigheter. Jag hade haft ett samarbete med dem och på ett möte fick jag höra att företaget var till salu. År 2001 tog jag över verksamheten, kontoret finns fortfarande i Nagu där fyra personer jobbar med bokningar, post och en souvenirshop. Vi bokar stugor i hela Åboland, ordnar rundturer och lägerskolor. Marknadsföringen är internationell. Själv jobbar jag på distans från Vänö, det går bra för mina medarbetare kan sitt jobb och vi har hela tiden kontakt över nätet.

Personporträtt
Pirjo

Född: 1958

Bor: på Vänö, som saknar gatuadresser
Familj: Magnus, barnen Eelin och Rasmus, shetlands sheepdog Skye
Favoritträtt: Grillad eller rökt fisk, grönsaker och nypotatis

Favoritdryck: Vatten från egen brunn

Favoritläsning: Berättelser med verklighetsbakgrund

Karakterisera dig själv: envis, naturvän, strävar efter att se positivt på saker

Små öar grundar nätverk

ESIN är en förkortning av European Small Islands Network som grundades 2005. Redan 2001 samlades öbor från sex länder för att grunda ett informellt nätverk som formaliserades fyra år senare. Nu förenar ESIN 359 357 öbor på sammanlagt 1 640 öar i Europa. Vänö är en av dem.

– Ett krav för att bli medlem i ESIN var att föreningarna är nationella. Därför grundades föreningen Finlands öar som jag även varit ordförande för. Nuvarande ordförande är **Tina Johansson**. Vi deltog i det första ESIN-mötet på Möja i Sverige. Sedan dess har jag varit på flera möten som hållits på olika öar. Vår förening har också stått värd för ett möte som hölls i Kasnäs.

– Via nätverket har jag fått goda kontakter och bekanta på olika öar. Vissa mönster går igen bland öbor och ungdomarna hittar genast varandra. Musikintresset är stort bland oss alla. Turismen är en viktig näring men upplevs också som en belastning under högsäsong. Problemen är liknande oberoende i vilken skärgård man befinner sig. Det kan handla om kommunikationer, boende, arbetsmöjligheter. Visst ger det en styrka att man inte är ensam.

– ESIN har smittat av sig på föreningen Vänö Vänner särskilt som Vänö kan stoltsera med en gammal vis- och berättartradition. Tillsammans har vi ordnat musikläger och annat kulturutbyte samt engagerat internationella volontärer. Vänö är känt ute i världen.

Kulturevenemang med internationellt inslag på Vänö har vi i olika repris dokumenterat i RoHit. Det får gärna upprepas då besökare från ESIN-nätverket inte är vanliga turister som vandrar på Vänös stigar utan riktiga skärgårdsbor som förstår sig betydligt bättre på förhållandena där än turistande stadsbor från Finland.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt
Magnus

Född: 1947

Bor: på Vänö

Familj: Pirjo, Joakim, Eelin, Rasmus, Skye

Favoritträtt: av Pirjo lagad mat

Favoritdryck: god whiskey

Favoritläsning: Åbo Underrättelser

Karakterisera dig själv: Mångsysslare

Beslutsamma damer spred simkunnighet i skärgården

Folkhälsan står för det mesta vad gäller simundervisning längs våra kuster i svenskbygden. Även i Hitis skärgård har Folkhälsan skött undervisningen sedan slutet av 1950-talet. Då var simundervisningen redan etablerad sedan länge, tack vare upplysta damer som kände ansvar för kommunens barn och ungdomar.

Vikten av att lära sig simma är inget nytt. Från antiken finns åtskilliga belägg för att simkunnighet och även simtävlingar var uppskattade och ansågs starka kroppsfunktionerna. Simundervisning för soldater i antikens Grekland och senare i Rom hörde till ett måste inom det militära. Även våra vikingar som färdades på sjön skulle lära sig simma och kämpa i vatten enda från barnsben. Konsten att kunna simma och dyka i full stridsutrustning hade ett högt anseende bland folk på den tiden. Med kristendomens utbredning föll simkunnigheten och badandet tillbaka. Klädseln skulle vara anständig och nakna kroppar fick inte blottas, därtill undvek man att tvätta sig. De offentliga badinrättningarna ansågs vara syndens nästen.

Det skulle räcka ända till slutet av 1700-talet när simundervisningen kom till heders igen i vårt land, som visserligen geografiskt såg annorlunda ut än i dag. Allting började med ett finurligt studentspex vid Fyriskan i Uppsala. Studenterna gjorde sig lustiga över de pampiga

promoveringsceremonierna vid universitetet där man promoverade magistrar och doktorer. Någon idéspruta kom på att karikera ceremonin i ett nästan avklätt tillstånd och att promovera de simmande studenterna under skämtsamt högtidliga former till simmagistrar. Studenterna då och nu skiljer sig inte mycket åt vad gäller påhittighet. Föga anade ändå dessa studenter att deras skämt snart skulle bli något seriöst och att prov för att avlägga simmagistervärdigheten tas på fullt allvar än i denna dag.

Den första simpromotionen anordnades i Uppsala inte långt därefter av docenten senare professorn i matematik **Jöns Svanberg** 1796. Han var hemma från Nederkalix och fått sin skolutbildning i Torneå och sett ryska krigsfångar simma hund i älven och därtill var han bekant med finnarnas bastubad. Studenterna promoverades med kransar bundna av vita näckrosor. Samma år grundade samme man vårt lands första idrottsförening och förmodligen världens första simidrottsförening, det vill säga Uppsala samsällskap. Simundervisningen gav fart åt tävlingsinstinkten. Genom att undervisningen gick i organiserade former var steget inte långt att organisera ett samsällskap. Det tog sin tid innan simundervisningen spreds från det akademiska Uppsala till Stockholm 1827 och sedan vidare till den ryskockuperade delen av Sverige, det vill säga Finland. En simskola lär ha upprätthållits vid

Ulrikasborg i Helsingfors på 1830-talet och i Åbo 1880.

Lärarinnorna i Hitis var centrala aktörer

Steket kan kännas långt från det akademiska i Uppsala till skärgårdslivet i Hitis. I likhet med Uppsala var initiativtagarna upplysta och undervisningen skedde företrädesvis av lärare som inte undervisade studenter utan barn och ungdomar. Detsamma kom senare även att gälla i Uppsala och på ett flertal andra orter. Inledningsvis var simundervisningen endast förbehållna män, kvinnor hade inget att hämta när unga män simmade, hoppade, dök eller övade livräddning. År 1880 ändrades detta genom att kvinnor för första gången erbjöds simundervisning. Promoveringen av simmagistrar hölls separat från männens och ceremonin genomfördes i anspråkslösa former. Sex år senare hade opinionerna svängt och då kunde kvinnor och män promoveras gemensamt. De manliga simmagistrarna förbjöds att beskåda damernas simuppväring för att upprätthålla sedligheten. De fick sitta instängda i omklädningsrummet medan damerna förevisade sitt kunnande i vattnet.

Marthaföreningen i Hitis grundades 1914, strax innan första världskriget bröt ut med all sin brutalitet. Genom damernas ihärdiga frivilligarbete i föreningen kunde man skrapa ihop medel för att köpa böcker till bibliotek, ha fadderbarn och utdela stipendier. Behovet av simundervisning var uppenbar i skärgården där drunkningsolyckor drabbade ett flertal familjer. De flesta i skärgården var inte simkunniga och det oroade Marthorna. När simundervisningen inleddes i Hitis går inte att säga med säkerhet. Det krävde en del detektivarbete att få muntlig kunskap om när det kunde ha skett. Det visade sig snart att det ingalunda var Folkhälsan utan Marthorna som skötte undervisningen eller stödde undervisningen under ca ett fyrtiotal år.

För ett antal år sedan diskuterade jag med **Gertrud Klemets** (född 1918) som numera är avliden. Enligt henne inleddes undervisningen alldeles i början av 1920-talet. Själv började hon sommaren 1924. På programmet stod sim- och lekurser som sköttes av skolans lärarinnor. Lekar varvades med torrövningar på land innan det var dags att ta sig ut i vattnet.

I ett tidigare skede var jag i kontakt med **Ann-Maj Söderström** (född 1923) som menade att simundervisningen tog fart 1932. Huruvida det hade varit en paus under någon sommar innan dess är inte klart. I varje fall hölls kurserna nedanför nuvarande prästgården.

Som lärare fungerade döttrarna **Ingman**, stadsbor som de var bodde de på Skata pensionat. Döttrarna ledde simkurserna under flera somrar och på kvällarna övade de folkdans.

– Endast flickor deltog i simkurserna, vi var knappt tio stycken. Pojkarna kunde inte simma, de sysslade med annat och visade inget intresse. Informationen spreds via småskolan och lärarinnan medverkade i att barnen lärde sig simma. Övningarna inleddes på landbacken och sedan plumsade vi i sjön där undervisningen fortsatte. Småskolläraren **Johanna Hellberg** var med och övervakade övningarna.

– I samband med ett 4 H läger i Dragsfjärd passade jag på att ta provet för simkandidat som jag klarade och blev promoverad. I Hitis fortsatte vi efter simmandet att öva folkdans och där syntes inte heller pojkarna till.

Pojkarna med efter kriget

Uppenbarligen låg simundervisningen nere under kriget men därefter tog verksamheten ny fart. Såväl Folkhälsan som Röda Korset var centrala aktörer i att få fart på undervisningen. Idrottsföreningen Helsingfors simsällskap som grundades 1887 är Finlands äldsta simidrottsförening spelade en viktig roll inte bara i tävlingssammanhang utan även i simundervisningen.

I ett inlägg i verksamhetsberättelsen från 1954 i Finlands svenska idrott skriver **P.E. Widén** följande:

Simning är den förnämsta idrotten, den är friskare än någon annan, den är den för utövaren den renaste och snyggaste, den skänker den största tillfredsställelsen åt den som simmar för sitt privata nöjes skull, den ger hela kroppen mer motion än någon annan idrott. Slutligen är simning den förnämsta för att simmaren har att kämpa mot ett främmande element, och redan det att bokstavligen "känna sig som fisken i vattnet" är således en idrottslig seger och bragd.

Utövare av andra idrotter som till exempel rodd kunde väl protestera mot att simning är den förnämsta idrotten. I stället får citatet tjäna som exempel för vilken entusiasm vänner av simning kände efter kriget. En sådan eldsjäl var **Tönnes Schulman** från Helsingfors simsällskap. Denne Schulman fungerade som simtränare i klubben och var en aktiv lärare i livräddning förutom hans övriga engagemang för simidrott i landet. Han vistades flera somrar på Skata pensionat i Hitis. **Rainer Westerberg**

Rainer Westerberg

(född 1930) hade flera minnen från den tiden.

– En lockelse för att få pojkarna med i simundervisningen var att det nu gick att avlägga kandidat- och magisterexamen i simning i regi av Helsingfors simsällskap. Schulman skötte om undervisningen och examinationen. Visserligen var det något trögt i början för det var inte många pojkar som blev promoverade, antalet promoverade flickor dominerade.

– Jag blev primusmagister 1947 och tillsammans med två andra pojkar blev vi promoverade på Vikare brygga. Det var en publikfest där många sommargäster deltog. På min lott hörde att stå för uppvisningen som gick ut på att dyka 30 meter. I provet ingick fjärl-, rygg- och bröstsim samt crawl. Därtill skulle vi hoppa vilket skedde från ett berg på Båtskär. Höjden över vattenytan var minst fem meter.

Folkhälsan tar över

Marthorna som haft hand om arrangemangen av simskolverksamheten i Hitis och Rosala började alltmer se sin roll förverkad då Folkhälsan ända sedan 1922 haft ambitionen att sprida simundervisning längs vår svensktalande kust och skärgård. Redan 1929 hade simskolverksamheten nått Åbolands skärgård, bland annat i Gammelby (Kimito), i Pargas och Korpo var Folkhälsan verksam.

År 1957 var ett rekordår för Folkhälsan i Åboland. Totalt hölls 31 kurser och elevantalet uppgick till 1412 varav 668 flickor, 630 pojkar och 114 vuxna. Nu hade

intresset bland pojkarna ökat rejält och upplysningsarbetet hade gett frukt när även de vuxna var beredda att bli undervisade. Samtidigt vittnar det om att simkunnigheten då ännu var skral bland skärgårdsbor.

Nämnda år hölls sammanlagt fem kurser i Hitis kommun i regi av Marthorna, ungdomsföreningarna och Röda korset. Nu var pojkarna i flertal genom att 75 pojkar deltog och 62 flickor. De vuxna lät sig inte lockas i vattnet. Skörden var inte dålig då 14 blev promoverade till magistrar, 22 till kandidat och åtskilliga hade lärt sig simma.

För att höja simkunnigheten i Åboland tog man till ett välbeprövat knep genom att ordna till tävling mellan folkskolorna. Priset var två vandringspokaler som hade donerats av livförsäkringsbolaget Verdandi. Totalantalet inbjudna skolor var 65 varav 24 deltog med 404 elever som utgjorde 36 procent av alla folkskolelever i Åboland. Segrare med en simkunnighet om 65,4 procent blev Vestlax skola i Kimito i kategorin skolor med fler än 25 elever. Kyrkby skola i Hitis vann kategorin för små skolor med en simkunnighet om 60 procent.

Föreningen Folkhälsan grundades den 19 april 1959 i kyrkby folkskola i Hitis. I interimsstyrelsen valdes **Hedvig Berlin** till ordförande och till styrelsemedlemmar valdes fru **Anni Klemets**, folkskolläraren **Gunnar Hollstén**, folkskolläraren **Marita Wilson**, fru **Mildrid Liljequist**, fru **Saga Alborg** och folkskolläraren **Tryggve Holmström**. Redan i maj 1957 hade ett möte hållits i Hitis för att bilda ett simutskott. Hedvig Berlin i Högsåra blev då utsedd till kontaktperson med föreningen Folkhälsan i Åboland.

När Tryggve Holmström, som satt med i styrelsen till 1984, trappade av och även Gunnar Hollstén lämnade styrelseuppdraget efter flytten till Pargas sköttes föreningen enbart av kvinnor. Namn som återkommer i protokollen är Hedvig Berlin, **Maj-Lis Eskills**, Gertrud Klemets och **Britt-Helen Eriksson**.

En utmaning att ordna kurser i alla byar

I begynnelsen hade styrelsen många problem att bemästra. Både Hitis och Rosala saknade tomter för bad, badbrygga och ett hus för omklädningsrum. Pengar och donationer skulle skaffas och därtill talkoarbetare. Idag har Hitis ett fint hopptorn sedan flera år och en liten byggnad för omklädningsrum. I de övriga byarna varierar faciliteterna men mycket i denna dag handlar om att var påhittig och lösa problemen enligt principen man tager vad man haver. Badhuset i Kasnäs är numera en stor tillgång för stora och små i skärgården genom att möjligheten öppnats för bad året om i alla väder.

Hitis skärgård består av fler byar än dessa två. För år 1964 planerades kurser i Hitis, Högsåra, Rosala och Vänö. Vänö faller bort redan följande år men då ordnas en kurs på Örö i stället, 1971 ordnas en kurs i Kasnäs medan verksamheten upphör på Örö. Planer fanns även att ordna kurser på Biskopsö, Vänoxa och Ängesö. Om det inte lyckas skulle skjuts med taxibåt ordnas.

Vissa byar är utan kurser vissa år, andra dyker upp såsom Vänö 1988. Kasnäs barnen blev exempelvis 1995 hänvisade till Högsåra som då hade förbindelsetrafik mellan byarna. Vissa år kan lokalföreningen arrangera

sex simskolor i Hitis skärgård. Numera har läget stabiliserats och kurser ordnas regelbundet på fyra orter i vår skärgård, det vill säga Hitis, Högsåra, Kasnäs och Rosala. Åtskilliga är de som fått lära sig simma på dessa kurser. Merparten av barnen är stadsbarn på sommarvistelse, såväl från Helsingfors, Åbo och Sverige, ja vissa även från mer avlägsna länder. Samtidigt har simskolorna haft en viktig social funktion i att knyta vänskapsband med barn och ungdomar från skärgården. Det är ju ändå i första hand för dem kurserna ordnas. Därtill erbjuder simundervisningen den ypperliga möjligheten att kombinera bad med språkbad för dem som är svaga i det svenska språket.

Promoveringarna är en viktig ceremoniell händelse som deltagarna har ett minne av för livet. Föräldrarna har all orsak att känna stolthet över sina barn som lyckats med att klara de utmanande proven. Knappast reflekterar flertalet över det akademiska arvet från Uppsala som svävar över dessa promoveringar. Vi får tacka de finurliga studenterna vid Fyrisån som på 1700-talet hittade på att karikera de akademiska promoveringarna. Visst, skillnaden är stor mellan att bli promoverad i frack eller lång klänning jämfört med baddräkt, men lagerkransen den sitt lika stadigt på de stolta huvuden oberoende av klädsel.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså samt ur Rosala Byaråds arkiv

Referenser:

Folkhälsan i Åboland. Berättelse över verksamheten år 1957 samt berättelser åren därefter
Hasselberg, Staffan och Pettersson, Arne (red.), Uppsala simsällskap 200 år 1796-1996
Klemets, Anni (1954), Berättelse över Hitis Marthaförenings 40-åriga verksamhet
Nordisk Familjebok (1917). Stockholm: Nordisk Familjeboks Förlags Aktiebolag
Protokoll fört vid Rosala Marthaförenings årsmöte 25 januari 1951 hos Hjördis Lindberg
Uppslagsverket Finland (1985). Helsingfors: Holger Schildts förlag
Widén, P.E. (1954), Simhopp är idrottens höga visa. Ingår i Finlandssvensk idrott verksamhetsberättelse

Mental hälsa i skärgården

Under sommarmånaderna sjuder det av aktivitet ute i skärgården, så också i Hitis- Rosala. Den som kommer ut under senhöstens stormar eller i vintermörkret möter en helt annan värld och kontrasten till sommarens fart och fläng är enorm. Det är stilla, tyst, folktomt. Skönt då man kommer ut för en helg men hur skulle det kännas att bo här ute året om? Skulle det kännas ensamt? Det har nog de flesta sommargäster funderat på. En som inte bara har funderat utan på djupet undersökt saken är läkare, psykiater Rolf Lassenius. RoHit vill höra hans tankar om isolationens betydelse för den psykiska hälsan.

Sommaren 1967 kom Rolf Lassenius första gången ut till Hitis tillsammans med sin hustru **Marita**. De var inbjudna av Rolfs chef, överläkare **O.W von Nandelstadt** som hade hyrt ett hus över sommaren. Sedan dess har Rolf och **Marita** med barn och barnbarn tillbringat alla somrar i Hitis. Tomten på Hitislandets norrsida köptes 1969 av **Märta** och **Vello Fihlman** och stugan har stått där sedan 1971.

Rolf berättar att de genast blev förtjusta i Hitis med sin blandning av karg ytterskärgård men med en livskraftig by.

– Vi har våra rötter på andra håll och trots att jag hade seglat mycket i min ungdom var Hitis en ny bekantskap, vi navigerade mest i den östnyländska skärgården Min pappa var däremot mycket bekant med den här skärgården från sina seglatser på 20- och 30-talet och beskrev Hitis som en pärla bland skärgårdsöar.

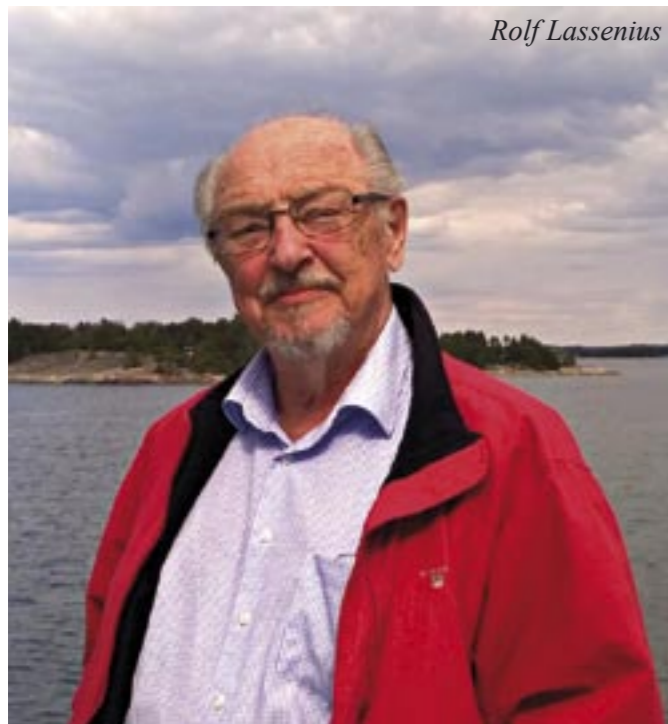
Deprimerade skärgårdsbor på Mjölbolsta sjukhus?

Rolf arbetade som psykiater på Ekåsens sjukhus på 60- och 70-talet samt även 10 år som konsulterande psykiater vid Mjölbolsta sjukhus. Tillsammans med överläkaren i inre medicin, **Kaj-Olav Forsén** konstaterade de att de hade gjort samma reflektion, nämligen att andelen skärgårdsbor med depression och somatiska symptom markant ökade under hösten. De började spinna på en idé om att undersöka om höstmörkret, menföre och isolation kunde kopplas till en högre frekvens av depression och psykosomatiska symptom. Tanken blev till handling med stöd av stipendium och resulterade i en omfattande undersökning av befolkningen ute på Iniö.

– Vi fick nog förslag om att förlägga undersökningen till Hitis, men valet föll på Iniö som verkade vara lagom stor och mycket isolerad. På Iniö fanns till en början en viss skepticism mot projektet, kanske främst beträffande den psykiatriska delen. Men hösten 1973 fick vi grönt ljus och gav oss iväg till Iniö i november för att undersöka hela befolkningen.

Undersökningen blev en stor händelse

Teamet bestod, förutom Rolf Lassenius och Kaj-Olav Forsén, av en psykolog, en socionom samt en dietist. På samtliga deltagare gjordes en omfattande somatisk, fysisk undersökning omfattande EKG och laboratorieprov. Den psykiatriska bedömningen gjordes genom en timmes samtal enligt ett strukturerat frågeformulär. Psykologen använde skattningsmetoder för depression

Rolf Lassenius

och glada. En kontrollstudie gjordes några år senare i Karis. Totalt 100 personer som matchades med Iniö-befolkningen valdes slumpmässigt och de genomgick sedan samma procedur. Undersökningen i Karis var mycket mer komplicerad att arrangera och uppslutningen inte den samma, kanske delvis för att hälsosystem som med sin personliga kontakt till byborna saknades.

Vad var resultatet?

I jämförelsen framkom att skärgårdsbornas psykiska hälsa inte alls var sämre än befolkningen i kontrollgruppen, tvärtom. Resultaten presenterades på en internationell psykiatrikongress i Tromsö och väckte stor uppmärksamhet. Det fanns på 70-talet ett stort intresse inom psykiatrin för isolationens inverkan på hälsa och livskvalitet. Någon avhandling eller publikation blev det tyvärr inte av det digra materialet trots att planer nog fanns. Man gjorde även en uppföljning år 1986 ute på Iniö.

– Ska man forska, skriva och publicera bör man nog vara knuten till en större klinik eller universitet där man kan få stöd i bearbetning av materialet, inte jobba kliniskt i periferin.

– Överlag stärktes uppfattningen av att ensamhet kan se ut på olika sätt. Människorna som bor i samma trappa blir man nödvändigtvis inte bekant med. Känslan av samhörighet är central, att få känna att man hör ihop, att känna sig behövd, viktig för andra. Att det är viktigt att hitta mening och innehåll i livet. Vi såg också att själva undersökningen påverkade personerna på ett positivt sätt.

– Vi konstaterade att 1973 nog var i sista skedet att undersöka en kommun som Iniö. Då var man ännu ganska isolerade, förbindelsebåten tog inte många bilar och gjorde inte många turer. Sen kom större båtar och förbindelserna blev bättre och isolationen mindre påtaglig. Ett fenomen som många lyfte fram var hur televisionen ändrade på samhället. Tidigare var de spontana besöken mycket vanligare, man kunde gå in till grannen för att sitta och språka om ”dittan o dattan”. Efter att TV:n flyttade in i hemmen kunde man ju inte kliva på oanmäld, man kunde ju inte veta vilka program grannen tittade på!

Hälsofrämjande gemenskap

Kan man dra paralleller med andra skärgårdsöar och dess befolkning som till exempel Hitis-Rosala?

– En liknande undersökning i Hitis-Rosala hade sannolikt gett samma utslag. Den gemenskap som finns i Hitis och som vi erfart väldigt tidigt under våra år har för vår del varit oerhört positiv. Att känna att man får höra till, bli en del av gemenskapen gör att man mår bra. De aktiviteter som bygger upp gemenskapen kan vara av olika slag, talkoarbete, gemensamma fester, idrottsskolor, simskolor, kollektiva kossor, Hitisrodde osv. Inte att förglömma alla små vardagliga möten och kontakter, en pratstund i butiken eller biblioteket, ett glatt hej när man möter varandra gör att vistelsen på Hitis är klart hälsobringande. Här mår man gott.

Text och foto: Lotta Lassenius-Panula

och personlighetsdrag så som introvert-extrovert. Av de drygt 230 bofasta byborna var det endast 9 som uteblev.

– Att uppslutningen var så stor berodde nog mycket på hälsosystem som koordinerade besöken och själv åkte ut till öarna efter deltagarna. På kommunhuset bjöds deltagarna på kaffe och smörgås och hade dessutom möjlighet att umgås med varandra under dagen.

– Det blev en stor ”happening” som plötsligt, i enformigheten och stillheten på hösten gav ett stort innehåll i vardagen. Byborna fick träffa varandra, de blev sedda, uppmärksammade och intressanta för vår forskningsgrupp. Ryktet spred sig och gjorde att de flesta ville vara med!

Kaffe och program i kommunhuset

Undersökningen var en stor händelse i byn och vid den avskedsfest som kommunen ordnade var uppslutningen stor. Det bjöds på program, mat och gruppens medlemmar fick alla Iniö-standard. Kvädet, som kommun-direktörens hustru hade skrivit och framförde under festen, väckte stor munterhet, bland annat skämtades det om de hinkar med blod som till veckoslutet fördes med förbindelsebåten in till fastlandet för att undersökas.

För oss var det en unik upplevelse att bo ute på Iniö i en hel månad, vi lärde känna många bybor, gjorde visiter ute på holmarna, fick ta del av många människooöden och fick en inblick i samhället, byarna och släkterna. Jag gjorde, av eget intresse, en del intervjuer med äldre personer, om gamla tider och livet där ute. Jag fick på så sätt även ta del av spännande historier om spritsmugglare, tragiska drunkningsolyckor, strävsamma kvinnor och män som bott ensamma på sina holmar brukande jorden. Vi deltog också i den lokala radion med ett Fråga doktorn-program.

Ganska snart blev det dock klart för gruppen att tanken om ett samband mellan isolation och högre förekomst av depression och psykosomatiska symptom inte fick stöd. Överlag upplevdes byborna som pratsamma, öppna

Hjältinnor i ny barnbok vill Rädsla Rosala och världen

Kommer jordens resurser att räcka till mig, mina eventuella barn och barnbarn? De senaste åren har rapporteringen kring den globala uppvärmningen av jorden varit intensiv. Dagligen får vi rapporter om hur klimatförändringar hotar och redan är ett faktum i många länder. Klimatförändringen är en av vår tids största utmaningar och nu behövs förändring. Ingen kan göra allt men alla kan göra något och tillsammans kan vi dra vårt strå till stacken. Det gör illustratörerna **Elin Örså**, och **Christina Lax** tillsammans med barnboksförfattaren **Mi Tyler** och dottern **Leonora Tyler**. Jag träffade dem en solig majdag i Karlskrona i Sverige under en bokmässa. De är nämligen aktuella med barnboken Rädsla Rosala som kretsar kring ämnet miljöförstöring och klimathot.

Vad vore världen i all sin glans om inte barnböcker fanns?

Elin Örså (hemma från Rosala) och Christina Lax lärde känna varandra under studietiden i Åbo. Christina

studerade konsvetenskap vid Åbo Akademi och Elin gick på formgivningslinjen vid yrkeshögskolan Novia. Efter studierna var båda sugna på att vidareutbilda sig i grafisk formgivning. Valet föll på Malmö högskola i Sverige och en treårig vidareutbildning inleddes. Kreativiteten flödade och här såddes fröet till en spännande idé. Tänk vilken dröm det vore att få vara med och skapa en bilderbok.

– Vi har alltid haft en dröm att få arbeta fram en barnbok, förklarar Elin. Vi har under årens lopp illustrerat mycket på skilda håll, men så kom vi på idén att göra en barnbok tillsammans. Temat var inte svårt att komma på. Eftersom vi båda är väldigt miljömedvetna kom vi på idén om att göra en barnbok om miljöförstörelsen. Vi har dessutom båda vuxit upp nära naturen, jag kommer ifrån Rosala och Christina har spenderat nästan alla sina somrar i Vasa skärgård.

– Vi ville inte göra vilken barnbok som helst, menar Christina. Vi ville göra en barnbok med nytta. Vi anser att barnboken är ett bra sätt att ta upp svåra ämnen. Det

Elin Örså

Född: 11 juli 1990
Bor: uppvuxen på Rosala men bor för tillfället i Malmö
Familj: i sommar gifter jag mig med Mathias och tillsammans har vi den envisa taxen Alfred
Favoritläsning: feministisk litteratur
Mitt bästa miljötips: hoppa fredagsbiffen och ät mer vegetariskt
Beskriv dig själv med tre ord: kreativ, positiv och nytänkande

Christina Lax

Född: 13 juli 1989
Bor: för tillfället i Malmö
Familj: sambon Kasimir, hundarna Haiku och Taku, mamma, pappa och syster
Favoritläsning: Just nu Harry Potter
Mitt bästa miljötips: ät mindre kött och mer vegetariskt
Beskriv dig själv med tre ord: impulsiv, envis, djurälskare

Mi Tyler och medförfattaren Leonora. Foto: Ur Mi Tylers arkiv

är viktigt att barn inser att alla kan göra något gott för klimatet. Jag har alltid varit intresserad av miljöfrågor, jag har medvetet gjort val i min vardag som gynnar klimatet. Till exempel undviker jag kött och åker ofta kollektivtrafik istället för bil. Det här är dock första gången jag i egenskap av grafisk formgivare får slå ett slag för miljöfrågor och det känns bra.

- En barnbok är ett bra pedagogiskt verktyg för att utbilda folk, fortsätter Elin. Genom att läsa boken kan både barn och vuxna lära sig saker. Diskussion leder ofta till handling och vi hoppades att den här boken skulle få barn och vuxna att börja diskutera detta ämne mer.

För att komma vidare med projektet behövdes även en duktig författare. Valet föll på Mi Tyler, som bor i Malmö men är hemma från en ö i Blekinge. Rädda Rosala är hennes andra barnbok och Mi har skrivit texten i boken tillsammans med sin sjuåriga dotter Leonora.

Vattennivån stiger - vem kan Rädda Rosala?

Hur ska man lyckas komma på en lösning på ett problem som inte ens vuxenvärlden har lyckats lösa? Man kan även fråga sig hur man löser ett sådant problem när man bara är åtta år gammal? Ja, det är några av frågeställningarna som tas upp i boken Rädda Rosala. Men vad handlar boken egentligen om?

”Temperaturen stiger och med den havets yta. Ön Rosala hotas och Anninor, hennes kompis Ro och alla deras vänner kommer att tvingas flytta från ön som varit deras familjers hem i generationer. De kommer att behöva flytta till det skräckinjagande fastlandet. Eller blir det verkligen så?” Så sammanfattar bokförlaget Safaro handlingen i Rädda Rosala.

Rädda Rosala är ingen faktabok. Det är en spännande berättelse om två små flickor som med mod och fantasi tar sig an uppgiften att stoppa den farliga miljöförstörelsen. När Elin och Christina först träffade Mi för ett planeringsmöte fick författaren höra att Elin kom ifrån en ö vid namn Rosala. Elin berättar också hur boken tillkom till.

- Mi blev ivrig när hon hörde om min bakgrund som skärgårdsflicka. Hon tyckte också att namnet Rosala var ett av de vackraste ö-namnen hon någonsin hade hört. Det blev därför ett tacksamt namn att ta med i berättelsen. Jag blev glad när Mi blev så inspirerad av namnet Rosala

och ville väva in det i texten och till och med i boken.

Elin berättar att hon och Christina har lagt in några små blinkningar till verklighetens Rosala i sina bilder.

- Trots att barnbokens miljö är fiktiv, kan man som Rosalabo känna igen vissa bilder i boken som är inspirerade av verkliga platser. Till exempel finns gula småskolan (Hitis Rosala skola) med. Också min systers katt fick komma med på ett hörn. Författaren Mi kommer ifrån Karlskrona och därför kan man även se kända byggnader därifrån i våra illustrationer.

Christina berättar att tekniken de använt i sina illustrationer är en typ av collageteknik.

- Det har varit viktigt för oss att återanvända mycket material. I boken kan man t.ex. se utklipp ur loppisfyndade tidningar, gamla servetter och nytagna fotografier i kombination med teckningar och akvarellmålningar. Vi har båda lite olika estetiskt uttryck och det man kan se i boken är en kombination av våra olika sidor.

Arbetet med boken har varit givande för alla inblandade.

- Förhoppningsvis får man göra liknande projekt i framtiden, menar Elin. Det har varit härligt att arbeta med Mi och det har också varit roligt att få göra ett projekt med nytta. Ibland kan yrket grafisk formgivare vara rätt kommersiellt när man t.ex. jobbar med förpackningsdesign som strävar till att sälja produkter. Jag brinner mer för projekt som har ett budskap och att få ha en röst med i debatten.

Man kan inget annat än att lyfta på hatten för detta bokprojekt. Boksläppet uppmärksammades i många svenska tidningar under våren och intresset för boken har hittills varit stort. Det är roligt att se att en barnbok som Rädda Rosala har en möjlighet att öppna ögon i debatten kring klimatförändringarna. Det är nämligen fråga om en hoppfull historia och så länge hoppet finns kvar är inget omöjligt. Hjältinnorna i boken vägrar att ge upp inför klimathotet och vattnet som stiger. Elin och Christina kan båda identifiera sig med huvudkaraktärerna i boken.

- De flesta av oss människor skulle må bra av att få lite av bokens hjältinnors mod och envishet. Att aldrig sluta hoppas och att alltid hitta på nya lösningar när man står inför utmaningar. Det är viktigt att belysa hoppet i en historia som denna, summerar Elin.

Baksidestexten till Rädda Rosala är skriven av ingen mindre än författaren **Björn Ranelid**. Hans ord får avslutningsvis summera bokens kärna. Så här skriver han:

”Ön heter Rosala. De två flickorna är väninnor och de inser att alla människor har ett ansvar för att bevara jorden där de lever. Barnen är pilar som färdas fredligt mot framtidens hjärta. Människan är ingen ensam ö i ett stort hav och hennes stränder delas av alla som bor och lever på jorden. Mi och Leonora Tyler har skrivit en underbar och hoppfull bok om människans vänskap. Bilderna i boken är underfundiga konstverk som talar och viskar till ditt öra. Kärleken till naturen är våra bästa skyddsvallar i framtiden.”

Text: Fanny Örså

Foto: Elin Örså

Fiskrätter

Äppelfylld lax med cidersås

8 tunna skivor färsk lax ca 600 g

1 grönt syrligt äpple

Ca 1 tsk salt

en nypa mald vitpeppar

1. Ställ ugnen på 200 gr. Skär tunna skivor av laxen
2. Lägg ut 4 av laxskivorna på en lätt smord ugnsplåt.
3. Skala, kärna ur och skär äpplet i tunna skivor
4. Förväll äppelskivorna 15-30 sek i kokande vatten
5. Fördela äpplet på laxskivorna
6. Täck nu äpplet med de resterande laxskivorna och krydda laxpaketen med salt och peppar
7. Pensla laxen med olja och stek den ca 5 min i mitten av ugnen

Cidersås:

2 dl torr äppelcider

2 msk äppel- eller vittvinsvinäger

1 fiskbuljongtärning

3/4 dl creme fraiche

Ca 75 g mjukt smör

1/2 krm cayennepeppar

Ca 1/2 dl hackad gräslök

1. Mät upp cidern och vinägern i en kastrull och smula i fiskbuljongen
2. Koka upp och tillsätt creme fraiche under vispning
3. Koka ihop det hela tills ca 1/2 dl återstår
4. Vispa i det mjuka smöret klickvis, tillsätt gräslöken och krydda med en nypa cayennepeppar

Fiskbiffar med gräddfilsås

Ca 500 g urbenad fisk (t.ex. lax och gädda)

1 ägg

1/2 dl skorp mjöl eller 2 kokta malda potatisar

1 dl vatten, mjölk eller grädde

1 tsk salt

1 tsk citronpeppar

Ca 3 msk gräslök

1/2 dl hackad dill

1. Blötlägg skorp mjöl i vätskan
2. Mal fisken i en matberedare, rör i ägget
3. Tillsätt skorpmjölblandningen i den malda fisken samt krydda med salt, citronpeppar, hackad gräslök och hackad dill
4. Ifall smeten känns för lös kan du tillsätta en aning vetemjöl
5. Forma smeten till biffar och stek i smör ca 5 min /sida i medelgod värme
6. Servera biffarna med 2 dl gräddfil som du smaksatt med 2 msk citronsaft, salt och peppar

Abborrfilé i paket

3 abborrfiléer / person / paket
3 tomataskivor
3 tsk färskost
¾ tsk örtsalt
en nypa vit- eller svartpeppar
ca ½ dl vitt vin

1. Filea abborrarna och placera 3 st. filéer på en bit aluminiumfolie
2. Krydda fisken med örtsalt och en nypa peppar
3. Rada tomataskivor ovanpå fisken och klicka färskost på varje skiva
4. Häll vitt vin över fisken och forma folien till ett paket
5. Ställ fiskpaketet antingen i 200 graders ugn eller på grillen ca 15 min

Stekt gös med bacon och osterème

2 dl vitt vin
3 st. schalottenlökar
2 dl creme fraiche
1½ dl riven parmesanost
1 paket bacon
Ca 800 g gösfiléer
Salt, svartpeppar
Smör

1. Finhacka schalottenlöken, lägg i kastrull och tillsätt vitt vin
2. Låt vinet koka ihop tills ca 3 msk återstår
3. Tillsätt creme fraiche och riven parmesanost, krydda med salt och peppar
4. Klipp baconet i strimlor och stek det knaprigt. Ställ det på ett hushållspapper
5. Skär gösen i portionsbitar, krydda den och stek i smör ett par minuter / sida
6. Servera fisken med bacon, osterème, citronklyftor, dill och kokt potatis

Trollkräm

½ l lingon
1½ dl socker
2 tsk vaniljsocker
1 äggvita

1. Blanda allt i en matberedare och mixa
2. Servera med vispad vaniljsås eller vispgrädde

Recept: Christina Sundberg
Foto: Bernt Örså

Country Express: Still going strong

Mitt under festivalen Baltic Jazz i Dalsbruk Muppträder Country Express i Högsåra för fullsatt publik. Visst är det riskabelt att anordna en konsert samtidigt med en stor begivenhet i Dalsbruk. Risktagningen lyckades den här gången så vad är hemligheten bakom bandets fortsatta popularitet? Det trotsar ju bäst före-datum med besked.

Country Express hemort och övningslokal finns i Karis. Någon skärgård finns där inte. Vatten råder det däremot ingen brist på i Svartån eller Black River som den visst heter på äkta countryspråk i Karis. Nu är bandet för första gången på besök i Högsåra men för en och annan av bandets medlemmar är vår skärgård mer än väl bekant. Jag sätter mig i närheten av orkestern, ingen annan plats står till buds. Det visar sig vara ett lyckat drag för då har jag en chans att rycka någon av medlemmarna i armen för en intervju. Mina ögon faller osökt på **Rolf Löfberg** som ser bekant ut, inte bara för hans musikaliska framträdanden utan även för hans handbollsintresse för BK-46 som är Karis stolthet mer än allt annat.

Rolf ställer villigt upp för en intervju, solisten **Benny Törnroos** är upptagen med att tala med alla som vill hälsa på honom. Inget bra val att störa honom och förresten har han förekommit i vår tidning tidigare. Rolf har varit med ända från början och det sätter jag pris på.

– Jag spelade i Kigges band åren 1969 och 1970. På repertoaren stod dansmusik som vi varvade med countrylåtar. Bandet lades ned när **Kigge** ryckte in i militären och det blev en kort paus i våra spelningar. De flesta av oss som spelade i Kigges ville fortsätta så **Göran**

Grönqvist samlade ihop gänget på nytt med ett par nya medlemmar och bytte dessutom koncept: resultatet blev Country Express som officiellt grundades 1974.

Liseberg, Wembley, Nashville, Skåldö och Högsåra

Listan på kända platser där Country Express har uppträtt och rönt framgångar kan göras betydligt längre. Det speciella är att countrymusik inte slagit i genom i större omfattning i Finland. De stora countrystjärnorna har därför inte gjort sig besväret att uppträda för en fåtalig finsk publik. Annat är det i de skandinaviska länderna, och särskilt i Norge, men även på Island är denna musikform mäktigt populär. En framgång i Finland kan därför knappast vara trappsteget till de stora scenerna.

– Vårt genombrott kom 1975 vid påsk. Vi åkte till Göteborg för att delta i en countrytävling som arrangerades i nöjesparken Liseberg. Vi var helt okända för publiken och arrangörerna. Flera band från de nordiska länderna uppträdde. Vi var de enda från Finland. **Jan Björklund** anslöts tillfälligt till bandet och till vår och många andras förvåning tog vi hem segern. Efter det gjorde vi snabbt vår första LP-skiva och på den fanns också låten Daddy Frank som blev en hit. Folk har tydligen inte tröttnat på låten än i denna dag. Var än vi spelar vill publiken höra våra gamla låtar.

– Belöningen för vår första placering var att få åka till Wembley i London och uppträda bland annat med countryikonerna **Dolly Parton**. Även denna gång var Kigge med och vi blev väl mottagna i London och samtidigt blev vi bekanta med de stora i denna musikgenre. Det ena

gav det andra och 1978 uppträdde vi i countrymusikens Mecka, det vill säga Nashville i USA. Benny hade redan året innan anslutit sig till bandet. Han sjöng under flera år tillsammans med **Carina Juselius** som kom med i gänget 1981.

Låtar på finska inget för Country Express

– Före våra framgångar i Göteborg och London ville skivproducenterna här i landet att vi skulle sjunga in låtar på finska. Det var vi inte särskilt intresserade av, vi hade andra prioriteringar. Uppenbarligen var vårt val helt korrekt för annars hade de internationella framgångarna uteblivit. Efter den lyckade tävlingen i Göteborg var det inga större problem med att få göra skivinspelningar på engelska.

– Vi är inga professionella musiker utan musicerandet kan räknas som en kär hobby. Periodvis har vi hållit pauser men för cirka sex år sedan samlades vi på nytt för att göra TV-program. Sedan dess har vi fortsatt att samlas för att öva och åka på spelningar. Vi har ungefär sex eller sju gig per sommar och lite färre på vintern. Vi spelade i Skåldö innan vi kom till Högsåra. Det var Benny som fixade oss hit, **Guy Laine** i vårt band håller till i Rosala på somrarna, för mig är Högsåra en ny bekantskap.

När spelningen var över och den talrika publiken slutat dansa fick jag en kort pratstund med Benny.

– Vår tanke är att aktivera vårt spelande med covers som inte är särskilt kända. Nya låtar är inte lätta att skriva, men det gäller att försöka. Vi tränar var tredje vecka i en gammal butik i Karis. Utan regelbunden träning tappar man lätt soundet.

Javisst, fysisk kondition och även musicerandet är en färskvara som snabbt far illa om pauserna mellan träningspassen blir långa. Vad kan idrott och country tänkas ha med varandra att göra? Dags att friska upp minnet, Country Express har minsann uppträtt på Olympiastadion och satt sprätt på benen hos tävlande och publik på Stafettkarnevalen. Nu har bandet funnit skärgården. Tonerna från instrument och sång har flyt

Rolf Löfberg

i vår skärgårdsmiljö. Träningarna har gett resultat. Den entusiastiska publiken förväntar sig fler framträdanden och gärna nya egna låtar.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Personporträtt: Rolf Löfberg

Född: 1945
Bor: Karis
Familj: Fru + en son
Favoritträtt: Köttbullar
Favoritdryck: Öl
Favoritläsning: Tidningar

Rekordet ingen slagit i Hangö IK

Hitis finns idag en aktiv senior som sprungit rekord på 800 meter i sina unga år. Klubbrekordet är från 1964 vilket ingen i Hangö IK slagit. Denna bedrift får emellertid inget omnämmande i klubbens historik. Det vill vi korrigerera för att uppmärksamma att det visst går att nå framgång trots undermåliga träningsmöjligheter ute i skärgården.

Kaj-Viking Österberg, eller Cajus som han vanligen lystrar till, är en aktiv roddare i Hitis Roddklubb. Spänsten sitter i när han håller i taktåran längst bak i båten. Cajus bestämmer takten som de övriga roddarna slaviskt skall följa, och tempot är högt kan jag försäkra. Jag har rott flera mil i samma båt med Cajus, men nu handlar besöket hemma hos honom inte om rodd utan hans övriga idrottsliga prestationer. Det råkar sig att mitt besök sammanfaller med Cajus födelsedag. Vi firar 72-årsdagen med en intervju om idrott som han uppenbarligen gärna talar om. Inte heller frun **Lea** låter sig störas av vårt samtal. Gratulerande gäster tittar in efter en stund och de har ett och annat lovord att tillägga om Cajus idrottskarriär.

Läraren väckte idrottsintresset

– Jag började i Hitis folkskola 1951 och min lärare **Gunnar Hollstén** var genuint idrottsintresserad. Vi spelade brännboll mellan lektionerna och på skolgården fanns en grop som användes för både längd- och höjdhopp.

– Det visade sig snart att jag hade en viss begåvning för idrott. Löpning passade mig och jag var bäst bland mina jämnåriga och visst hängde jag med även i de äldres fart. Redan som 12-åring sprang jag 60 meter på nio sekunder, året därpå gick det undan en sekund snabbare. Vi sprang längs stigar och små vägar i byn.

– En gång var jag med några kompisar vid Kyrksundet där vi passade på att smygroka. Vi åkte fast och budet gick till Gunnar som läxade upp mig och mina kompisar. I samband med denna uppläxning fick jag för första gången ett erkännande av honom. Han tyckte att jag som idrottare skulle stå som förebild för mina skolkompisar. Aldrig tidigare hade han uppmuntrat mig till en idrottslig karriär, men nu fick jag ett erkännande som jag satte värde på.

– Vintrarna på den tiden var snörika i Hitis. Gunnar drog upp spår under gymmatimmen och vi följde efter. Vi tävlade i skidåkning inom skolan och även med elever från skolan i Rosala. Genom Gunnars försorg väckte idrotten intresse i Hitis på ett helt annat sätt än i Rosala.

– Efter sju år i Hitis folkskola åkte jag till Vasa där jag gick en tvåårig maskinteknisk yrkesutbildning. Där idrottade jag en del men inte på något systematiskt sätt. Därefter fick jag anställning på järnbruket i Dalsbruk.

Bruksarna var otroligt idrottsintresserade

– På jobbet i Dalsbruk frågade mina arbetskompisar om jag hänger med dem på en joggingtur. Jag tyckte det

lät lockande och vi sprang från Dalsbruk till Kärra och tillbaka. Vägen är backig och tung och det frestade att ge upp men jag bet ihop tänderna och fullföljde loppet.

– Dalsbruks idrottsplan kom att bli den plats där jag tillbringade min fritid. Där tränade jag löpning allt från 100 meter till 800 meter. Jag gick med i den lokala idrottsklubben Jäntevä och deltog i AIFs (Arbetarnas idrottsförbund) terrängmästerskap i Åbo. Vi tävlade även i Kärra och i Kimito och min sträcka var vanligtvis 400 meter.

– Dragsfjärds kommun var vänort till Köping i Sverige. Till vänortsprogrammet hörde även idrottstävlingar där vi mätte våra krafter. Jag deltog i en tävling i Köping och de hade en bra löpare som jag hade stora svårigheter med att följa. Jag var nära på att krokna men på slutrakan kroknade konkurrenten och jag sprang i mål som segrare. Det var då jag märkte att om segerviljan finns så kan den vinna över latmasken i kroppen. Sträckan var 800 meter och då kom jag på att just denna sträcka lämpade sig bäst för mig. Då var jag 17 år.

– Folk kom i stora skaror för att se på olika idrottsvenemang för idrottsintresset var stort i Dalsbruk. Ännu i denna dag kommer folk i Dalsbruk ihåg mina idrottsliga bedrifter. Genom idrotten fick jag många kompisar. Vi gick ofta på danser, flickor fanns det gott om i Dalsbruk, men det är en annan story.

– I Dalsbruk var jag reparatör för olika anläggningar på bruksområdet i ca 13 månader. Dessvärre var min bostad dålig och jag började se mig om efter ett annat jobb. Jag lyckades få anställning på Hangö Svets hösten 1961. Där svetsade jag värmepannor.

Hangö IK tog väl hand om mig

– Jag tog kontakt med Hangö IK och började träna med dem. När de fick veta mina tider på olika löpsträckor blev jag väl mottagen. Redan den första vintern löpte jag 1000 meter i Otnäs idrottshall. Vanligtvis sköttes löpträningarna på små vägar i Hangö och när snön smalt höll vi till på idrottsplanen.

– Poliskonstapel **Gunnar Winter** var idrottsintresserad och tog hand om oss ungdomar. Även tulltjänstemannen **Ernst Sandell** inspirerade oss. Han hade för vana att cykla jämsides och gav goda råd när vi sprang. Båda två var självlärda tränare som ständigt hjälpte och stödde oss unga idrottare.

– Vi brukade kolla i kalendern för att tajma in bra tävlingar. Under somrarna ville jag gärna hem till Hitis men idrotten gick före och danserna fick vara. Vi tävlade bland annat i Helsingfors, Jakobstad, Kuopio och Joensuu. I junior FM gick det riktigt bra. Genom framgångarna blev jag omhändertagen av tränarna inom SFI (Svenska Finlands Idrottsförbund). Vi var på tuffa veckoslutsläger i Solvalla, Vierumäki och Eerikkilä och benen värkte av ansträngning i en hel vecka.

– I ett 800 meters lopp på Olympiastadion 1964 blev jag tvåa på tiden 1,53, då var jag 20 år. Banan var av kolstybb och var inte lika snabb som dagens underlag. Min tid på Olympiastadion blev klubbrekord för Hangö IK och den tiden har inte slagits i denna dag som är. Samma år vann jag SFI-mästerskapet i Alberga på samma sträcka. Då kom jag på första sidan i Hufvudstadsbladet och andra

tidningar.

– Den legendariske idrottsreportern **Enzio Sevón** intervjuade mig och frågade hur jag blivit så bra? Mitt svar var minskad träning. HIK stod för tågresa och **Marika Eklunds** pappa sponsrade våra idrottskläder. Han hade en el-affär i Hangö.

– I Hangö tränade jag med det framgångsrika damstafettlaget på 4 x 100 meter. De växlade pinnen från en löpare till följande medan jag sprang hela varvet själv fortare än de fyra damerna. Marika hade då ännu inte uppnått sin bästa form.

– **Kurt Ackrén** var ungefär lika bra som jag men han har blivit av med sina rekord på 200 meter och i längd. Mitt rekord på 400 meter var 49,50 som sedan slogs av **Kaj Österlund**. I längd nådde jag 6,44 meter fastän jag aldrig tränat denna gren. Jag fortsatte att tävla för HIK fastän jag inledde mina studier vid Tekniska skolan i Helsingfors 1962. Jag var HIK trogen till 1965 fastän IK-32 försökte värva mig i Helsingfors

– Formen gick förlorad då jag ryckte in i Dragsvik för att tjäna värnplikten. Belastningsskadorna i vristerna bidrog till att jag tvingades minska på träningsintensiteten. Där slutade min aktiva idrottskarriär.

Helt slut blev det ändå inte. Formen håller i när Cajus springer Hitis minimaraton eller då han tar i åran i roddklubbens kyrkobåt. Hitis Roddklubb fyller 10 år i sommar och då vore det väl på plats att veteranerna från HIK skulle ta sig till Hitis för att mäta sina krafter med Cajus och hans besättning.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: 1944

Bor: Helsingfors + halva året i Hitis

Familj: Lea

Favoritträtt: Pepparbiff

Favoritdryck: Allt utom kranvatten och mjölk

Favoritläsning: Memoarer, historia,

ekonomiska nyheter, börskurser

Karakterisera dig själv: Oj vad man blir nöjd

när man fått någonting gjort själv

Bild 3. Getingarna kännetecknas av svarta och gula färger. Foto Juho Paukkunen.

Stick och bett – kort om sommarens nyttiga plågoris

Vem kommer inte ihåg då man under en solig sommardag går för att ta sig ett dopp och blir helt oförberedd avbruten av en plötslig smärta på ryggen eller låren – en broms har överraskat med sitt angrepp. Under årets kalla tid glömmar man lätt alla småkryp som väntar på en under sommaren. De flesta av dem är naturligtvis helt oförargliga och direkt nyttiga då de har stor betydelse som enheter i naturens gång. De fungerar t.ex. som rovdjur och håller sålunda efter andra smådjur. De kan också fungera som föda för många fågelarter som t.ex. svalorna och flugsnappare. En del av dem besöker blommor för sin föda och är samtidigt viktiga för lyckad pollinering av växter. Håriga flugor, bin och humlor ser så här till att vi får blåbär att äta under sommaren. En liten mängd insektsarters och våra vägar kan dock ibland korsas och det här kan harma oss, själviska som vi är. Vilka är de här otygen och varför måste vi stå ut med dem? Vi försöker här kortfattat reda ut bakgrundsfakta om dem.

Strategier och klassificering

Alla stick och bett som vi kan råka ut för i naturen kan hänföras till och förklaras med levnadssätt och behov för förövaren. Insekterna gör inte oss illa med flit eller av ren ondska utan för att aktiviteten har stor, ibland livsviktig, betydelse för dem. Vi kan grovindela dem i två grupper som sammanför olika arter eller större enheter (släkten,

familjer) med likartade behov och vanor. Stickande och bitande insekter är inte en taxonomisk enhet utan man finner sådana utspridda bland andra harmlösa insekter.

Blodsugarna

Blodsugarnas grupp är den artrikaste och sannolikt också individrikaste. Till dem hör ett rätt stort antal tvåvingefamiljer varav den för oss mest bekanta är stickmyggorna (familjen Culicidae). Det finns ett tjugotal arter i Finland och alla behöver blod för sin förökning. Utan en blodportion misslyckas fortplantningen och individerna dör utan avkomma. Bland stickmyggorna behöver enbart honorna blod och den måste fås från egenvarma djur dvs. däggdjur och fåglar. Om honan ostörd får inta blod med sin sugsnabel sväller dess bakkropp upp (bild 1). En värld utan myggor som man ofta hör folk önska är faktiskt inte önskvärd. Förekomsten av myggor är som känt riklig och är t.ex. för många fåglar en livsviktig näringskälla. Å andra sidan sprider myggorna ett stort antal sjukdomar varav malaria torde vara den mest kända och allvarliga. Som tur finns inte sjukdomen längre i Finland.

Två andra tvåvingefamiljer som också behöver blod för sin förökning är knotten (Simuliidae) och svidknotten (Ceratopogonidae). Knott förekommer mycket sparsamt och bara ställvis i södra Finland. Förutom blod behöver de rinnande vatten, som t.ex. fjällbäckar, för sin levnad.

Lämpliga ställen för dem saknas sålunda vanligen i skärgården. Svidknottens biologi är relativt dåligt känd och förekomsten av dem är sporadisk. Nu och då kan man ändå råka ut för de här mikroskopiskt små tvåvingarna men ett allmänt gissel i RoHit området är de inte.

Bromsarna (Tabanidae) utgör en grupp flugor som i likhet med myggorna behöver blod från egenvarma djur. Till dem hör t.ex. regnbromsen vars angrepp kort beskrevs ovan. Bland bromsarna är det också honorna som utför attacken. De gör det mycket skickligt och ljudlöst och man märker dem ofta först då det redan är för sent. Smärtan beror på att bromsen egentligen inte sticker utan den skär upp ett litet sår och "slickar" i sig blodet. Om attacken efter blod förlöpt så här långt brukar man vanligen hinna klatscha till bromsen då den ogärna tar till vingarna i det här skedet. Regnbromsen på bilden 2 tillhör de allra vanligaste bland bromsarna men vi har också andra arter. Alla bromsar är medelstora till stora flugor och de största av dem inger respekt då man ser dem flyga omkring en med avsikt att hitta ett lämpligt ställe för sitt angrepp. Larvutvecklingen sker vanligen i strandgyttja och därför är man värt utsatt för angrepp vid badstränder eller då man tar sig ett dopp från sin brygga. Bromsarna är värmeälskande insekter som är speciellt aktiva varma soliga sommarkvällen.

Här förtjänar också älgflugan (Hippoboscidae, *Lipoptena cervi*) ett omnämnande. Arten är särskilt illa omtyckt trots att den sällan egentligen angriper människan – den misstar sig på oss och sitt egentliga värddjur älgen. Misstaget har ödesdigra följder för älgflugan då den kan flyga endast en gång. Av någon okänd anledning bryts vingarna då flugan landat på sitt offer och om det inte är fråga om ett hjortdjur misslyckas förökningen. Då flugan landat på t.ex. en svampplockare ute i skogen försöker den genast gömma sig i hårbotten eller på andra skyddade ställen. Lusflugans kroppsform är tillplattad och den har också kraftiga ben med vilka den kan hålla sig fast i underlaget. Det är sålunda svårt att plocka bort exemplar som landat på en då de är orörliga i sina gömställen t.ex. bakom örat. Bara ett fåtal älgflugor sticker människan för att suga blod vilket behövs för en lyckad förökning. De flesta blir vi av med snart då de börjar röra på sig eftersom omgivningen inte är den rätta, dvs. pälsen hos älg och andra hjortdjur. Älgflugan är

Bild 1. Hona av stickmygga med uppsvälld blodfylld bakkropp. Foto Anders Albrecht.

Bild 2. En regnbroms har landat på din arm. Foto Anders Albrecht.

en nykomling i skärgården som spred sig hit under början av 1990-talet. Det är närmast i augusti-september som vi möter älgflugor.

Försvararna

Till skillnad från de blodkrävande arterna angrips vi också av s.k. försvarare. Till den här gruppen hör närmast steklar av olika slag. Deras stick hör ihop med att de försvarar sig eller sitt samhälle mot inkräktare. De flesta försvararna finner man bland de sociala insekterna. Namnet beror på att de är samhällsbildande med en hierarkisk indelning i drottningar (äggläggande honor), drönare (hanar) och s.k. arbetare (honor). Getingarna (Vespidae) är den grupp som man oftast kommer i kontakt med. I Finland finns det ett tiotal arter och deras samhällen utvecklas och växer under det varma halvåret (bild 3). Den nya drottningen parar sig med drönare och hon lägger grunden för det nya samhället tidigt på våren. Därefter börjar hon lägga ägg och nya individ föds som blir arbetare med uppgift att bygga upp samhället och försvara det. I vissa fall kan samhällenas individrikedom bli mycket stor och uppgå till tusentals exemplar som alla är avkomlingar till samma drottning. Under sommaren läggs också obefruktade ägg av drottningen och de här utvecklas till drönare med en uppgift att befrukta blivande drottningar som också uppstår i getingssamhällena. På hösten dör den gamla drottningen och samhället går under med undantag av nya befruktade drottningar som övervintrar på skyddade ställen för att följande vår grunda nya samhällen. Getingarna har en giftgadd som utnyttjas vid försvar av boet som kan vara byggd på vinden av en sommarvilla eller i ett uthus. Getingsticket kan vara mycket smärtsamt och i vissa fall t.o.m. farligt, speciellt för känsliga människor. På sensommaren då getingssamhället börjar gå mot sin upplösning kan getingsarbetarna upplevas extra aggressiva eventuellt beroende på att de är så talrika och förvirrade av katastrofen som drabbar deras bo. Getingarnas mat består främst av andra insekter men de lockas också av proteinrikföda som grillkorv och kött samt av saft och öl. På barnkalas skall man sålunda vara extra aktsam att barnen inte dricker saft dit getingar trillar eller äter av grillkorv som samtidigt förtärs av hungriga

getingar. Getingarna lockas även av frukter som t.ex. äpplen vilka de kan urholka i sin jakt på föda.

En likartad grupp av försvarare är humlorna (Apidae, *Bombus*) som också bildar samhällen. Humlorna och de övriga bina (Apidae) är sålunda också steklar och försvarar sig med en giftgadd. Tambina håller till på blomsterängar i närheten av bihus. De försvarar sig också genom att sticka som getingarna men till skillnad från dem kan biet sticka bara en gång då gadden lossnar och fastnar i offret. En gaddlös, skadad biarbetare dör efter en tid. Humlorna söker sig till blommor för att samla nektar. Deras samhällen blir aldrig lika individrika som getingarnas. De uppfattas också som mer fridsamma men de kan nog sticka en om man blir för närgången.

Till slut har vi gruppen myror av vilka ettermyrorna eller de s.k. pissmyrorna (Formicidae, *Myrmica*) är de tråkigaste. Myrorna är också samhällsbildande steklar och i Finland påträffas tiotals olika arter. Pissmyrorna grundar sina samhällen på marken i grästuvor eller murkna trädstammar och liknande ställen. De är till färgen rödbruna till gulbruna och rätt små till kroppsstorleken (under 5 mm). De har en giftgadd i sin bakkropp som utnyttjas vid bytesjakt och vid försvar av boet. Oftast kommer vi i kontakt med dem då vi intet ont anande sätter oss på en tuva som är deras hem. Stinget är smärtsamt och svider länge och det här beror på att giftgadden innehåller myrsyra.

Förutom de ovannämnda har vi ytterligare några grupper som bör nämnas i det här sammanhanget men som vi inte vanligen angrips av då vi rör oss ute i skog och mark.

En av dem är vägglusen (*Cimex lectularius*) som är en blodsugare och som kan gömma sig i våra sommarvillor. Den arten har tidigare behandlats i RoHit (Biström & Biström 2015: Vägglusen – sommarvillornas nya gissel. – RoHit 13: 58-59.). Fågellopporna kan också angripa människan t.ex. då man putsar fågelholkar och kommer i kontakt med bomaterialet. Lopporna aktiveras av mekaniska rörelser och försöker då få tag på ett lämpligt värddjur, en fågel. Vid holkrengörandet blir vi lätt angripna av tiotals fågelloppor som biter oss efter blod. Tydligt smakar vi illa då lopporna snart lämnar oss ifred. Följden kan ändå bli tiotals kliande bett.

Mimikry

Vissa av de stickande arterna är färggranna som t.ex. getingarna vars kropp täcks av gula och svarta färger. T.ex. fåglarna lär sig fort att undvika insekter med svart-gula

Bild 4. Mimikry är ett allmänt fenomen i insektvärlden. På bilden en blomfluga som imiterar getingar. Foto Olof Biström.

teckningar och det här kan utnyttjas av andra helt ofarliga grupper som t.ex. flugorna. Nästan alla blomflugor (Syrphidae) har en färgteckning som påminner om getingarnas. På så vis kan de undgå predation av fåglar och andra rovdjur som äter insekter. Fenomenet kallas för mimikry (bild 4).

Ett liv i harmoni

Hur skall man skydda sig mot odågorna? Ett bra råd är att lära känna otygens levnadssätt och därmed undvika tråkigheter som en konfrontation kan medföra. Klä dig rätt när du går ut i svampskogen, inga shorts och sandaler utan ta på dig långbyxor och stövlar. En huvudbonad med myggnät och myggolja håller borta myggen som kan förekomma i enorma svärmar och göra tillvaron i skogen outhärdlig. Ta reda på var getingarna har sina bon och undvik att duka fram mat och dryck i närheten av dem. Se efter var du sätter dig i terrängen så att du inte råkar på kollisionsskur med myrorna och deras samhällen. Om du får besök av bekanta, speciellt barn så tag reda på om någon av dem är allergisk mot insektsbett. Ha till handa på sommarstugan lämplig medicinering mot olika typer av bett och stick. Bekämpning av insekter skall alltid grunda sig på kunskap och får inte vara godtycklig. Lär dig leva med din omgivning!

Olof och Gun Biström
Mossberget, Rosala

JÄTTEBALSAMIN: EN BEDRÄGLIG SKÖNHET

Jag visste nog att den existerade, även på nära håll. På 1980- talet i Hitis blev jag presenterad för denna växt som glatt slungade iväg fröna då man rörde vid de mogna frökapslarna.

Sedan såg jag den vid en stugknut på en granntomt i Ekenäs. Det gick många år tills jag upptäckte att den spridit på sig. Men jag reagerade inte förrän en augustidag. Sommaren hade varit varm och regnig. Det var bråttom att komma ut till Hitis. Det lilla beståndet på en tallmo, en osannolik plats för denna växt, hade plötsligt blivit ett stort buskage med mycket fina blommor. Då blev jag orolig.

Jättebalsamin (Impatiens glandulifera), kommer ursprungligen från Himalayas bergsområden. Den blommar och sätter frö från 10 centimeters höjd ända upp till 3 meter. Den kan bilda täta, höga buskage som tränger undan all annan växtlighet. Bladen är sågtandade och lansettformade. De sitter på en stjälk som är saftstinn, glasartad, med inslag av rött. Blommorna har färger av vitt, rosa och lila. En växt kan producera 4000 frön.

Fröna flyttar lätt på sig i kompostavfall eller med skosulor, traktorhjul, och hjortdjur som tar sig en tugga och vandrar iväg med dem och jag undrar om inte också både skogsmöss och myror bidrar. Fröna bevarar sin grobarhet endast ett år, enligt vissa källor.

Jättebalsaminen trivs speciellt bra i fuktig miljö, och ses ofta vid dikesrenar och bäckar. Vass är också en sådan plats. Om den kan etablera sig vid saltare än brackvatten, har jag ingen erfarenhet av.

Hur få bukt med växten

I vårt land kan vi ännu vinna kampen mot jättebalsaminen, i motsats till andra, där man gett upp. Enligt naturvårdslagen (NvL 43§), är spridning av växter av främmande ursprung i naturen, förbjuden. Den är en ytterst invasiv växt. Häri ligger också bedrägligheten.

Jättebalsaminen är svår att avliva och vänta inte med att beundra dess skönhet förrän du sätter igång! Den har en stor växtkraft. Ju större massa du har att avliva, desto besvärligare och mer krävande blir jobbet. Varje växtdel är redo att fortsätta att växa, även om du kapat av den. Den kan eldas upp, men vid det laget brukar det vara så

torrt, att det är omöjligt.

Då kvarstår, enligt min erfarenhet, det bästa sättet: Starta i tid, då jättebalsaminen inte nått högre än knähöjd. Den är lätt att dra upp ur jorden, och tar inte så mycket plats då den förstörs. Jag satte balsaminen i svarta plasticsäckar som jag lämnade i solen så att de hettades upp och växterna dog inuti påsen. Låt det bli en slemmig massa som kan hållas ut på samma ställe, och för de använda plasticsäckarna till sopuppsamlingen.

Nu, fyra år senare, hoppas grannarna och jag, att vi har vunnit över jättebalsaminen. Det första året krävde mycket balsamintid, och mindre tid i Hitis. (Gissa bara om jag var glad över det). Nu fortsätter vi att bevaka de några hektaren, där skönheten hade smugit sig in.” Puh”, säger vi grannar. Vår första förskräckelse över balsaminens plötsliga stora spridning, utmynnade i kampanda och om möjligt, ännu starkare grannsamja. Den klarade hon inte av att förstöra, den bedrägliga skönheten.

Text och foto: Johanna Aschan, trädgårdsmästare
Litteratur: www.miljo.fi

Information

Allmänt alarmnummer 112
Ambulans, Medi-Heli, Sjöbevakning, Polis

Hälsostationerna
Kimito läkarstation öppet mån-fre kl. 8-16
Dalsbruk läkarstation öppet mån-tors kl. 8-16
Tidsbeställning till läkarmottagningarna:
(02) 4260 400
Laboratoriet (02) 4260 454
Tandvården (02) 4260 525 tel. tid kl. 8-9
Hälsocentralsjukhuset i Dalsbruk
tel. (02) 4260 529
De närmaste jourpunkterna under vardagar kl. 16-08, veckoslut och söckenhelger är:
Jouren i Salo tel. (02) 772 3611
Samjouren i Åbo tel. (02) 313 8800

Hitis rådgivning
Mottagning enligt tidsbeställning onsdagar på Solglinten.
Teltid. vardagar kl.12-13. (040 667 1737).

Veterinär Minna Hakala
Telefontid kl. 8-9
Tel. 0500 110 660 akuta fall
Mottagning vid Brusaby smådjursklinik vardagar.
Tel 02 9001 7915

Post
Paketutlämning i Kasnäs Bodén

Giftinformationscentralen
Tel. 09 471 977 el. 09 4711

Sotare i Dragsfjärd
Harri Kemilä
Tel. 040 55 89 361

Sydvästra Finlands avfallsservice
Genböle, tel. 0200 47470
Genböles sorteringsstation öppet:
torsdagar kl. 12-18. Därtill öppet i april-oktober
måndagar kl. 10-15 och den sista söckenlördagen i
månaden kl. 10-15

Brandkår
Alarm alltid via 112
Rosala FBK
Brandchef: Pontus Johansson,
tel. 0400 745 148
Vice brandchef: Svante Wilson,
tel. 0400 828255
Hitis FBK
Brandchef: Tor-Björn Holmström
tel. 040 827 3352
Dalsbruk Brandinspektör 050 431 9671

Pastorskansli
Antti Kuokkanen, tel. 040 02 90 554

Förbindelsebåtar
M/s Aurora, tel. 0400 320 092
Stella, tel. 040 675 6441
Högsåra färja, tel. 040 706 62 91

Hitis Bibliotek
Tel. 0440 664 718
Måndagar: 15-18
Torsdagar: 16-19

Polis Kimito
Jour 0295 417 321 / växel 0295 440 501

Hitis sjöbevakning
Tel. 02 954 271 11

Sjöräddningen
Alarmnummer 0294 1000

Insamling av problemavfall
Tis. 4 juli Rosala 11-11:30, Vänö 12-12:30,
Storlandet 14-14:30, Kasnäs, 15-16.
Ons. 5 juli Vänö 10-11

Insamling av städ- och byggavfall
Lör. 22 juli Rosala, byvikens brygga, 12:50-13:40
Lör. 29 juli Högsåra, Byvägen 1, 11:30- 13:00

LUCKAN

För mera information se: www.luckan.fi

Luckornas öppethållningstider:

Åbo: Mån - Tis 11 - 17
Ons 11 - 19
Tor - Fre 11 - 16

Kimitoön: Vardagar 12 - 17

Händelsekalender

- 17.6 Högsåra, Farmors Café, Soul- och Funkbandet Soulverein från Tyskland, kl 13
17.6 Kasnäs, Broloppet
21.6 Rosala, Midsommarstången majas kl. 18 vid branddepån, arr. SVRB
22.6 Hitis, Midsommarstången majas kl. 18, arr. HVH
22.6 Högsåra, Midsommarstången majas kl. 18 i Kejsarhamnen, arr. DUV
23.6 Biskopsö, Midsommarstången reses kl. 14 vid förbindelsebåtsbryggan
23.6 Hitis, Midsommarstången reses kl. 13.30, lotteri & kaffe, arr. HVH
23.6 Rosala, Midsommarstången reses kl. 15 med sång och dans runt stången, arr. SVRB
23.6 Högsåra, Midsommarstången reses kl. 15 i Kejsarhamnen, lotteri & lekar, arr. DUV
23.6 Kasnäs, Midsommarstången med Högtryck
24.6 Vänö, Musik och temafest Punks and Bad Guys, Kulturhuset arr. Vänö Vänner
1.7 Vänödagen, arr. Vänö Vänner
1.7 Örö, Örö tian löptävling kl. 14
1.7 Bolax, Sommarfest på Södergårds gräsplan, inleds kl 15 med årsmöte, arr. Bolax Gillet
1.7 Hitis, Brandkärsfest på Furutorp kl. 18, arr. Hitis FBK
1.7 Örö, Traditionell skärgårdsdans med Allan & The Astronauts, kl. 20-00.30
5.7 Högsåra, Farmors Café, Kerstin Stubb & Ralf Eriksson duo, kl. 14 & 17
5.7 Hitis, Allsång med Frida och Bosse Andersson, Furutorp kl. 16, arr HVH
6.7 Kasnäs, Baltic Jazz tjuvstart
9.7 Högsåra, Farmors Café, Benny Törnroos & Calle Pettersson, kl. 15 & 17
9.7 Högsåra, Skärgårdsteatern förevisar "Vi är på läger" kl. 19 på Sunnanland
10.7 Kasnäs, Allsång med Calle Pettersson & Thomas Lundin
10.7 Örö, Örodagen
11.7 Biskopsö, Marknad vid gästgiveri Andrea, kl. 13, Biskopsö Byalag
11.7 Högsåra, Högsåradagen med marknad, försäljning mm. vid Farmors Café kl. 13, arr. Föreningarna i Högsåra
12.7 Högsåra, Farmors Café, Sandra Långbacka ensemble, kl. 18
13.7 Hitis, Furutorp, Loppmarknad med mat och kaffeservering, kl. 10, arr. HVH
13.7 Hitis, barnfest med Flipp Flopp, kl. 14 på Furutorp, arr. HVH
14.7 Rosala, Vikingamiddag med ackompanjemang av Pentti Hildens Bellman-repertoar, kl. 18, förhandsbokning 040-21 82 960, arr. Vikingacentret Rodeborg
14.7 Högsåra, Farmors Café, Visans Vänner, kl 18
15.7 Rosala, Sommarmarknad, arr. SVRB
15.7 Vänö, Träbåtsdagen kl.12, Picnic och kvällsfest kl. 20, arr. Vänö Vänner

- 15.7 Bengtskär kapell, Folksånger sjungna i skärgården, kl. 15.30
15.7 Högsåra, Farmors Café, Spruce
16.7 Hitis kyrka, Folksånger sjungna i skärgården, kl. 16
17.7 Högsåra, Farmors Café, Folksånger sjungna i skärgården, kl. 13
18.7 Högsåra, Farmors Café, Skärgårdsvisor med vokalbandet Signe, kl. 16
21.7 Hitis, Minimaraton kl. 13. Anm. vid Backom Café, arr. Hitis FBK
21.7 Rosala, Dans på Vikingaborg, arr. SVRB
21.7 Högsåra, Farmors Café, Sofia Sunday, kl. 18.30
22.7 Kasnäs, Kasnäsdagen
22.7 Högsåra, Farmors Café, Lunchkonsert med Sofia Sunday, kl. 12-14
22.7 Högsåra, Santeri Salokivi evenemang, kl. 14-17. arr. DUV & Marthorna
23.7 Högsåra, Farmors Café, Trubadur Jussi Lindberg, kl. 12 & 15
23-24.7 Rosala, Vikingadagar med program för hela familjen, arr. Vikingacentret Rodeborg
27.7 Rosala, Skärgårdsteatern förevisar "Vi är på läger", kl. 19 på Vikingaborg
29.7 Kasnäs Triathlon
29.7 Hitis, Hitisrodde kl. 11, arr. Hitis Rodde och Kanotklubb
5.8 Högsåra, Farmors Café, Tiny Little Shoes från Sverige på Finland turné, kl. 19
6.8 Högsåra, Farmors Café, Tiny Little Shoes, kl. 12
12.8 Kasnäs, Regatta
19.8 Högsåra, Farmors Café, Björn Friberg "Varning för jazz-jam" sesion, kl. 13
26.8 Rosala, Öppet hus på Vikingacentret kl. 18 - 24, arr. Vikingacentret Rodeborg
26.8 Rosala, Forneldarnas natt, brasa i byviken kl. 21.30, arr. Rosala FBK
26.8 Högsåra, Forneldarnas natt på Sunnanland. Brasan tänds kl. 21.30
26.8 Vänö, Forneldarnas festkväll, kl. 17, Biskopsö Byalag
26.8 Vänö, Naturens dag och Forneldarnas natt
26.8 Kasnäs, Forneldarnas natt

NÄRMARE INFORMATION OM EVENEMANG, KLOCKSLAG OCH ARRANGÖRER
STÅR ATT FINNA PÅ BYARNAS ANSLAGSTAVLOR!

Händelsekalendern sammanställd av Tina Örså

Simskola i Högsåra
3-14.7 vid Örmells strand

Simskola i Kasnäs
3-14.7 i Garpholmsviken

Anmälan görs till
folkhsanihitis@gmail.com
För ytterligare information se
Facebook/Folkhälsan i Hitis

Simskola i Rosala
17-28.7 i Klobbviken

Simskola i Hitis
17-28.7 vid Folkhälsans simbrygga

öga mot öga med naturen
för att ringa in upplevelsen
fixerar vi blicken
vid horisonten
nu sammanfaller
de nedtecknade orden
med motiven orden avbildar

för att minnas havet
tar vi ett dopp

för att minnas årstiderna
upplever vi dem år efter år

orden är singlande höstlöv
orden är snöflingor
orden är vitsippor
orden är droppar i havet

Heidi von Wright

